

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA



SAJA NELJAKÜMNE NELJAS NUMBER : OKTOOBER 2024



HIND 3€



#144 : KLASS

TERE-TSAJU!!! KLASSIPIILT UUDISKIRI



Illustratsioon: Siney Leppe

„Naeratus!” hüüdis fotograaf, kellel oli Toompeal käsil esimene fotosessioon. Toompea lossi ees laius 600-kohaline tribüün ning selle astmetel seisis kõik alla keskmise pensioni teenivad Kagu-Eesti pensionärid. „Naeratage julgelt, või ei, olge imestunud, õelge: „Oo, väga hea, oo, mis elektriarve!” Super, aitäh.” Vabatahtlikud aitasid lõbusad pensionärid minema ja saatsid järgmise klassi tribüünidele. Need olid vabakutselised maalikunstnikud. „Pildistan, ja... korras! Tehke nüüd hästi asjalik nägu, just nagu oleks kiire kuhugi, väga hea.”

Mina ootasin sel hetkel veel Kolmjala poe ees koos teiste alla keskmise palga teenivate Tallinnas elavate kõrgharitud noormeestega, kelle hulgast ma mitte kedagi ei tundnud. Igaüks valis oma seinäärse ja konutas vaikelt telefonis. Eriline vaatamäng käis vabatahtlike telgis, kus keegi Taavi seletas valjuhäälselt oma tegelikkus sissetulekut, mis olevat kordades suurem, kui Eesti riik arvab. Ta ei saanud küll midagi paberil tõestada, aga nagu Taavi ütles: „Kas need tikitud kingad pole teile piisav tõestus? Kas see hõbedane püksirihm ei tähenda teile midagi? Lähme vaatame mu autot! Näete, siin on eilne shisha tšekk – kas vaene mees oleks tellinud teise tihhi vesipiipu?” Lõpuks pidi Taavi ikka meiega Toompeale tulema.

„Silmad lahti!” hõikas fotograaf kutseharidusega üksikemadele. „või jah, tehke, nagu teil oleks hästi suva, just, täiesti pohhui kõigest, hästi low key kopp ees.” Tribüüni ees seisis Alar Karis, kes oli kui klassijuhataja iga foto esireas. Soovis üksikemadele sitkust ja jaksu ning tervitas järgmist klassi, kelleks olime meie. Fotograaf käis, üks silm kinni, inimesi juhendamas. „Sina, astu alla, teie, võtke kokku, hei,

teie, suure vuntsiga, kõiki suurte vuntsidega pildistatakse eemal Kuberneris aias – näe, lähete Priit Kuuse järel!”

Kui paistis, et oleme foto jaoks paigas, kuulsin enda selja taga sosistamist. Seal kükitas üks väike turris mehike, kes väitis, et leidis Humanast tekli ja nüüd on tulnud kõrgharitud noorte hulka, et kuulda hüva nõu. Võib-olla isegi üht äri-ideed või investeerimisvõimalust, igatahes infot, mis Kiige-Jaani kanti ei ulatu. „Räägi, poiss, ja ära karda – pole me nii erinevad midagi. Kas Roburi aktsiad tõusevad, mes? Või see riiklike võlakirjade jant – tasub ostmist, jah? Ütle, sina, kas praegu võiks kinnisvara osta? Või müüa? Hea meelega parseldaks Kiige-Jaani korteri maha ja kobiks Tallinna, see ju ka investering iseendasse või kuidas?”

Pärast meid saabusid igas vanuses, välimuses ja palgaastmes geimehed, sest nagu e-kirjas seisis: kui oled gei, oled gei. Pärast neid saabusid naised, kes teenivad kõrget palka ega ela Harju- või Tartumaal, seejärel kultuuriinimesed, kes kasutavad pidevalt terminit „profülaktika mõttes”, siis kolmandat korda ülikoolitee pooleli jätnud inimesed, kellega samasse klassi kuuluvad veel kõik, kellele meeldivad vanad klaaspurgid ja *palo santo*. Neid on Eestis ligikaudu 300. Siis keskharidusega poliitikud ja teenindavas sektoris töötavad magistrikaadiga naised, kelle helkv naeratus ehtis õhtuhämarusse mattunud Toompead nii julgelt ja avameelselt, et fotograafil tuli pisar silma. Enne kui vabatahtlikud jõudsid tribüüni kokku pakkida, saabus mööda Pikka Jalga veel üks must ja tontlik kogu ning fotograaf palus külalisel Alar Karise sülle istuda. „Nii, härra Karis ja härra Pärt, õelge võrdse Eesti terviseks viimast korda „juust”, või tegelt, olge hästi vihased, just, näidake Eestile hambaid, super!” Toompeal käis klõps ja oli valmis!

1HÄÄL ANDREAS KÜBAR

Ma karjun, sest ma tegelikult ei taha ennast müüa, aga uute inimestega kohtudes läheb alati vastik müügijutt lahti ja enne kui arugi saan, üritavad kõik ennast kuhugi kõrgemale upitada. Võiks lihtsalt ilmast rääkida ja söögist ja muusikast ja öödest ja värvidest, sest ma tean, et sa teed näitust, aga ma ei tea isegi, mis su lemmikvärv on. Mul on punane. Punane nagu meri ja sõstrad.

MÕÕDULINT KAINE SEPTEMBRI VÕITJAD

Selgusid konkursi „SEPTEMBRIS EI JOO” võitjad! Palju õnne!

1. Anni, 24 – jõi aint ühe korra
2. Uku, 31 – poleks muidu joonud, aga tasuta sai
3. Paul, 29 – jõi kaks korda, aga pohmakat polnud
4. Elise, 33 – jõi, aga võttis vett vahele
5. Eero, 35 – jõi, aga mitte mällarisse
6. Äli, 22 – jõi ainult Itaalias ja see pmst ei loe
7. Karl, 32 – jõi olude sunnil, aga aint lahjat
8. Juss, 38 – jõi, aga purju ei jäänud
9. Ilo, 31 – ei joonud kordagi üksinda
10. Nele, 16 – jõi tunduvalt vähem kui eelmise september

Aitäh kõigile, kes pingutasid!

KUU TEHE



FROM UKRAINE TO PALESTINE, OCCUPATION IS A CRIME

Kui Ukraina toetamine on Eestis isenesestmõistetav, siis palestiinlaste suhtes napib avalikku poolehoidu.

Tuvastasime kolm põhjust, miks see nii on.

Eestis ja mujal Euroopas ringi käies võib mõnel seinal, rõdul, uksele, baariletil, tänavapingil või lambipostil märgata kõrvuti kahte lippu – Palestiina ja Ukraina oma. Mul tekib alati suur sümpaatia selle inimese vastu, kes need kaks lippu üksteise kõrvale pani. Siin oli inimene, kellel on hästi arenenud moraalne kompass, kes suudab kõrvutada kahe rahva kannatusi ega lase eelarvamustel ja geopoliitilistel narratiividel oma eetilispoliitilist seisukohta häirida. Ma olen kindel, et ka paljud Müürilehe lugejad rõõmustavad, kui neid kahte lippu kõrvuti näevad. Ja samas tekib mul küsimus, miks kõik seda nähes ei rõõmusta.

Ukraina lipp lehvib Eestis õnneks kõikjal. Lehvib koolides ja pubides, lehvib Sveta baaris ja lehvib ministri laual, lehvib institutsionaalselt ja lehvib öieti lehvimata ka molekulaarselt, kleebituna peldikupottidele. Igal pool on märgata, et eestlased siiralt näevad ukrainlaste kannatusi. Ja paistab, et mitte ainult põhjusel, et meie oleks ju järgmised. See solidaarsus on kuidagi inimlik. Kuid miks ei võiks Ukraina lipu kõrval lehvida ka Palestiina lipp?

Miks see üldse oluline on? Ilmselt määravad praegu kogu maailma poliitilise maastiku ära need kaks konflikti: sõda Ukrainas ja sõda Gazas. Olla kummagi konflikti puhul neutraalne on sisuliselt võimatu. Seega on neli võimalust: olla Iisraeli ja Ukraina poolt, Venemaa ja Iisraeli poolt, Palestiina ja Venemaa poolt või Palestiina ja Ukraina poolt.

Ma ei ole veel kohanud inimest, kes toetaks Iisraeli ja Venemaad, kuid küll ka nemad kuskil on. Iisraeli ja Ukrainat näib toetavat suur osa läänemaailma liberaalkonservatiivsest tiivast. Venemaa ja Palestiina ühistoetus tuleneb tihti eesmärgist polaarsetl vastanduda USA juhitud Lääne liberaal-hegemonilisele maailmakorrale ning selle Iisraeli- ja Ukraina-meelsele positsioonile ning on seetõttu rohkem seotud dekoloniaalse reaolpolitikaga. Moraal-poliitiliselt on kõige selgem avaldada toetust palestiinlastele ja ukrainlastele.

OOTAMATU KURSIMUUTUS

Veel hiljuti lehvivad institutsionaalselt Eesti Vabariigis kõrvuti Ukraina ja Iisraeli lipp. See oli kahetsusväärne tõsiasi, mida selgitati ja selgitatakse üldiselt „geopoliitilise paratamatusega“. Ma ei eeldagi, et mõni isamaalane või ekrelane ütleks midagi palestiinlaste kaitseks, kuid vähemalt sotsidelt oleks ju võinud oodata mingitki Palestiina-meelsust. **Sven Mikser** – keda võiks vist sotside kõneisikuks pidada küll – kommenteeris eelmise aasta oktoobri lõpus, et Eesti jaoks „poole valimine on lihtne ja ilmselge, kuna Iisrael [...] on meie väga lähedane koostööpartner. Ameerika Ühendriigid on suurim liitlane ja ühtlasi kõige suurem julgeolekugarantii nii Iisraele kui ka Eestile“¹. Meie Suur Isa, demokraatia patriarh, *this United States of America*. Normaalne hõimupoliitika!

18. septembril aga hääletas Eesti New Yorgis koos saja kahekümne kolme teise riigiga ÜRO resolutsiooni poolt, millega kutsuti Iisraeli üles lõpetama okupatsiooni Palestiina territooriumidel. Välisminister selgitas, et otsus tugineb printsiibile seista rahvusvahelise õigusliku korra eest ning tagada Eesti välispoliitiliste otsuste tegemisele selge ja iseseisv baas, mis ei maki ilmingimata mõne teise riigi otsuseid. Ühe päevaga näib Eesti välispoliitiline kurss olevat nii palju muutunud, et selle üle, mille Eesti ei jätkanud USA välispoliitika taktikepi all kekslemist, tunnevad võrdset

muret **Marina Kaljurand** ja **Urmus Reinsalu**. Minul ja ilmselt ka Müürilehe lugejal on sellise suhtelisel ootamatu kursimuutuse üle hea meel. Kuid mis takistab, vähemalt Eestis, laiemat Palestiina-meelse suhtumise kujunemist? Mis ei lase inimestel näidata solidaarsust nii palestiinlastele kui ka ukrainlastele, kes on mõlema konflikti puhul vaieldamatud ohvrid? Siin on paar spekulatiivset mõtet, mis aitavad ehk asjale valgust heita.

PALESTIINA, MEEDIA JA RAAMISTAMINE

Esimene põhjus on ehk see, kuidas Eesti (peavoolu-) meedia kujundab väga tugevat Iisraeli-meelset suhtumist, mille ohvriks konflikti ajaloost mitteteadlik inimene töönaoliselt langeb. Keegi võiks näiteks „neutraalse“ ERRi Gaza-teemalisi pealkirju kvantitatiivselt analüüsida, kuigi on selge, et kui mitte uudiste sisu, siis sisu valik, pealkirjad ja raamistus on tugevalt Iisraeli pooldava meelestatusega. Postimehest ja teistest avalikult konservatiivsetest väljaannetest pole mõtet rääkida.

Sisuliselt pannakse palestiinlaste ja terroristide vahele võrdusmärk või uudise struktuur annab aimu, et Iisraeli rünnakute ohvrid ei ole mitte suuresti isad-emad, lapsed ja vanurid, vaid mingisugused kõikjal ja mitte kuskil liikuvad Hamasi või Hezbollah' rühmitused. Selline raamistus peidab fakti, et 60–70% (oleneb, kui konservatiivsetel allikatel hinnangud põhinevad?) Iisraeli tapetustest Gazas ja nüüd ka Liibanonis on lapsed, naised ja vanurid. Veebruaris avaldas Iisrael BBCle, et nende kaitsejõud on tapnud ligi 10 000 Hamasi liiget (tol hetkel oli kogu hukunute arv ligi 30 000), kuid BBC faktikontrollijad panid selle numbri kahtluse alla.⁴ Iisraeli enda numbreid usaldada ei saa, kuigi need aitavad ainult kinnitada fakti, et 70% ohvritest on süütud tsiviilisidukid. Ja siis tulevad sellised avaliku elu kangelasel nagu **Andrei Hvostov** ja kuulutavad, et needsamad lapsed, naised ja vanurid polegi süütud ja et „rahvaid mõnikord karistataksegi nende valikute eest“, kutsudes retooriliselt samal ajal üles võrdlema Palestiinat Natsi-Saksamaaga.⁵ Siin isegi ei tea, mida kosta. Kust tuleb selline küsimus? Kas Hvostov on etnilise puhastuse edenedes oma seisukohta muutnud? Seejuures kutsub Hvostovi taust ajaloolasena üles uskuma tema sõnade neutraalsust. „Suurte plitide inimene“, nagu ta ise enda kohta ütleb – temal on lipigääs ajalooliste jõudude interpreetamisele, mida keegi teine tunnetada ei suuda. Äkki on asi selles, et Hvostovi mõtetist juhivad 19. sajandist päritud koloniaalsed paradigmat, mille kohaselt „Iisrael on Lähis-Ida tsivilisatsiooni oas“. Asjale annab tooni veel üleolevus, millega ta suhtub „Palestiina-lasujatesse“, kes „elavad roosade ponide ja helesiniste ükssarvikute maal“.⁶ Paraku oli just Hvostov see, kellele anti Eesti meediamastrikl konflikti lahkamiseks sõna näiteks Eesti Ekspressi veergudel, Vikerraadios, taskuhäälingutes ja telekraanil saates „Impulsus“.



Gregor Mändma on fookuses ja otsib kaasmõtlejaid.

Gregor Mändma

Samal ajal räägitakse Iisraeli tegudest õigustavalt ja elatakse neile isegi kaasa. Piiparirünnak – kui selle ohvriteks oleksid olnud Iisraeli sõdurid ja nende perekonnad ning elluvijateks Hezbollah' või Hamasi võrgustikud, nimetatakse seda päris kindlasti julmaks terroriaktiks. Kas Mossadi või vähemalt nende meetodeid kutsuti päras piiparirünnakut, mille tagajärjel hukkus kolm last ja sai viga tuhandeid, terroristlikeks? Kaugel sellest. Selle asemel elab ERR sündmustele kaasa nagu mõnele fiktiivsele avatüürile ning kirjutab, et „olukord Liibanonis meenutab juba spioonifilmi“.

Erik Moora nimetab, ise samal ajal muheledes, Mossadi ebainimlikke meetodeid saates „Poliitikaguru“ „mängu iluks“. Kuku Raadio – raadio mõtlevale inimesele. Kas keegi veel mõtles, et päris problemaatiline värk? Eesti-Iisraeli parlamendirühm eesotsas **Eerik-Niiles Krossiga** on asunud seoses Eesti uue välispoliitilise suunaga reaktsioonilisele positsioonile. Rühma avalduses raamistatakse Eesti ÜRO resolutsiooni poolt hääletamine nii, et Eesti hääletas koos Venemaa, Valgevene, Hiina ja Iraaniga ning USA vastu. Järeldus: see on ohuks Eesti riigi julgeolekule. Jäetakse mainimata, et maailma suur enamus – 123 riiki – hääletas samuti resolutsiooni poolt. Jäetakse ka mainimata, et Eestiga koos hääletasid selle poolt Soome, Prantsusmaa ja Norra (tuues näiteks vaid mõned riigid, kelle otsustele muidu alati poliitikas alt üles vaatame). Okupatsiooni ei toeta isegi Iisraeli mõõdukalt liberaalsed poliitilised jõud ja **Netanyahu** valitsuse mõistab hukka Iisraeli liberaalne ajakirjandus eesotsas väljaandega Haaretz'. Aga meie peaksime institutsionaalselt okupatsiooni toetama? Kuna seda teeb USA? Julgeoleku huvides? Kuna Iisraelil on (aga palestiinlastel muidugi mitte) „võõrandamatu õigus enesekaitsele“?

See, et osa Palestiina vabadusvõitlusest on radikaliseerunud, ei tulene fundamentalismist, vaid lootusetusest.

PALESTIINA JA TERRORISM

Kõige tugevam võte, mida nii meedias kui ka poliitikas Palestiina-vastaste meeleolude tekitamiseks kasutatakse, on 7. oktoobri terrorirünnakule viitamine. Terrorismitroop on suurepärase vahend, kuidas tekitada suur Teine, kellega vastandumisest võib tavaline eestlane oma positsiooni kujundada. Kui öeldakse, et Hamas on religioosne fundamentalistlik terroriorganisatsioon, siis see jätab vähe ruumi, et isegi mõtlema hakata, miks terrorismi kaldutakse, inimlik samastumisprotsess loigatakse retooriliste trikkidega läbi. Kas me näeme ja kuuleme rutiinest, igapäevast okupatsioonist? Või kasvab kuskil tabelis Iisraeli vangistatud, välja saadetud või tapetud inimeste number iga päev ühe-kahe-kolme võrra, ilma et keegi sellest välja teeks?

Meieni ei jõua see, kuidas Gazas või Läänekaldal on 13-aastane pois Iisraeli kontrollpunktis tunnistajaks oma ema igapäevasele mõnitamisele. Me ei näe, kuidas tema isa, süütut ajakirjaniku, kelle relvaks pole raketid ega kalašnikovid, vaid sulepea, kussil Mossadi keldris päevi ilma vee ja toiduta kinni hoitakse. Me ei mõista, mida tähendab, kui mõni Iisraeli armee administratiivne jünger selle poisi venna ettevõtte tegevusloa lõpetab, kuna kedagi, kellega nad läbi käivad, kahtlustatakse milleski (aga millele täpsemalt, seda nad ei saagi teada). Kas on siis keeruline mõista, kui see pois peaks kunagi radikaliseeruma?

Muidugi tuleb terrorism hukka mõista. Kuid seda tuleb teha, teadvustades, et mida ebasümmeetrilisem on jõudude vahekord, seda suurem on võimalus, et nõrgema poole vastuhakk teataval määral radikaliseerub. See, et osa Palestiina vabadusvõitlusest on radikaliseerunud, ei tulene fundamentalismist, vaid lootusetusest. Kui võtta arvesse, kui võimetuks teevad palestiinlaste tsiviilvastuhaku Iisraeli apartheidid, majandusliku sõltuvuse ja Palestiina legitiimsete organisatsioonide mahasurumise poliitika, siis ei tundugi radikaliseerumine niivõrd arusaamatu. Lootusetus, mille Iisrael ja Lääne apaatus on palestiinlastes tekitanud, selgitabki Hamasi võidukäiku. Ei ole siin koraani värsidest võrsuvaid fundamentaliste, vaid lootusetud inimesed, kelle häält pole maailm üle saja aasta kuulda võtnud.

PALESTIINA JA VASAKPOOLSUS

Lisaks võiks aidata selgitada Palestiina toetuse ebapulaarsust eestlaste seas fakt, et Palestiina toetamine on üldiselt asi, mida seostatakse vasakpoolsusega. Vasakpoolsus, see on võrdsuspoliitika, õiguspoliitika, solidaarsuspoliitika, antikoloniaal- ja antiimperialpoliitika. Ei ole pretsedenditu, et vasakpoolsus toetab maailma rõhutuid. Ei ole ka pretsedenditu, et

selle taha ei astu. Kõik, mida nähakse vasakpoolsena, on vaikimisi, eelduslikult, ühiskondlikult tabu. Mee-nub **Noam Chomsky** ütles: „Kaval viis hoida inimesi passiivse ja kuulekana on rangelt piirata aktsepteeritavate arvamuste spektrit, lubades selle spektri piires ülimalt elavat arutelu.“

Arvamuskliima on Eestis lihtsalt selline, mis ei leia Palestiina teemadel poliitilis-ühiskondlikku kasvipinnast. Selle eeltingimuse puudumine tähendab, et keeruline on rääkida Palestiinast kui millestki, millest ühiskond peaks hoolima. Ja see tähendab ka, et inimesed võtavad automaatselt teise, s.o Iisraeli poole ning leiavad sellele positsioonile õigustuse alles seiskoha moodustamise järel. Ja neid õigustusi levib Euroopa kultuuriruumis ohtralt, nt holokaust, antisemitism.

VIVA, VIVA, PALESTINA

Eelmise aasta oktoobris ütles sotside juhtfiguur, kel partei väidab end olevat solidaarsuse poliitiline platvorm, et hävitusõjas on lihtne toetada seda, kes hävitab. Üksteist kuud hiljem kirjutasime ÜRO alla resolutsioonile, mis nõuab Iisraeli okupatsiooni lõpetamist Palestiina aladel. Kuid kas sellest piisab? Kindlasti mitte. Ma ei ole nii naiivne, arvamaks, et see,

potist alla lasta. Seepärast tuleb teha häält, kui toetatakse – olgu kaudselt või selgesõnaliselt – fašismi normaliseerimist.

Seepärast peab ühiskond nüüd küsima, millal tunnustame meie Palestiina omariiklust, nagu seda tegid kevadel Iirimaa, Hispaania ja Norra. Millal tervitame Eestis esimest ametlikku Palestiina suursaadikut, nagu seda tegi mõned nädalad tagasi Hispaania? See konflikt ei lõppe täna ega homme. Kui viie aasta pärast taas midagi lahvatab, siis peab avalik maastik juba selline olema, et Sven Mikserid – sest **Helmelt** või Reinsalut muud oodata ei saagi – ei saaks enesekindlalt öelda, et nende toetus kuulub fašistliku režiimi etnilise puhastuse poliitikale. Sest meid, kes Palestiina ja Ukraina lipud kõrvuti lehvima panevad, ju on. Ja meil tuleb näppu pulsil hoida, avalikke kirju allkirjastada, Vabaduse väljakul meelt avaldada ja aeg-ajalt Overtoni aken telliskivi või Molotovi kotteiliga sisse visata, kui tahame, et imperialpoliitika lõppeks kogu maailmas – olgu tegu siis Iisraeli, USA või Venemaa imperialismiga.

Tuleb märgata, kui poliitikas või meedias tahetakse kogu Palestiina iseseisvusprojekt mõne retoorilise trikiga potist alla lasta.



¹ Sildvee, R. 2023. Mikser: Eestil pole Iisraeli ja Hamasi konfliktis poole valimine keeruline. – ERR, 31.10.
² Luuk, E. 2023. Gaza: hävingu ja desinformatsiooni kroonikad. – Müürileht, 21.11.
³ Pikemaks selgituseks vt Horton, J.; Sardarizadeh, S.; Durbin, A. 2024. Gaza war: Why is the UN citing lower death toll for women and children? – BBC, 16.05.
⁴ Thomas, M.; Horton, J.; Garman, B. 2024. Israel Gaza: Checking Israel's claim to have killed 10,000 Hamas fighters. – BBC, 29.02.
⁵ Raag: nii Gazas kui Iisraelis on äärmuslaste võidukäik. – ERR, 14.11.2023.
⁶ Hvostov, A. 2023. Andrei Hvostovi avalik kiri humanitaarhariduse salkijatele: sõnadel on tähendus. – Eesti Ekspress, 07.11.
⁷ Solomon, E. 2022. Israel Is Sleepwalking Into Jewish Fascism. – Haaretz, 30.10.

Ka Eesti avalikus ruumis on Ukraina ja Palestiina lipud kõrvuti lehvitud. Foto: Ken Märk / ERR

KLASSISTUMIST AITAKS PIDURDADA TARK KULTUURIPOLIITIKA

Klass tuleb tagasi. Immigratsioonivastased rahutused, paremäärmuslike poliitiliste jõudude esiletõus, kärped avalikus sektoris – need on kõik ühiskonna klassistumise sümptomid, mille mõtestamiseks tuleks kirjeldada kapitalismi ilma roosade prillideta. Kas Eesti ühiskond on selleks valmis?

Intervjuu **Rainer Katteliga**. Küsis **Henri Kõiv**, pildistas **Johann Kööp**

Klassist vestlemine võib viia huvitavatele radadele. Näiteks ei osanud ma oodata, et selle intervjuu käigus räägime keskealiste naiste menopausist või naiste jalgpallist, kuid just selliste pisut ootamatute seostega üllatab Rainer Kattel, kes teeb päevast päeva teadustööd tugevalt klassistunud Londonis. Kattel nimetab ka Eestit järjest enam klassistuvaks ühiskonnaks, mis kunagi tervitas muutusi avasüli, kuid nüüd suhtub neisse skeptiselt, vaenu ja põlgusega. Innovatsioonipoliitika eksperdina panevad teda pead vangutama sinne rohevaenulik arvamusruum, dogmaatiline maksupoliitika ja napp konkurents. Kattel leiab seejuures veenavalt põhjuseid, miks vabaturu ja konkurentsieestkõnelejad võiksid lugeda **Marxi** (ja pooldada varamakse!).

Sa oled üks vähesed vasakpoolsed majanduseksperte, kes Eesti avalikus ruumis regulaarselt sõna võtab. Mitmele sinu sõnavõtule on järgnenud etteheited, mis sildistavad kogu su jutu kommunismiks või marksimiks. Kuidas sa ise ennast ideoloogiliselt positsioneerid ja neisse silditesse suhtud? Kuna ma pole eriti aktiivne sotsiaalmeedia kasutaja, siis ma ei tea neist sildidest suurt midagi. Need jõua-

sin anda nooremale põlvkonnale lootust, et Eestis on vasakpoolsed teemad salongikõlbulikumad.

Kui sa võrdled Eesti meediamaastikku Suurbritannia omaga, kus sa praegu alaliselt resideerid, siis mis teemad siin salongikõlbulikumad pole, kuid Inglismaal on?

Eestis lähevad kolm teemat kiirelt käest ära. Esiteks kõik, mis puudutab makse, eriti ettevõtete maksustamist, varamakse, kinnisvara või maa maksustamist. Teine hästi polariseeriv teema on kliima, mis Euroopa meediaruumis on raamistatud konkurentsiküsimuseks, kuid Eestis nähakse seda ideoloogilisena. ERRi uudistetoimetuse juht **Anvar Samost** isegi ei varja oma kohati suitsa teadust eitavat hoiakut, mis puudutab kliimat. See oleks päris problemaatiline, kui BBC uudistetoimetuse juht avaldaks Twitteris sellist arvamust nagu Samost. Ka soorollide teemal on Suurbritannias vaidlused juba ammu maha peetud, mingid asjad on enesestmõistetavad. Eestis oleme alles nende debattide alguses. Oleme näinud viimastel aastatel tugevat vastureaktsiooni ja soovi taastada klassikalised soorollid, kuna sellega seostub ka teatav rahvuse püsimajäämise temaatika. Just seepärast oli minu jaoks kolumnidesse feministliku majandusvaate sisestamine väga oluline. Üldiselt on Suurbritannia meediaruum tunduvalt suurem, sinna mahub palju rohkem mitmekesisust. Eesti arvamusruum kipub olema ühekäsimine protsendi ulatuses

Meil armastatakse nimetada paljusid asju, mis ütlejale ei meeldi, ideoloogiliseks. Rohepöörde on ideoloogiline, feminisim on ideoloogia, riigi sekumine majandusse on marksism. Kuivõrd ideoloogiline on klassikaline majandusteadus?

Peavoolu majandusteadus kipub olema konservatiivsem ja riigi sekkumise suhtes negatiivselt meelestatud. See hoiak lähtub mitmetest eeldustest, mis leiavad, et üksikisiku initsiatiiv ja selle rakendamine on parem. Klassikaline majandusteadus lähtub inimese käitumise mõtestamisel suhteliselt tugevatest eeldustest, näiteks sellest, et inimeste valikud on alati racionaalsed ja kantud omakasust. Mida selgemad on eeldused, seda lihtsam on modelleerida eri andmete kasutamist, mis võimaldaks näidata, miks inimesed ühel või teisel moel käituvad. See on väga kitsas vaade, mis ei võta arvesse seda, kust inimene tuleb, milline on tema päritolu, üleskasvamise kontekst ja keskkond, milles ta elab. Seetõttu ei huvita klassikaline majandusteadus näiteks see, kuidas ja miks on tänapäevast linnaruumi arendatud eelkõige nii, et see oleks sobiv meestele kui peamistele sissetuleku teenijatele. Alternatiivsem majandusteadus teeb eeldused väga laiaks, mis muudab keerulisemaks nii muudeldamist kui ka tulemuste esitamise arvude keeles. Sellesse koolkonda kuuluvate teadlaste vastused on alati pigem kontekstuaalsed, samas ei lihtsusta nad erinevaid alternatiive üle.

Miks ikkagi vasakpoolsed majandusanalüütikud Eestis nii vähe on?

Mind on alati pannud muigama, kui Samost või **Peeter Koppel** räägivad sellest, kuidas Eestis on võtnud võimust kohutavalt vasakpoolne mõtlemine. Kui ma ise mõtlen akadeemiliste inimeste peale, siis ma pole kindel, kas ma üle viie suudaksin kokku lugeda neid, kes ennast vasakpoolsena defineerivad. Teadlaskond laiemalt on kindlasti vasakpoolsimate vaadete kui ülejäänud ühiskond, aga eriti just majandusteadlaste seas on selliseid inimesi vähe ning nende mõju ühiskonnale on väike, kui mitte olematu. Kuna aga vasakpoolsed sildistamine on nii lihtne ja mõjuv ning see tähendab Eestis justkui Nõukogude aja pooldamisega võrdsustamist, siis see võib olla ka üks põhjus, miks teadlased ei taha ennast avalikult vasakpoolsena määratleda.

Ka sina pole hariduse poolest otseselt majandusteadlane, oled õppinud politoloogiat, klassikalist

filoloogiat ja haldusjuhtimist – kui sellist rada mõõda majanduse juurde jõuda, siis mismoodi see muudab vaadet majandusele?

Mina olen tulnud sotsiaal- ja humanitaarteaduste poole pealt. Sada aastat tagasi oli enamik majandusteadlasi sellise taustaga. Minu huviks oli 19. sajandi ja 20. sajandi alguse poliitfilosoofia, millest hiljem kõik tänapäeva sotsiaalteadused välja kasvasid. Mind ei huvita majandus kui selline, vaid majandus ühiskonna osana, näiteks mida teeb majandus soorollidega, kuidas mõjutab välispoliitika tehnoloogia arengut ja vastupidi või kuidas mõjutab linnaruumi areng kliimat. Minu taust võimaldab selliseid teemasid erinevalt siduda. Ma ei vaata, kui hästi või halvasti läheb mingil majandussektoril, näiteks toidutootjatel, vaid üritan aru saada toidusektori rollist meie suhetes looduse ja tarbimisega. Kuidas mõjutab suurte ostukeskuste ja toidukettide arendamine väiketootjaid ja maakochi? Või kuidas avaldab see, mida toidulauale paneme, mõju meie tervisele ning mis regulatsioonid ja poliitikat selliseid süsteemseid sõltuvusi mõjutavad? Selliste seoste tõmbamine on minu jaoks alati huvitav olnud. Kindlasti on minu lähenemine majandusele kvalitatiivsem ja normatiivsem.

Meil armastatakse nimetada paljusid asju, mis ütlejale ei meeldi, ideoloogiliseks. Rohepöörde on ideoloogiline, feminisim on ideoloogia, riigi sekumine majandusse on marksism. Kuivõrd ideoloogiline on klassikaline majandusteadus?

Peavoolu majandusteadus kipub olema konservatiivsem ja riigi sekkumise suhtes negatiivselt meelestatud. See hoiak lähtub mitmetest eeldustest, mis leiavad, et üksikisiku initsiatiiv ja selle rakendamine on parem. Klassikaline majandusteadus lähtub inimese käitumise mõtestamisel suhteliselt tugevatest eeldustest, näiteks sellest, et inimeste valikud on alati racionaalsed ja kantud omakasust. Mida selgemad on eeldused, seda lihtsam on modelleerida eri andmete kasutamist, mis võimaldaks näidata, miks inimesed ühel või teisel moel käituvad. See on väga kitsas vaade, mis ei võta arvesse seda, kust inimene tuleb, milline on tema päritolu, üleskasvamise kontekst ja keskkond, milles ta elab. Seetõttu ei huvita klassikaline majandusteadus näiteks see, kuidas ja miks on tänapäevast linnaruumi arendatud eelkõige nii, et see oleks sobiv meestele kui peamistele sissetuleku teenijatele. Alternatiivsem majandusteadus teeb eeldused väga laiaks, mis muudab keerulisemaks nii muudeldamist kui ka tulemuste esitamise arvude keeles. Sellesse koolkonda kuuluvate teadlaste vastused on alati pigem kontekstuaalsed, samas ei lihtsusta nad erinevaid alternatiive üle.

Sinu Vikipeedia lehel on kirjas, et sinu meelest tuleks paljudele kasuks, kui nad Marxi loeksid. Kui palju sa ise Marxi lugenud oled?

Marx on kindlasti selline autor, kelle juurde ma oma igapäevatoos tagasi ei lähe, samas tahan, et tudengid oskaksid teda kasutada ja tema ideedest rääkida.



Kui kasutame Marxi analüütikas, siis see ei tee meid automaatselt kommunismi pooldajateks, kuigi Eestis suhtutakse ainuüksi tema nime mainimise väga suure eelarvamusega. Ma arvan, et paljud inimesed siid edasi eelarvutavad enam ei loe. Samas ei olnud Marx marksist, ammugi mitte kommunist selle mõiste 20. sajandi tähenduses. Minu puhul on aga Marx üks põhjus, miks ma üldse majandusteaduse peale sattusin, sest tema teooriad annavad meile siiani mitu olulist vaatenurka kapitalismile. Ilmselt me kõik seostame Marxi klassiühiskonna mõistega, samas on Marx vähemalt sama oluline innovatsiooni kui majanduse mootori lahendamiseks. Marx oli üks esimesi majandusteadlasi, kes nägi, et kapitalismi iseloomustab evolutsiooniline arenguprotsess – midagi kaob, midagi tekib, midagi

oleks ühiskonnale palju rohkem kasu kui sellest, kui meie teatrid on välismaal edukad. Ja sellele kultuuripoliitikale leiab põhjendusi vähemalt osaliselt just Marxilt. Oleks rumal Marxi mitte lugeda.

Jõuamegi otsapidi klassitemaatikani. Ma küsin siis kohe otse: kas Eesti on praegu klassiühiskond?

Eesti ja laiemalt Ida-Euroopa on väga huvitav eksperiment. Me tuleme laias laastus klassideta ühiskonnast. Oleme kahtlemata tugevamini klassiühiskond kui 90ndate alguses. Mitmed klassitunnused avalduvad juba inimeste igapäevases käitumises – selles, kuidas nad räägivad, kes on käinud paremates koolides, kellel on võimalik käia välismaal puhkamas ja kellel mitte. Eriti kui inimesed jõuavad keskikka, siis on nende klassi-kuuluvus sageli juba näost näha. Mina läksin 1994. aastal õppima Saksamaale ja mäletan, et olin šokeeritud, kui sain rongis istudes aru inimeste klassikuuluvusest. Madalama klassi esindajate hambad olid katki, nende keel oli

hoopis teistsugune. Arvasin millegipärast, et Saksamaal oli tolleks ajaks need probleemid juba lahendanud.

Võib-olla tasuks siin korra selgitada, miks ühiskondade klassistumine üldse problemaatiline on. Klassi olemus on lihtne: see, kuhu me sünnime, määrab ära võimalused meie hilisemas elus. Vanemate võimalused oma lastele haridust ja erialaringe pakku-

midest kuni tanklateni välja – kaob seal ümber ära ning asendub uute süsteemide ja käitumismustritega. Selliste suurte muutuste korral keegi võidab, keegi kaotab. Minu jaoks on Marx sellise kapitalismi dünaamika avastaja ja selle kirjeldaja. Nii on lõviosa majandusteaduse ajaloolasest ka Marxi mõistnud, näiteks **Schumpeter** hindas Marxi erakordselt kõrgelt ja tema arusaam majandusest kui innovatsiooni põhinevast protsessist võlgneb palju just Marxile.

Nii et Marx on jätkuvalt relevantne ka tänapäevase ühiskonnakorralduse kirjeldamiseks?

Absoluutselt, seejuures just ka klassiühiskonna kirjeldamisel. Marx selgitab, kuivõrd olulist rolli mängivad ühiskonnas klassid ja omandi-struktuur. Me alustasime oma juttu Eesti meediaruumist, mis kuulub paarile inimesele. Need inimesed tahavad ja saavad mõjutada, millist arvamus seal avaldatakse. See on ka põhjus, miks kultuuris ja teaduses peaks riigi raha olema suunatud mitmekesisuse toetamise, et esindatud oleks eri klasside kogemust. Praegu on meil väga raske leida eesti kultuurist keskealise naise menopausikogemust. Ometigi puudub see kõiki naisi. Me näeme ni kultuuri kui ka teadust liialt läbi konkurentsivõime prisma, milles soovime olla võidukad. Aga tänapäeval on palju olulisem mitmekesisus, eriti väikeses ühiskonnas. Võiksime keskenduda sellele, et meil oleksid väga erinevad teatrid või ülikoolid. Sellest

da hakkavad mängima üha suuremat rolli selles, kuhu need lapsed hiljem välja jõuavad. 20 aastat tagasi see Eestis nii veel ei olnud. Toona oli 20–30-aastastel ees suur avatud väli. Ühiskond kohanes väga hästi uue ajastuga, eriti mis puudutas suhteliselt vaba turgu ja Euroopa poole vaatamist – see kombinatsioon sobis Eestile. Tulid välisinvesteeringud, mille abiga sai luua esindusi ja poode, teistsal oli ka piisavalt konkurents. Nüüd investeeringud sellisel määral enam siia ei voola, samuti on majandusvaldkonnad suhteliselt kindlates kätes. Ka meie praeguse kõrge inflatsiooni üks põhjus on napp konkurents. Nii mobiilsides kui ka panganduses on turg juba paika loksunud. Klassi saab vaudata ka konkurents mõiste kaudu – parempoolsed inimesed arvavad, et konkurents on hea. Mida rohkem inimesi kuulub laias laastus samasse klassi, seda enam nad konkureerivad oma oskuste ja ettevõtlikusega, mitte oma päritolu alusel. Seetõttu on näiteks pärandi- ja varamaksud kõige kapitalistlikumad maksud üldse, sest need suurendavad konkurents. Samas, mida vähem konkurents, seda enam võidavad need, kellel on ühiskonnas käes tugev positsioon või kes sünnivad sellesse. Ma arvan, et üks põhjus, miks EKRE äärmusparempoolsed ideed on nii populaarsed, tuleneb just sellest, et inimesed tajuvad, et neil on lagi ees. Nad ei saa enam ühiskonnas ülespoole ronida ja ka nende lastel pole enam võimalust nii lihtsasti kuhugi jõuda kui 20 aastat tagasi. Ühiskonna klassistumise vastane reaktsioon ei pea olema sugugi vasakpoolne, ka äärmusparempoolsus on reaktsioon klassiühiskonna vastu.

Sinu hinnangul on siis EKRE esiletõus üks Eesti klassistumise sümptom?

See kindlasti näitab, et ühiskond on rohkem raamidest kinni. See puudutab näiteks geograafiat. Koolid hakkavad väiksematest kohtadest ära kolima ja selle protsessi panus nende piirkondade arengusse on suur. Kui pole piisavalt koole, siis loomulikult ettevõtlikumad inimesed kolivad mujale. Maale jäävad kas jõukad või vaesed, keskklass koos oma pigem tsentrilike ja alalhoidlike vaadetega kolib suurematesse linnadesse. EKRE toetajate puhul me teame, et nad on paljuski väiksematest kohtadest Pärnumaal või Lõuna- ja Kagu-Eestis.

Eestis on kasutatud haridusest rääkides sotsiaalse lifti kujundit – 30 aastat tagasi olime kollektiivselt vaesed ja tänu haridusele oleme suutnud ennast ise Münchenhauseni kombel karvupidi soost välja tõsta. Mil määral kehtib sotsiaalse lifti kujund praegu, kui räägitakse Eesti viltusest PISAs' või PISA-pimedusest'?

Eesti haridussüsteem on parajalt vasturääkiv: ühest küljest tugevad rahvusvahelised tulemused, teisalt toimuvad õpetajate streigid, samamoodi näeme, et Eesti õpilased on koolikeskkonnas suhteliselt õnnetud. Haridussüsteem ise on võrdlemisi robustne ja tugev, ma arvan, et päris kokku see ei kuku, kuna see on siamaani ikkagi klassistumist pidurdanud. Ka PISA näitab, et meie haridussüsteem on pigem ühtlaselt tugev. Seetõttu on hariduse pealt raha kokkuvõtte üheks rumalaimad asju, mida teha. Mida rohkem me seal näpistame, seda enam hakkab klass inimeste elus rolli mängima. Kärpepoliitika on üldse peaaegu alati regressiivne – võtab rohkem neilt, kellel juba on vähem, ehk kinnistab klassikuuluvusi ja piirab võimalusi.

Milliste poliitikatega on üleüldse võimalik ühiskonna klassistumist pidurdada?

Klassistumist aitab lisaks haridusele pidurdada õige kultuuripoliitika. Kultuuripoliitika kaudu peaksime toetama ühiskonna mitmekesisust, et sellel ei oleks ühe klassi ega ühe kivi nägu. Eesti kultuuris ja meedias kipuvad domineerima minuaalsed mehed. Vähemalt domineerivad seal teemad, mis huvitavad neid mehi. Väga oluline on luua laiem kultuuriline maastik, kuhu eri inimesed saaksid oma elusid projitseerida. Huvitav eesküju on siinkohal BBC, mis ongi maailma juhtiv avalik-õiguslik televisioon. BBC teeb tegelikult väga palju kommentaare. Nad teevad ka võistlussaadet, kus inimesed tantsivad vms, kuid peegeldavad seejuures väga peenelt ühiskonda. Tantsusaates ei ole kõik valge

< eelneb



nahavärviga ega keskealised, seal osalevad inimesed, kellel on puuded jne. Kui näeme meedias erinevaid inimesi, siis võtame nad palju loomulikult omaks. BBC teeb seda väga teadlikult. Vaadake kas või seda, mis rolli nad on oma ülekannetega mänginud naiste spordi ja eriti naiste jalgpalli esiletõus. Muusikas on nad otsinud noori talente, kes elavad väljaspool Londonit. Ühiskond muutkui areneb ja muutub, diskuteerib eri teemade üle. BBC peegeldab neid diskussioone. Mida rohkem mitmekesisust, seda suurem on konkurents. Nii et jällegi, klass kui analüütiline vaade peaks sobima suurepäraselt ka liberaalselt mõtlevale inimesele.

Kuidas ikkagi see sotsiaalne lift uuesti töökorda saada?

Vahepeal on muutunud majanduse üldine struktuur. 20 aastat tagasi võimaldas see struktuur suuri muutusi, tekkisid valdkonnad, mis olid üleilmiselt uued, nagu IKT, kuid ka tööstuses mindi aegunud tootmisüsteemidelt üle uutele. Praegu toimuvad sellised muutused valdkondades, mis tunduvad paljudele lumehelbekeste teemad. Näiteks on rohepöörde suuresti ülepolitiiseeritud ning seetõttu on Eestis magatud maha sellega kaasnevad uued võimalused. Rohepöördesse on sisse kirjutatud, et paljud sektorid peavad muutuma, aga rohepöörde laiem foon on Eestis väga negatiivne, seda nähakse vasakpoolsel ja pealesunnitud projektina. Meil tekitavad draamat mõned rattateed linna-ruumis, kuigi peaksime rääkima hoopis sellest, miks

ilma mõistet ennast mainimata. Samas muutub klass järjest olulisemaks. Kui vaadata sel aastal Euroopas toimunud valimisi, siis klass on analüütiline prisma, mida me saame kasutada valimistulemuste tõlgendamiseks. Näiteks endistes Ida-Saksamaa liidumaades valisid Alternative für Deutschlandi peamiselt madala haridustasemega mehed. Samamoodi olid sel aastal Inglismaal mitmetes väikelinnades immigratsiooni-vastased rahutused. Ka nendes rahutustes osalesid peamiselt madala palga ja haridustasemega mehed. Me näeme, et klass tuleb tagasi. See peegeldab niivõrd palju seda, mis toimub meie ühiskondades.

Margus Ott on välja pakkunud, et võib-olla põhjus, miks me klassist nii palju ei räägi, tuleneb poliitikute ja valitsejate soovist sotsiaalseid kategooriaid üksteise vastu välja mängida.³ Need inimesed, kes Inglismaal immigrantide vastu protestivad, peaksid kuuluma immigrantidega samasse klassi, aga neile sisendatakse, et vihka homo või vihka moslemit, mis omakorda tugevdab rahvus- või soopõhiseid kategooriaid ja selle võrra inimesed mõtlevad vähem oma klassikuuluvusele. Kölab see veenvalt?

Populism tegeleb süüdlaste otsimisega. See ei paku lahendusi, vaid soovib oma potentsiaalset valijat mobiliseerida. Samal ajal on muutumas aga ka see, mis klass üldse on. Klassi seostatakse ajalooliselt tööliste või kapitalistidega. Näiteks Inglismaal pole töölispartei valija enam tööliklassi kuuluv inimene, vaid linnastunud professionaal, kes töötab kontoris ega tee lihttööd, minusugune. Me peamegi klassiprisma ümber defineerima, et aru saada, miks tekivad sellised valijate koalitsioonid, mis poleks varem pruukinud üldse kokku

saada. Massiparteid pole enam nii selged klassi väljendajad, mis tähendab, et ka erakonnasüsteem peaks mingil määral transformeeruma, et väljendada uusi, teistsuguseid klasse.

Klassidiskursus on tõepoolest ajas teisenenud. Näiteks alates Occupy Wall Streetist on hakatud rääkima vastandusest 99% vs. 1% ehk siis superrikkad versus kõik ülejäänud. Seda vastandust on kasutatud hiljem nii ebavõrdsusest kui ka kliimakriisist kõneledes. Miks me räägime proletariaadi ja kapitalistide asemel protsentide keeles? On see kuidagi asjakohasem kui Marx'i käsitlus?

Võime võtta klassi ka analüütilise kontseptsioonina. See annab meile võimaluse ühiskonda kuidagi klassifitseerida, grupeerida ja sellest lähtuvalt küsida, miks inimesed mingil viisil käituvad. Miks 1% otsib viise, kuidas võimalikult palju raha teenida või võimalikult vähe maksta? Ma ei ole kindel, kui oluline see 1% on tänapäevase ühiskonna mõttes. Superrikkaid on alati olnud ja nende maksustamine, millest praegu väga palju räägitakse, pole minu meelest nii tähtis küsimus. Olulisem on kontsentratsioon. Kindlasti ei ole hea, et näiteks Eesti pangandusturul on kaks suurt panka või et kasutame kõik otsingumootorina Google'it. Ja samamoodi on oluline ebavõrdsuse ja selle mõjude teadvustamine.

gitakse, pole minu meelest nii tähtis küsimus. Olulisem on kontsentratsioon. Kindlasti ei ole hea, et näiteks Eesti pangandusturul on kaks suurt panka või et kasutame kõik otsingumootorina Google'it. Ja samamoodi on oluline ebavõrdsuse ja selle mõjude teadvustamine.

Meie tööturg on teinud viimastel aastakümnetel läbi väga suure muutuse. Traditsioonilisi sinikraade töökohti on kolitud odavama tööjõuga arengumaadesse, neoliberaalsed poliitikad on ametiühingud jõuna võrdlemisi kahjutuks teinud, tööturg on tervikuna rohkem küllustunud – kas sellises olukorras saab üldse tekkida midagi sellist nagu klassiteadvus?

Ma lisaksin siia meediamastikul toimunud muutused. Meedia polnud küll otseselt ühegi klassiga seotud, kuid see väljendas varem ikkagi ühiskondlikke erimeelsusi. Ühed meediamajad olid pigem parempoolsed, teised vasakpoolsed või maomanike poole kaldu. Nad väl-

jendasid mingsugust klassihuvi ja võimestasid klassi kui poliitilise agendi rolli. Nüüd on paljud kohalikud väljaanded kadunud ning ajakirjandus on kolinud sotsiaalmeediasse, kus see pihustub ära ja viib meid kokku endasugustega. Eestis pole institutsionaliseeritud vaidlust meediamajade vahel, Inglismaal või teistes suuremates riikides on seda ideede konkurentsi veidi veel järel. See on peamine probleem ja sealt edasi tuleb kogu ühiskonna organiseerimatus ja ametiühingute nõrgenemine. Praegu pole vasakul pool enam kedagi, kes oskaks ebavõrdsuse vilja üles korjata.

Aga kes peaks selle üles korjama? Kes peaks tegema sümboolset tööd ühise klassiteadvuse tekitamiseks?

Hea näide on BBC, kes on loonud justkui suure telgi, kuhu kõik peaksid oma arvamustega sisse mahtuma, samas kui arvamuste võitlus jääb viisakaks. Populismi parim vastand on tugeva ja mitmekesise meediamastiku olemasolu.

Räägime veel ühest Marxile olulisest mõistest, milleks on tootmisvahendid. Kui vanasti eristas proletariaati kapitalistidest see, et viimastele kuulusid masinad, vabrikud ja tööjõud, siis arenenud riikide majandused on dematerialiseerunud. Masinad asendab arvuti, vabrikute asemel töötatakse kodust, kohvikust või palmi alt. Kuivõrd sobituvad sellesse uude reaalsusse üldse Marx'i mõisted? Mis on tänapäeval need tootmisvahendid, mis tuleks kapitalistidelt üle võtta?

Marxi loogika seisnes selles, et kui toodame majanduses väärtust, siis kellelgi on võimalik võtta seda välja rohkem, kui talle justkui kuuluks. Selle hea näide on meid ümbritsev digitaalne reaalsus. Väga raske on vaidlustada väidet, et Google ja Facebook just nii teevad. Nad õpivad meie kohta üha rohkem, nad oskavad meie käitumist paremini ette aimata ja seeläbi meile rohkem asju müüa. Isegi kui peame õigeks vabaturu- ja konkrentsi põhist majandust, on meil riida firmasid ja riike, kes on võimelised sellest konkurentist rohkem välja võtma, kui nendele tegelikult kuuluks, kui konkrents oleks õiglane. Praegu on omandiküsimus kõige teravam andmete valdkonnas. Suur osa andmetest, mis maailmas toodetakse, on erasektori omanduses ja samas on see meie enda käitumine, mis neid andmeid toodab. Olukord, kus näiteks Hamburg peab ostma oma liikluse planeerimiseks andmeid Google'i käest, on absurdne. Isegi jõukad linnad ei suuda seista vastu omandisuhetele, mis on ilmselgelt meile kõigile kahjulikud, samas kui need suured digiplatvormid teenivad nende andmete pealt müstilisi kasumeid, makstes oma tuludelt väga vähe makse. See näitab, et elame omandi mõttes väärastunud maailmas. Ma kindlasti ei arva, et andmed peaksid kuuluma riigile, kuid peaksime mõtlema mingsugustele ühisomandi vormidele, mis oleksid kättesaadavad ka väiksematele ettevõtetele, linnadele ja riikidele. Mina suunaks marksistliku analüüsi teraviku just ebavõrdsuse poole, mis on andmetesse sisse kirjutatud. Seda juba küll tehakse nii USA-s kui ka Euroopas, me lihtsalt ei kasuta seda tehes marksismi mõistet. Lisaks, iga start-up unistab sellest, kuidas hakata kiiresti oma turgu domineerima. Lugege nende majandusaruandeid ja siis lugege Marx'i. Samad ideed, lihtsalt erinevatel pooltel. Ja marksismi või kommunismiga pole siin mingit pistmist. Nii start-up'id kui ka Marx kirjeldavad kapitalismi ilma roosade priilideta.

Aga aitab Marxist, räägime natuke päevakajalistematel teemadel. Mida sa arvad valitsuse uutest kärpe- ja maksuplaanidest? Ettevõtete tulumaksuga liigub maksupoliitika õiges suunas, aga sealt on jätkuvalt puudu väga olulised komponendid, nagu vara ja maa maksustamine. See on klassistuva ühiskonna tunnus, sest kõrgklass ei taha kohe kindlasti näha selliseid makse, mis nende võimalusi piiravad. Uute maksude asemel muretsen pigem



kärbete pärast, sest ükski riik pole kasinusega rikkaks saanud. Samasugust kasinusprogrammi pakuvad Inglismaal leiboristid. Ma arvan, et suures pildis ei muuda need valitsuse käigud midagi. Mina soovitsaksin hoopis investeerida rohepöördesse, mida tuleks näha ühiskonnas läbivalt uue võimalusena.

Ettevõtete maksustamine on olnud Eestis pikalt tabu. Nüüd oli Reformierakond lõpuks sunnitud sellega kaasa minema, kuigi kasumimaksu välja kuulutamisele eelnenud nn maksufestivali kõrvalt vaadates jäi mulje, et ettevõtjaid polegi võimalik õiglaselt maksutada. Kuivõrd õiglane sulle kasumimaks tundub?

Maksusüsteem peab olema piisavalt mitmekesine, et see ei paneks liiga palju koormust ühele ühiskonnakihile. Eesti maksusüsteem on olnud Reformierakonna soovil pikka aega regressiivne, s.t ühiskonna vaesemat kihti on maksustatud rohkem. Mida enam me saame seda regressiivsust vähendada, seda parem. Varamaks on oma olemuselt riigi jaoks stabiilsem ja tululiigina ettearvatavam. See sõltub vähem majan-

duse tsüklistisest. Samas näitab auto- maksu kehtestamise ümber puhkenud torm, et meil põrkuvad neis küsimustes väga pikalt juurdunud arusaamad ja huvid. Peame oma käitumist muutma, kuid seda on raske teha, kui usume nii sügavalt, et Eesti edu taga on meie maksusüsteem. Mina arvan, et sellel on väga vähe pistmist Eesti edulooga.

Ometi seda räägitakse kogu aeg, et Eesti ühetaoline maksusüsteem on ainus konkrentsielne, mis meile veel välisinvestorite meelitamiseks alles on jäänud.

Me oleme kogu aeg uskunud, et oleme olnud Ida-Euroopa vabaduslaines väga unikaalsed. Nüüd alles hakkame silmi avama, et võib-olla Leedul ja Poolal läheb isegi natuke paremini. Muidugi, need majandused on mõlemad suuremad ja mitmekesisemad. Meie probleemiks on olnud majandus- ja julgeolekupoliitika tugev põimumine, samas kui Poola on saanud olla oma otsustesse paindlikum. Näiteks eurotssooniga liitumine pole tingimata olnud meie majanduse käekäigule kõige parem. Kui vaatame Skandinaaviat pärast II maa-

ilmasõda, siis seda iseloomustas kiire ekspordi kasv, mis viis valuuta ülehindamiseni, millele järgnes kerge devalveerimine, mis võimaldas ekspordil jälle kasvama hakata. Meil selliseid vahendeid enam käepärast pole. Vastukaaluks oleme eurotsoonis, mis tähendab, et julgeolek on rohkem tagatud. Samas ma pole kindel, kas need trade-off'id olid üheselt arusaadavad euroalaga liitumise ajal. Meie majanduspoliitika suurim lühinägelikkus seostub sellega, et me ei näe, kuivõrd massiivne ja struktuuraalne muutus on rohepööre.

Mida peaks Eesti valitsus rohepöörde valguses ette võtma? Alles ju koostati kliimakindla majanduse seadus, mis on saanud ohtralt kriitikat.

Irooniliselt teeb rohepöörde kõige paremini hoopis Hiina, kes on osanud väga hästi kombineerida riigi sekkumist ja turuloogikat. Nende investeeringud rohe-energiasse, taristusse, aga ka näiteks autotööstusesse on olnud õnnestunud. Hiina on teinud seda, mida USA ja Euroopa varem väga hästi tegid, ehk tööstuspoliitikat. Eestis tähendab tööstuspoliitika mainimine, et oled kommunist ja tahad NSV Liitu tagasi. Hiina elek-

riatode edu pole ju juhulik, sellele eelnes riigi tugev toetus akude arendamisel – mida paremini autotootja aku kestis, seda suurem oli riigi toetus. Teisisõnu suurendati riigi toel akude efektiivsust. Nüüdseks riik seda enam ei toeta, sest tootjad on juba piisavalt konkrentsiivõimelised. Samas paneb Volkswagen Saksamaal tehaseid kinni, sest ettevõtte ei ole piisavalt elektriautodesse investeerinud ja riik pole jätunud autotootja tegevustest küsimärgi alla seada. Nüüd on nad hädas konkrentsidega Hiinast. Peaksime samuti suunama turu efektiivsusotsinguid planetaarsete raamide sisse püsimaajäämisesse. Hiina on lihtsalt praegu palju parem kapitalist kui Euroopa ja Ameerika. Hiinas pole rohemajandus seotud vasakpoolsuse ega kommunismiga, ei ole uudistetoimetajaid ega arvamussliidreid, kelle jaoks rohepööre on vasakpoolne jama.

Millal Eesti majandus taas kasvama hakkab?

Arvestada tuleb sellega, et Eesti majandus on väike ja avatud, me sõltume väga palju oma kaubanduspartneritest. Saksamaa kui Euroopa suurim majandus elab üle keerulisi aegu nii poliitiliselt kui ka majanduslikult. Ma ei näe, et Saksamaa saaks praegu pöörata piisavalt tähelepanu oma majandusele. Meid päästab Skandinaavia, mis on veidi paremas olukorras. **Mario Draghi** kirjeldas oma raportis väga täpselt, et kui Euroopa ei hakka oma tööstuspoliitikale rohkem tähelepanu pöörama, siis kasv jääbki nõrgaks.

Vasakpoolsed majandusinimesed räägivad maailmas praegu päris palju tasaarengust ehk majandusmudelitest, mis ei põhine kasul. Kas see tundub realistlik perspektiiv või on majanduskasv ikkagi eksistentsiaalne vajadus, nagu kõneles Mario Draghi juba mainitud Euroopa Liidu majandusarengu raportit esitledes?

Mina kindlasti ei ole tasaarengu pooldaja, kuigi sellisel äärmuslikel ideedel on oma oluline roll – need loovad keskpörandale rohkem aruteluruumi. Kuni me elame kapitalistlikus ühiskonnas, on meil aga kasvu hädapärast vaja. Vastasel juhul konkrents ei toimiks, konkureeriksime ainult madalama hinna ja sissetuleku pärast, mis pole kindlasti mõistlik. Kui meil läheb hästi, siis suudame suruda majanduse planetaarsetesse raamidesse. See on raam, milles me konkureerime, aga selle raami sees võiks olla kõik lubatud, kuni soovime tagada õiglast ühiskonnakorraldust.

¹ Pöder, K.; Lauri, T.; Veski, A. 2023. Kas Eesti PISA on viltu? ² Kindsiko, E.; Haugas, S. 2024. PISA-pimedus. – Sirp, 06.09. ³ Ott, M. 2016. Mis teha I. – Sirp, 12.08.

Populismi parim vastand on tugeva ja mitmekesise meediamastiku olemasolu.

on Tallinna linnaruum autode tõttu nii väljavenitatud ja mida me sellega kaotame. Näiteks on vähem ärisid ja huvitavat elukeskkonda, mis annaksid inimestele võimaluse tööd teha, midagi koos luua. 20 aastat tagasi oli me väga rahul, et majandussüsteem kiirelt muutus. Praegu on see kiirus kuidagi ideoloogiline ja pealesurutud. Varem olid muudused head, nüüd on need halvad. See takistab lifti normaalselt tööd.

Millest selline suhtumise muutus?

Ilmselt peegeldab see nende klassikuuluvust, kes on pumba juures. Ma arvan, et oleme väga tugevasti kinini võitjate mentaliteedis. Väljaspool Eestit esitleme ennast alati võitjatena. Vaadake meid, me oleme midagi nii hästi teinud! Siin on **Arvo Pärt** või Skype! Millegi halvasti tegemine ei kuulu meie minapildi juurde. See piirab valdkondi, mida tahame otseselt ja teravalt

Eurotsooniga liitumine pole tingimata olnud meie majanduse käekäigule kõige parem.

puudutada. Seetõttu muutuvad ka mingid teemad, nagu migratsioon või soorollid, hästi kiiresti teravaks – need ohustavad meie minapilti.

Kui relevantne sotsiaalne kategooria on klass tänapäeval majandus- ja sotsiaalteadlaste jaoks? Mulle endale tundub, et väga palju räägitakse soost, rassist, seksuaalsusest ja rahvusest, kuid klass on justkui unustusehõlma vajunud.

Väga palju on interseksionaalset arusaama, mõtestatakse, kuidas rass ja klass on omavahel seotud. Ka soorollide küsimus on klassitemaatika medali teine pool. Arenenud ühiskondades sünnib vähem lapsi, sest haridus annab naistele suurema eneseteadvuse, nad ei pea enam tegema seda, mida ühiskond või abikaasa peale tahab suruda. Me tuleme ajastust, kus klass oli väga palju seotud NSV Liidu, sotsialismi ja kommunismiga, seda mitte ainult Ida-Euroopa kontekstis, vaid klassi mõiste kuulu sellesse aega. Praegu kasutavad inimesed interseksionaalsust koodina, et rääkida klassist



Foto: enrologu

Johann Kööp on Londonis tegutsev fotokunstnik, kes muu hulgas pildistab ka portreid ja moodsid. Teda kõnetavad veidrard asjad ja üleilgus, mida ta proovib oma väljuga tabada.

LÄBI LINNA + VALGA VALKA

LÄHME ÜLE PIIRI!

RÄNNAKLAVASTUS
4.-6. & 10.-12.10.2024, 19:00

labilinna.ee

INITIUM

Tartu 2024 Lõuna-Eesti koostööprogramm

Tartu 2024 LEADER

Tartu 2024 Aafos Osh

Kaasrahastus Euroopa Liidu programm "Lõua Euroopa"

Baltic Applied Theatre School

REVOLUTSIOONILISE KLASSI- TEADVUSE KADUVAD JÄLJED

Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, domineeriv neoliberaalne ideoloogia ja idee „ajaloo lõpust“ käisid suurepäraselt kokku veendumusega „klassi surmast“, ometi võib klassiteadvuse mõiste ja klassidünaamika jätkuv analüüs osutada produktiivseks just praegu aktuaalsetes kontekstides.

Kirjutab **Eeva Kesküla**, illustreeris **Diandra Rebase**

„Ei, ma praegu aktiivselt diginomaadide teemaga ei tegele, olen tagasi kaevurite ja energiaüleminekute juures,“ seletasin ühel sünnipäevapeol kolleegile.

„Klassiteadvust on neil väheõitu, jah?“ pilkas kolleeg. Klassiteadvuse olemasolu ei ole küll kunagi olnud minu uurimisteema kriteeriumiks, kuid tunnistati, et Eesti ja Kasahstani kaevurite klassiteadvust oli mul võrreldes diginomaadide omaga lihtsam mõista. Sotsiaalse ebavõrdsuse uurimise keskne analüütiline kategooria on klass, mida teoreetikud mõistavad väga erinevalt, kuid mis traditsiooniliselt jaotab rahvastiku nendeks, kellel on eraomand, ja nendeks, kes peavad äraelamiseks oma tööjõudu müüma. Klassi uurimine tõstab küsimuse, mis tingimustel kujutavad inimesed end ühte gruppi kuulvatena ja leiavad, et neil on ühesugused huvid, mis erinevad teiste ühiskonnagruppide huvidest ja vastanduvad neile. Marksistlik terminoloogias tähendab see, et klassil on ühine klassiteadvus.

Nõukogude Liidu kokkuvarisemine, domineeriv neoliberaalne ideoloogia, ametiühingute võimu vähenemine ja idee „ajaloo lõpust“ käisid suurepäraselt kokku veendumusega „klassi surmast“ ning klassi kui kategooria analüütilisest võimetusest postmodernse maailmas. Kuid mõned antropoloogid tõstatasid teema 2000ndate alguses uuesti, näidates klassianalüüsi variatiivsust eri kultuurikontekstides, rõhutades seejuures, et leidub hulgaliselt gruppe, kes pole ei tootmisvahendite omanikud ega ka palgatöölised, vaid elavad end kapitalistliku süsteemi äärealadel.

KLASSITEADVUSE SÜND

Ajaloolane **E. P. Thompson**¹ väidab, et klassiteadvus tekib, kui inimesed, kes elavad kindlates tootmisühetes ja ajaloosündmuste keskel, tõlgendavad neid sündmusi ja oma kogemust endale kultuuriliselt arusaadaval jagatud viisil. Vastandudes ideele fikseeritud struktuuridest või ühiskonnakihtidest vaatab Thompson klasside teket kui sotsiaalset protsessi ja sotsiaalset klassi kui gruppi, mille identiteet tekib suhtes teiste gruppidega. Sotsialistlikus kontekstis tekkinud tööstust uuriid aga rõhutatakse, et seal, kus tööklass loodi partei ja riigi abiga, on klassiteadvuse tekkimise oluliseks keskmeks igapäevane töö ja tootmisprotsess.² **Michèle Lamont**³ väidab seevastu, et klassi-identiteedi tekkimisel on oluline moraalsete piiride loomine, mille sisse jäävad need, kellele väärtusi ja-gatakse – nende piiride sees rõhutatakse oma väärtust ja väärikust. Niisiis võib klassi mõista dünaamilise suhtena, kus mingid inimgrupid üritavad taastoota ennast ja oma arusaama sellest, milline peaks olema hea elu nende endi ja nende laste jaoks.

Paljude analüüside puudus seisneb aga selles, et „klassi“ ei peeta terminina enam kasulikuks, sest sellist Lääne tööklassi arhetüüpset meestöölist, nagu oli 20. sajandi keskel, ei eksisteeri enam.⁴ Teine mark-

sistlikust traditsioonist tulenev häda peitub selles, et just tööklassil oodatakse revolutsioonilist klassiteadvust, mis aitaks olemasolevad ühiskondlikud struktuurid pea peale pöörata, selle asemel et vaadata, kuidas klassidevahelised suhted või klassiteadvus parajasti mingis ühiskondlikus kontekstis avalduvad.

Neist teoreetilistest lähtekohtadest tulenev lähemine aitab mul mõista kaevurite klassisitsiooni ja -teadvust. Majanduslikult kuulusid hästi teenivad kaevurid pigem keskklassi. Nende enda terminoloogia oli paindlik. „Tööd me ju teeme, järelikult oleme töötav klass,“ öeldi Eestis. „Oleme kesk-tööklass, teenime normaalselt, ei ole selline lumpen nagu naabrid,“ seletati Kasahstani. Nende sarnaseks kogemuseks oli siiski etnilise põlisrahva hulka mittekuulmisest tingitud sümboolne ilmajäetus, staatuse langemine ning varasemate sotsiaalsete struktuuride kokkuvarisemine tööstuse sulgemise ja migratsiooni tõttu. Kaevurite klassiteadvus tekkis vastanduse eesti- ja kasahhikeelsele eliidile (keda üldiselt peeti ka lollideks või laiskadeks) ja globaalset terasemagaadist eraomanikule, oma väärikuse kinnitamisest, rõhudes ohtliku ja raske töö olulisusele, ning igapäevases töökohakamraadlusest.⁵

DIGINOMAADIDE AJUTINE HÕIM

Kui kaevuritega oli pilt enam-vähem selge, siis kuidas määratleda postindustriaalse ühiskonna teadmustöötajat, kelle esindajaks võib pidada diginomaadi? Kui asusin esimese koroonalaine ajal Tais diginomaade uurima, näitasid mu intervjuud kultuurilise ja perekondliku tausta ning kogemuse variatiivsust. Kui aga vaadata valdavalt Läänest pärit suure globaalse mobiilsuse ja digitaalsete oskustega nomaade vastandatuna maailma mastaabis teistele ühiskonnagruppidele, joonistuvad ebavõrdsused väga selgelt välja. Kuna elu maailma suurlinnades kallineb, ei saa nomaadid tunda end keskklassina omaenda koduriigis, kuid vaesemates paikades mõnusat elu elades toetuvad nad kohalikele elanikkonnale, kes teeb ära nende taastootva töö (šöök,

koristamine, lapsehoid) ja peab samal ajal tõusvate üürihindade tõttu oma kodudest loobuma.⁶ Nomaadide Lääne passid ja digioskused lubavad ebavõrdsusi eksploateerida – alalõpmata uuritakse foorumites, kus on parajasti parim kliima, turvaline ja odav elu. Erinevalt kaevurist on nomaad mobiilne ja liigub, nagu kapitali, kohta, kus on tema jaoks paremad tingimused.

Oma väärtusi ja moraalset piire tutvustades rõhutavad nomaadid vabadust ja iseseisvust. Nad usuvad, et toetuvad ainult iseenda oskustele; et nad on haakitud end lahti ahistavatest institutsioonidest, nagu riik

Vaesemates paikades mõnusat elu elades toetuvad diginomaadid kohalikele elanikkonnale, kes teeb ära nende taastootva töö.

Kuigi võrgustumisüritusel sarnaste kogemustega inimestega mõtete vahetamine võib olla emotsionaalselt võimas, on see interaktsioon tahtlikult mittepoliitiline ja mittepüsiv.



Foto: energegi

Eeva Kesküla on antropoloog, kelle peamised uurimisvaldkonnad on töö ja klassisuhet. Praegu tegeleb ta kaevanduste ja rohepöörde teemaga ning uurib postsotsialistliku ja energiaülemineku vahelisi seoseid. Sel sügisel õpetab ta Tallinna Ülikoolis majandusantropoloogiat.



Foto: Kerstin Vassler

Diandra Rebase on graafilise disaineri ja kunstilise juhti, kes läheneb oma loomingule absurdsuse, ootamatuse ja kohmakuse kaudu, mis lõpuks realiseerub exquisite corpse'i vormis.



või täiskohaga kellegi teise heaks töötamine. Diginomaadid rõhutavad, et vastupidi paiksetele palgatöötajatele on nad turvalisest, kuid piiravast süsteemist väljunud. Nii näib, et nad on hüüjanud ka oma paikse klassisitsiooni.

Kui kaevurite klassiteadvus tekib töökohal, siis kus võiks see tekkida inimestel, kel polegi töötamiseks ühte kohta? Ning millist keelt enda kohta kasutada, kui termin „klass“ tundub kaugel ja irrelevantne? Mulle kui antropoloogile mõjus alguses võõras-õnne mõiste, mis on seotud klassiteadvuse tekkimisega. Kui kaevurite klassiteadvus tekib töökohal, siis kus võiks see tekkida inimestel, kel polegi töötamiseks ühte kohta? Ning millist keelt enda kohta kasutada, kui termin „klass“ tundub kaugel ja irrelevantne? Mulle kui antropoloogile mõjus alguses võõras-õnne mõiste, mis on seotud klassiteadvuse tekkimisega. Kui kaevurite klassiteadvus tekib töökohal, siis kus võiks see tekkida inimestel, kel polegi töötamiseks ühte kohta? Ning millist keelt enda kohta kasutada, kui termin „klass“ tundub kaugel ja irrelevantne? Mulle kui antropoloogile mõjus alguses võõras-õnne mõiste, mis on seotud klassiteadvuse tekkimisega.

Vaestelt ja rõhututelt ootab marksistlik traditsioon koollitad sotsiaalteenid või nõrkade vastupanu lootev antropoloog elu ebameeldivamate aspektide vastu võitlemist. Kuid nomaadid teadmustöötaja klassiteadvus ei ole ei analüütiliselt ega ka poliitiliselt paljulubav. Usun, et see ei vähenda klassiteadvuse mõiste kasu muudes kontekstides. Oluline on pigem üldise klassidünaamika jätkuv analüüs just praegu lahtirullavas kontekstis nii globaalsel kui ka ühiskondlikul tasandil. Revolutsiooniline tegevus, mida ajaloolis-materiaalistlikud mudelid teatava klassiteadvuse puhul ootavad, võib aga ilmneda hoopis ootamatul kujul või tulemata jäädagi.

¹ Thompson, E. P. 1980. *The making of the English working class*.
² Ngoi, P. 2005. *Made in China. Women Factory Workers in a Global Workplace*.
³ Lamont, M. 2000. *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*.
⁴ Kasimir, S.; Carbonella, A. 2008. *Dispossession and the Anthropology of Labor. – Critique of Anthropology, nr 28 (1)*.
⁵ Kesküla, E. 2018. *Waste people/value producers: ambiguity, indeterminacy and post-socialist Russian-speaking miners. – Indeterminacy: Waste, Value and the Imagination (toim. Alexander, C., Sanchez, A)*.
⁶ Kesküla, E. 2023. *Protestantlik eetika ja lõunainaku vaim: diginomaadid ja töö. – Vikerkaar, nr 3*.

HÜTE

HEATEGEVUSHOONSERT UKRAINA SISEPACULASTE TOETUSEKS

PILETID FIENTAS

GENKA / RÖÖVEL ÖÖBIK

**MARTEN KUNINGAS JA ROBERT LINNA
MANNA / BEDLESS BONES / MISERY EDEN**

DJ: 4GOT10 / TAMHIIS / KURBADE TÖÖRUKUTE KLUBI

2.11.2024 / PAAVLI KULTUURIVABRIK



Oktoobrikuus rahvusraamatukogus

T 01.10 ☎ 16–16.30
RAHVUSVAHELINE MUUSIKAPÄEV
Kitarristid Kirill Ogorodnikov ja Vahur Kubja
RaRa väike maja

L 05.10 ☎ 13–18
LAUAMÄNGUPÄEV
Brain Games! juhendajatega
RaRa väike maja

T 08.10 ☎ 11–14
OSKUSKEELEPÄEVA KONVERENTS
Meie, teie ja nende (oskus)keel
RaRa väike maja

N 17.10 ☎ 18–19
Kirjaniku keskpunktis
Ivar Põllu ja Roy Strider
RaRa väike maja

L 19.10 ☎ 12–14
PEREHOMMIK
Dinosaurused
RaRa Solarise saatkond

N 24.10 ☎ 10–17.30
MEEDIAHARIDUSE KONVERENTS
Kuidas orienteeruda info virvarris?
Pärnu Estonia konverentsikeskus

LV!upi MUSEUM
Interaktiivne videomängude näitus
RaRa väike maja, 0–korrus
E–L 14–19

RaRa väike maja: E–R kell 10–20, L 12–19, P suletud
Solarise saatkond: E–P kell 10–19

RARA EESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

Priipääse!

Väike maja
Narva mnt 11

Solarise saatkond
Estonia pst 9

Vaata lähemalt:
rara.ee/sundmused



« Koguda fotosid tähendab koguda maailma » (SUSAN SONTAG)

PUNCTUM GALERII

KAASAEGNE FOTOKUNST

Punctum Galerii
Kaasaegne kunst ja fotograafia

Allveelaeva 4 (sissepääs Vesilennuki tänavalt)
Noblessner, Tallinn
punctum.ee



David Fahri

SANNA, KAS SA OLED VAENE?

Kuidas tajuda enese klassikuuluvust ja -päritolu, kui sellega kaasneb vastuoluline mahajätmise, samastumise, kohanemise ja häbi ring.

Kirjutas **Sanna Kartau**, illustreeris **Maria Dimancea**

Ma olen omamoodi klassireetur. Või noh, üsna klassikaline klassireetur, juba lapsest peale. Loomulikult tundsin hellust oma isa vastu, kes mind sagedastel haiglas viibimistel vaatamas käis, suitsuhais küljes, käed karedate, ehitajatunked seljas. Ta tõi mulle leiba, Hiirte juustu ja viilutatud suitsuvorsti, samuti 50-krooniseid

VALIK MUDASTE JUURTE JA ÕRNADE PUNGADE VAHEL

Eesti on tema moodi isasid täis. Isasid, kes töötavad mingit sorti objektii (kui töötavad). Isasid, kes suitsetavad autos ja ületavad vihase peaga rägelt kiirust, sina tagaistmel. Isasid, kes said eelmise generatsiooni

käest ainult mingi sõnastamatu taaga, siis käisid Nõukogude armees ja tulid tagasi... teistsugusena. Kõik ütlesid, et see oli nii. Üks suur autoõnnetus sinna otsa ja lõpuks saab issist mees, kes (tsiteerin kohtuotsust) „ähvardas oma abikaasat, öeldes, et „tapab kellegi ära”, seejärel võttis kõõgiseinalt noa ning lubas „kellelgi kõri läbi lõigata””. Loen seda kohtuotsust täna esimest korda. Ma küll teadsin, et mu isa oli paar aastat tagasi lähisuhtevägivalva tõttu vanglas, olime pärast seda

Ja nüüd olen jälle reetur. Kas selle avaldamine on mu isa reetmine? Seda küsides tunnen, nagu reedaksin oma feministlikud põhimõtted; nagu reedaksin kannatanud, kelle kogemused ületavad enamasti mitmekordselt seda, mis lõpuks kohtudokumentidesse kirja pannakse ja mida süüdimõistmisel arvesse võetakse.

Klassimobiilsus nõuabki sageli aga reetmist. Iseenda kogemuste, juurte reetmist või siis selle uue, juurdekasvanud mina reetmist, kui olla tagasi algpesas. Loomulikult ei sõnasta me neid asju niiviisi, vaid õpime alateadlikult ära, et ühes kohas käitatakse niimoodi ja teises teistmoodi. Emale häälõnnumit saates püüad leida talle tuttavaid sõnu, et anda oma loovtegevust kuidagigi edasi absurdsena kõlamata: teatris oma etendusemõtet müües teeskled, nagu su esimene sõna oleks olnud *abjektsus* või *multimodaalne*. Aga ema ei saa ikkagi midagi aru ja teater sulle pärast kohtumist rohkem ei kirjuta.

Endal hakkab ka veidi halenaljakas, kui neid detaile koos ette loen. Aga huvitav ka, justkui mu elu oleks mingi igavene *before*-pilt, ja peas kerivad mõtted sellest, millist *after*-pilti ma tahaks. Mu kirjutuslaua vastas seina peal on kirjas mu unistused, näiteks: *Mu igakuised sissetulekud toetavad mu vabadust. Puhkan palju ja ilma süütundeta. Jagan inimestega tähenduslikku ja empaatilist mõtet, rõõmuga.* Näed, sa loed siin praegu, ja nii mu unistust täitubki. Ilus, kas pole?

MA ÕPPISIN SEDA MITTE NÄGEMA

Olen veendunud, et rolli- ja lojaalsuskonfliktide esineb kõikide inimeste eludes. Kui su vanemad on lahutatud, võisid tunda survet valida pool. Või kui räägid vene keelt emakeelena, võid tunda, justkui peamiselt eestlastest koosnev suhtlusvõrgustik mõjaks oma juurte eitamisenä, aga vene keeles rääkides reedaksid justkui kodumaad. Lojaalsuskonfliktid, milles meil nõutakse oma tõe, valu või hirmu eitamist, on sagedased.

Ebamugav tõde või selle tegelik mõju pakitakse iseenda sisse nii sügavale ära, nagu seda poleks kunagi olnud, et hoida alles suhteid ja vältida kognitiivset dissonantsi. Eriti paindlik on selles lapse äju: kui tundub, et vanemate hea tuju sõltub sellest, et sa ei pane enda ümber olevat (või sealt puuduvat) tähele ega osuta sellele, siis laps õpibki seda ignoreerima. Vaesus

isegi korra telefonis rääkinud ja tähtpäevadel sõnumeid vahetanud, aga detailidega ma kursis ei olnud. 18. detsembril 2022 sain temalt näiteks SMSi: *Ilusad adventi! Sinu Vanaisa ütles ikka ; me ei jõua kõiki maailma töid ära teha, tuleb puhata ka!*

on selles mõttes eriti huvitav, sest ilma võrdlusmõndita ei pruugi laps isegi mõista, et ta elule seatud piirangud ei ole universaalsed. Geograafilise kihistumise ja lastelastele **Eno Raud**. Loomulikult on säärased kujutlused hüperboolsed projektsioonid, mida

see, kui kindlameelselt ma uskusin, et mu lapsepõlv oli täitsa okei.

Rikkuse või staatuse alusel võib jagada pered kahte gruppi: keegid ja mittekeegid. Olla keegi – kui tore!

Alain de Botton kirjutab selle binaarsuse kohta raamatus „Status Anxiety”, et keegite kohalolu pannakse tähele, nende heaolu pärast muretsetakse, nende vaateid kuulatakse, läbikukkumisi mõistetakse ja vajadusi rahuldatakse, kuid „need, kellel puudub staatus, on peaaegu nähtamatud: teised kohtlevad neid järsult, nende keerukust tallatakse maha ja nende eripärasid ignoreeritakse”. Kui mina ja mu õde hakkasime vaesust lahkavat taskuhäalingut ette valmistama, maadlesime just nende eripärade küsimusega päris korralikult. Vast on ühtaegu ilmselge ja hoomamatu, et vaesuskogemusi on täpselt nii palju, kui palju on kunagi vaeseid inimesi elanud. Osa sellest kompleksusest püütakse kinni andmetesse, mis lihtsustatakse siis keskmisteks, mediaanideks ja kõige populaarsemateks vastusevariantideks, aga staatiliste arvude ja dünaamilise, keerule inimkõnemuse vahel on sama hiiglaslik erinevus kui sõna *apelsin* ja tõelise apelsini vahel.

malusi, aga nendest olulisemaks võib osutuda kindlaid väärtusi kujundav ja tugevusi toetav kodu ning seal saadav pilt sellest, milline üks elu üldse välja võiks näha. Tänapäeval uurivad sotsiaalteadlased perekonna (objektistatud) kultuurilise kapitali mõistmiseks, mitu

Tänapäeval kasutatakse „vaesuse” kõrval aga ka mõistet „ilmajäetus”, mis on veidi laiem ja hõlmab ka sotsiaalseid ja kultuurilisi elemente.

raamatut küsitlaval 16-aastasena kodus oli. Praeguseks on minul tõenäoliselt viienda taseme arv raamatuid: 201–500. Kui olin 16-aastane, jäime vast kolmandale tasemele: 26–100 raamatut. Kues tasanud on kõige kõrgem: üle 500 raamatut. See mõddik ei võta hästi arvesse raamatute ja trükiste odavat hinda Nõukogude ajal, mille mõju vähemalt paljude vanemate inimeste kodudes jätkuvalt kestab, kuid annab mingi pildi sellegipoolest.

TÕÖLISEKS ÕPITAKSE KODUS

Pärast Spotify Premiumi tellimuse tühistamist olen leidnud aega, et mõelda, mis teeb võimalikuks nii pal-

Oleks mu vaade tööpõllule helgem ja majanduslik seis stabiilsem, kui oleksin üles kasvanud pühendunud töökultuuri keskel?

jude inimeste pika staaži ametikohtadel, mis neile tegelikult ei meeldi. Miljonid inimesed pühendavad kogu oma elu suvalistele organisatsioonidele ja ettevõtetele, oma aja, tarkuse, oskuse suhteid arendada, õppimisvõime, ohverdades sageli oma tõelised soovid ja väärtused. Seda eeldatakse peaaegu kõikidelt töötajatelt, eeldatakse valetama õppimist ja teiste valedede kergekäelselt uskumist, lihtsalt teises kontekstis. Pühendunud tööinimesel tekib dissotsiatsioon oma kehaga, mis saadab väsimussignaale, oma tegelike tunnetega, näiteks viha ja tüdimusega klientide või töökaaslaste suhtes, ning oma väärtustega, mis lähevad kontole kukuks, et talveks kindad osta ja telefoniarve ära maksta. Samal ajal sõin hommikuks väga maitsvat võileiba ja sain seda voodikaaslaselgi pakkuda, ning lõunaks sõin head kapsasuppi koos *ciabatta*’ga, ja seda kalli sõbrannaga. Tänapäeval kasutatakse „vaesuse” kõrval aga ka mõistet „ilmajäetus”, mis on veidi laiem ja hõlmab ka sotsiaalseid ja kultuurilisi elemente. Milline on inimese side ühiskonnaga? Kuivõrd on inimesel võimalik osaleda jagatud elus? Või on ta sellest ilma jäänud? Ilmajäetus ma ei ole ja jagatud elus olen aplant. Aga nii palju kui on vaesusi, on ilmajäetusi – ja nende kombinatsioone.

KUI MU EMA OLUKS KUNSTNIK

See puudus, mis mind ennast tagasi vaataval kurvaks teeb, on just kultuurilisemat ja sotsiaalsemat laadi. Meil on Eestis võrdlemisi palju kõrge kultuurilise profiiliga vanemaid, kelle lapsed nüüd samuti muusikas, teatris, akadeemias või poliitikas suuri samme astuvad. Kujutan vahel ette, mis vestlused toimusid **Kaja Kallase** lapsepõlve õhtusöögilauas või mis lugusid vestis oma lastele ja lastelastele **Eno Raud**. Loomulikult on säärased kujutlused hüperboolsed projektsioonid, mida

kanustab mu isiklik lein. Aga samal ajal võib ju olla, et ka meie pisikeses riigis kandub kultuuriline kapital edasi perekondlikke liine pidi; et müüdid, mis teikivad mingi perekonnaga seoses, võimendavad inimese või



Foto: Kadri-Ann Värsi

Sanna Kartau on luuletaja, kunstnik ja õpetaja, keda huvitavad praegu maskuliinsusküsimused, välisvestiste kasutamine ja kriitiline pedagoogika.

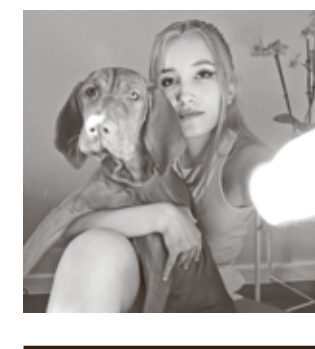


Foto: erikogu

Maria Dimancea on vabakutseline illustreerija ja animaator, keda huvitab inimkeha ja selle kujutamine. Ta elab koos oma koeraga Bukarestis.

milline oleks minu suhe ideega stabiilselt karjäärist, kui mind oleksid kasvatanud kaks stabiilselt karjääriaga inimest? Kas minu kui naise ja loova isiku fundamentaalne tunne oleks eneseastus, mitte latentne häbi?

HÄBIST

Kui asju ei saa lihtsalt muuta, loob väljendatud häbi jagatud koorma. Ebakindlused nakkavad. Enamasti ei saa laps olla aus selles, et ta häbeneb oma ema või oma vanu riideid. Siin tekib jälle lojaalsuskonflikt: kas ta on autentne ja tekitab lapsevanemaga tüli või hoiab alles kuulmise ja neelab enda tunde alla. Mina pakkin igasugused piinlikkustunded ära uskumatu alateadliku pühendumisega – need olid mulle ja teistele ainult koormaks, nii et tegin nii, nagu neid poleks kunagi olnudki.

Häbi ja madal klassipositsioon on omavahel väga head sõbrad. Ühelt poolt võivad inimesed rahakotti vaadates tõesti enda piiratud võimaluste pärast häbi tunda, aga märkimisväärssem on hoopis vastupidine suhe – viis, kuidas häbi on vaesusesse kultuurilises mõttes sisse kirjutatud, kuidas häbi võib inimese kehas ja väljenduslaadis vaesust palju enam reeta kui suurest kandmisest õhukeseks kulunud kampsun.

Enne sõiduõigust andvaid rohelisi kaarte näitasime piletit asemel kontrolõrile oma pildiga lastekodutõendeadidku, et see tasuta sõitu (ja lõunaid) tähendas, nii et sosisasin neile tihti: *Me võime tasuta sõita*. Tundsin häbi, kui pidime mõne täiskasvanuga koos linnas käima, kuna nad käitsid minu meelest nii matslikult, nii ebagraatsiliselt. Häbi tekitasid ka teised vaesed lapsed. Nad tundusid nii valjud, nii lolliid, nii ebakultuursed, nagu nad mängiksid oma rumalusega kõik kaardid kätte neile, kes meid pealt vaatasid ja ootasid, et me libastuksime, et siis õigustada meie omapäi jätmist. Kuid oleks keegi häbi kohta küsinud, raputaks ma pead.

Lähtusin vast teiste korduvast reaktsioonist mu tegelikkusele. See üllatas konduktoreid, arste ja teisi täiskasvanuid, kuid nad ei osanud sellele siiralt reageerida. See tundus nende õiglustunnet riivavat, nende enda tegelikkuse tinglikkusele osutavat, aga mitte nende asi. Ja ainus, mida enamik täiskasvanuid tegi, kui mu reaalsuse karmusest haisu ninna said, informeeris mu enda reaalsustaju kogu teismelis- ja varajase täiskasvanuea. See tähendab, nad pöörasid pilgu ära ja teesklesid, nagu mu jagatu ei kannaks oma terves tähenduses mingit võimatut keerukust ja väljakannatamatut valu. Ja kuna estets oli tegu ainsa reaalsusega, millega mina tuttav olin, ning teiseks tundus kõiki suhtlusolukordi meeldivamaks tegevat minu enda suuremeelne tänuikkus ja kõikehõlmav optimism, siis õppisin jälle reaalsust selle tervikkikkuses ignoreerima.

Eriti kuna mul oligi nii palju, mille eest tänulik olla. Meile jõulukungitustena Ameerikast toodud pakkidest kirjutasin Müürilehes aastal 2017, aga samuti vähepeal käia ratsutamasa, õppida hispaania keelt ja sõimata mitu korda Hispaaniasse suvistele keelekursustele, käia ka Peterburis, Riias ja Soomes ning kord kuus anti meile ka taskuraha. Kõik seda ei saanud. Meie maja oli lastekodu rikkate maja. Nii kogesingi enda elu pigem üllatavalt rikkalikult ja võimalusi täis olevana, eriti kuna mälestused kodudest ja hirmutavatest olukordadest enne seitsmendat eluaastat olid meeldivalt ära pakitud ja kujundlikule põõningule ära viidud.

Ja nüüd ma kolan seal põõningul ja toon aina uusi asju näitamiseks, endal silm särab. Jah, absoluutselt, selles kontekstis on töepoolest traagik. Paljud ei suuda seda vastu võtta ja keeravad lehekülje. Aga see pole tragöödia. Need nädalad ja aastad on veider segu priivileidest ja nende puudumisest, kohanemisest ja uskumatutest mõõdalöökidest. Vaatan meie perekonna minevikule otsa ja näen midagi nii tõelist, nii kütkestavat, nii kõnekat, mahlakat, veidrat, kummitavat. Siin ei kehti mingid lihtsad arusaamad, justkui vaesus oleks halb ja rikkus hea või, vastupidi, rikkus amoraalne ja vaesus õilis. See on lihtsalt üks faking tõeline elu, mida mul on täiskasvanuna õnn nüüd ilma valeda, vabandamisega ja kaitsekiilpideta kogeda ning tagasivaatavalt mõtestada.

¹ Kartau, S. 2017. Mäletate, kui Eesti oli arengumaa? Müürileht, 15.12.

ÄRA EHMU! RÄÄGIME MARXIST

Marxi nime suhu võtmise eest lajatatakse Eestis valusalt. Lajatavad inimesed, kelle jaoks marksism tähendab loomavaguneid ja koonduslaagreid. Nii ei saagi kritiseerida kapitalistliku süsteemi pimekohti, millele Marx osutas. Ometi on tema kriitika relevantne ka tänapäeval.

Tõnn Viik

Karl Marx peetakse kapitalismi suurimaks kriitikuks. Pole kahtlustki, et alles arenevas kapitalistlikus ühiskonnas kirja pandud ideed on mõjutanud maailma hilisemat ajalugu mõtmatult ning seepärast on Marxi peetud viimaste sajandite olulisimaks mõtlejaks. Pärast külma sõja lõppu on maailma saatnud neoliberalismi võidukäik, mis on võimendanud Marxi ideede väärti tõlgendamist.

Marx ei soovinud pöörduda tagasi ürgaega (tema järgi „ürgkommunismi“), vaid (1) analüüsis tootmissuhteid kapitalistlikus majandussüsteemis ning koostas selle põhjal kriitika; (2) lõi koos **Friedrich Engelsiga** uue arusaamise inimühiskonna arengust, mille aluseks võttis ajaloo, sotsioloogilised vaatlused ning eelmainitud kapitalistliku majanduse analüüsi. Sellest kasvas välja *ajalooline materialism* kui vahend ühiskonna ajaloo mõtestamiseks, muutuste selgitamiseks ning uute arengute kirjeldamiseks.

MARKSISMI KIIRKURSUS

Ajalooline materialism selgitab ajaloolisi ja sotsiaalseid muutusi. Selleks vaadeldi ühiskonna majanduslikke tingimusi ja kehtivaid tootmissuhteid ehk kellele kuuluvad tootmisvahendid. Ajaloolise materialismi kohaselt

tulenevad suurimad konfliktid, muutused ja arengud just tootmissuhetes peituvatest pingetest, mida Marx nimetas „klassivõitluseks“. Selle all ei pidanud silmas reaalselt füüsilisel vägivaldal põhinevat võitlust, vaid pidevalt toimuvat klasside majanduslikku vastandumist.

Marxi ja Engelsi teooria alusel on ühiskonna arengus kindlad etapid, mida defineerivad majanduslikud suhted ning neid domineerivate klasside töus ja langus. Kapitalismis on klassideks kapitalistid ja proletariaat. Tootmisvahendid (tehased-töökojad) on koondunud väikesearvulise kapitalistide klassi kätte, samas kui enamik rahvast

kuulub proletariaadi hulka. Proletariaadi tahe vabaneda kapitalistide ülemvõimu alt ning kapitalistide soov oma hüvesid kaitsta kutsuvad esile klassivõitluse. Ajalooline materialism ei heida kapitalismi kõrvale kui ebavajalikku kurjust, vaid peab seda oluliseks arenguetaipiks, milles inimkonna töövõime kasvab tänu industrialiseerimisele niivõrd hüppeliselt, et (võrreldes varasemaga) saab toita ja katta kogu inimkonna tunduvalt väiksema töömahuga.

Marxi olulisim tees on, et kapitalism laguneb sisemiste vasturääkivuste ning kasvava pinge (*klassivõitluse*) tõttu, asendudes järgmise tootmissüsteemiga. Marxi teooria alusel on järgmises süsteemis tootmisvahendid jaotunud endise proletariaadi vahel. Neist saab ühisomand, mis ei kuulu enam väikesele vähemusele. Sellist tootmisvahendite jaotumist nimetas Marx „sotsialismiks“.

Sellest kohtub ka üks suurimaid arusaamatusi nüüdisajal marksismi käsitledes. Sotsialism ei ole abstraktne ideede kogum, mille alla kuulub tasuta toit, ühistransport või haridus, vaid tegu on ühiskonna majandusliku korraldusega, tootmissuhetega. Eesti avalikkuses pruugitakse termineid „marksism“, „sotsialism“ ja „kommunism“ laialdaselt kriitikanä, et omakasu-püüdlikut kasutada ära eesti rahva ajaloolist traumat Nõukogude okupatsioonist. Anekdoodi kohaselt on sotsialism see, „kui riik teeb asju“, ning kommunism see, „kui riik teeb palju asju“.

NÄLG, VAESUS, KESKKONNA-KATASTROOFID

Marxi surmast möödus mullu 140 aastat. Kas tänapäeval on näha mõnda varem mainitud „sisemist vastuolu“, mis viitaks kapitalismi vältimatule langusele? Esmasilgul võiks arvata, et neid märke ei leidu. Kapitalism on arenenud edasi, pidanud vastu lugematule arvule kriisidele ning katsumustele, mis justkui tõestaksid selle igikestvust. Paraku on tegemist väärarusaamaga.

Kapitalism on tulnud kriisidega toime, kuid need on muutunud ajas tihedamaks ning aina laastavamaks. Isegi kui nende lainetust on Läänes „vähem tunda“, siis arenevates majandustes, kuhu on koondunud suurem osa odavate kaupade tootmisest, mõjutab iga majanduskriis otseselt miljoni- te inimeste elu, nende ligipääsu puhtale joogiveele, toidule ja haridusele. Vaatamata sellele, et maailmas toodetakse piisavalt toitu, et toita ära palju rohkem inimesi, kui planeedil elab, on 733 miljonit inimest pidevalt näljas ning peaaegu 30% maailma rahvastikust pole alaliselt toiduga kindlustatud. See number on ajas ainult kasvanud. Toit ei jõua

nälgivate inimesteni, sest see pole majanduslikult kasumlik. Nälja käes kannatavad piirkonnad ei suuda toidu eest tasuda. Kõigile iseenesestmõistetav baasvajadus – toit – on kaubastatud ning see on kättesaadav ainult kapitalismi reeglite alusel.

Kuigi statistiliselt võib maailmas toodetud hiigelkasum parandada aeglaselt inimeste elujärge, koondub suurem osa tulust hiigel korporatsioonide ning miljardäride kätte. USA näitel on tootlikkus kasvanud 1979. aastast 80,9%, kuid palgad ainult 29,4%. See tähendab, et tootlikkus on kasvanud 2,7 korda rohkem kui palgad. Kapitalismile on olemuslik juba niigi rikaste pidev rikastumine ning sellest tulenev vaeste suhteline vaesumine. Seda näitlikustab suurepäraselt vara jaotumine Eestis. Suhtelises vaesuses elab 22,5% Eesti elanikest. Alates 2009. aastast (15,8%) on see näitaja kõikides kasvanud, tipp-punkt (22,8%) saavu-

tati 2023. aastal. Eesti Panga andmetel kuulub rikkaimale 5% leibkondadest kuni 46% netovarast.¹ Varasem statistika viitab sellele trendi süvenemisele.

Samuti pole kapitalismi kandev põhimõte – lõppematu kasv – piiratud ressursidega maailmas võimalik. Me näeme seda suurepäraselt kliimakriisi valguses. Kapitalistlikus süsteemis tegutsevate ajahorisont on lühike. Ajutiselt võidakse leppida kasumite vähenemisega, et järgmine hetk selle võrra rohkem võita. Kliimakriisiga tegelemine sellist toimimismudelit ei võimalda. Ükski ettevõtte ei vali minimaalset kasvu või isegi järkjärgulist tegutsemise piiramist lihtsalt selleks, et kliimakriis ei muudaks lähematel aastakümnetel planeeti elamiskõlbmatuks. Too ettevõtte teab, et ükski konkurent ei käitu samamoodi, olgu moraalne argument või teadlaste soovitusel nii täpsed ja vääramatud kui tahes. Kasumi maksimeerimine on kapitalismi fundamentaalne omadus.

KLASSILÕHEDE EKSPORTIMINE ARENGUMAASES

Majanduslik heaolu on kasvanud võrreldes ajaga, kui Marx oma tekstid kirjutas. Aga see iseenesest ei kummuta Marxi teese. Majanduslik ebavõrdsus proletariaadi ja kapitalistide vahel on suurem kui kunagi varem. Nüüdeks on globaalne kapitalism mõjutanud igat maailmanurka ning kuigi skandinaavialikes sotsiaaldemokraatiates on põhivajadused inimestele teatava määran tagatud, on klassilõhed eksporditud arenevatesse riikidesse.

Kõik maailma riigid ei saaks endale taolist majandamist lubada, sest ainult arenevates riikides toodetud odavad kaubad, mille valmistamise eest ei maksta inimlikku palka, võimaldavad hoida Läänes müüdavate toodete hinda nii madalana. Näiteks Bangladeshis on miinimumpalk 94 €. Lääneriikide ettevõtetel, kes toodavad kaupu arenevates riikides, ei ole huvitatud tootmiskulustate mitmekordsest tõstmisest, sest see läheb vastuollu kapitalismi põhimõtetega. Arenevad riigid, kus inimesed teevad madalalpalgalist vabrikutööd, ei suuda sarnast mustrit jätkata, sest pole nendest vaesemaid riike, kuhu nemad võiksid odava tootmise ekspordida. Samuti on kõrgetehnoloogiline tootmine ning oskused Läände koondunud. Suur osa maailma riikidest püsib vaesena just selliste majandussuhte tõttu, mis ei võimalda neil paremat tõstust luua.

Oluline on mõista, et marksistlikust perspektiivist ei ole majanduslik ebavõrdsus, kliimakriis ega vara akumulereumine probleemid, mida on võimalik kapitalistlikus süsteemis lahendada.

„ümberjagamismeetodeid“ nende vastu ka ei kasutataks, sest Marxi väitel kuulub kõige olulisem – tootmisvahendid – endiselt tillukesele vähemusele.

Kuigi vähesed võtavad Marxi analüüsi ühiskonna arengust tõsiselt, tuleb tunnistada, et kapitalism ei ole jätkusuutlik. Neoliberalismi põhjustatud majanduslikud lõhed on kasvulavaks radikalismile (parempopulism), samas kui kasumi ja lõppematu kasv on muutmas kliimakriisi tagasipöördumatuks. On tagumine aeg, et käsitleda avalikult kapitalistliku süsteemi ebakõlasid ning arendada ühiskondlikku diskussiooni, et – **Mark Fisherit** parafraseerides – „oleks võimalik mõelda kapitalismi lõpust ilma maailma lõputa“.

¹ Meriküll, J.; Rõõm, T. 2023. *Mis selgitab vabalist ebavõrdsust Eestis? Varakomponentide, leibkonna suuruse ja piirkonna mõju*. – Eesti Pank.

KA RIKKAD NUTAVAD

Kolm stseeni esimese Eesti elust, mis näitavad, et ka edasijõudnud pole tegelikult kohale jõudnud, sest hea elu sümbolid on vahepeal ümber defineeritud.

Kirjutas **Keiu Telve**, illustreeris **Andrei Kedrin**

Lääne kultuuris ihaldatakse nüüd ajalist, geograafilist ja finantsilist vabadust, mida toetavad missioonipõhine eneseteostus ja tervislike eluviiside viljelemine.

Kõrgema keskklassi tunnusteks on peetud suurt maja, kallist autot ja kõrgharidust valdkonnas, mis tagab stabiilse sissetuleku kogu eluks. Sellesse gruppi on kuulunud arstid, advokaadid, ärjühid. Iga ühiskonna ja ajastuga kaasnevad omad prestiižsuse sümbolid. Lääne kultuuris on kinnitamas kanda uskumus, et vanad eliidi hulka kuulimise markerid on parasjagu ümberkujundamisel. Nüüd ihaldatakse hoopis ajalist, geograafilist ja finantsilist vabadust, mida toetavad missioonipõhine eneseteostus ja tervislike eluviiside viljelemine. Sellele mõtteviisile on andnud hoogu juurde nii finantsvabaduse gurut kui ka minimalismi eeskõnelajad.

Nõukogude periood moonutas Eesti ühiskonna kihistumist ja Eesti kontekstis klassiühiskonna mõiste läänelikus tähenduses kasutamine tundub mulle meelevaldse peenutsemisena. Meid on vähe, suur osa meie inimestest laveerib jätkuvalt hakkamasaamise piiril ja unistab paremast elust. Sellele vaatamata on nii eluasevalikutest¹, hariduse pakkumisest² kui ka suurtes sissetulekute lõhedes näha Eesti elanike segregeerumist. Antropoloogina tahan aru saada, kuidas inimesed elus edasijõudmist mõistavad ning mis vastuolud ko-

hustuste ja vabaduste vahel eri ühiskonnagruppides tekivad. Toon teie ette kolm stseeni, kus ühiskonnas edasilükkumine on vaid näiline ning oma positsiooni parandamisega kaasnevad vastuolud.

MAGISTRIKRAADIGA KODUNE PEREEMA VIIMSIS

Ühe arusaama kohaselt on ihaldusväärsem elukoht eramaja Viimsi poolsaarel. Maja Viimsis võiks olla kohalolekumise tunnus, hästi elatud elu marker, edulugu. Eliidi sekka jõudmise hind on kõrge. Esitaks 30-aastane pangalaen, mis on vähemalt kahekordne võrreldes mõne teise piirkonna eluaseme omaga ja seob vähemalt ühe pereliikme väga hästi tasustatud palgatööga. Pangalaen muudab sunnismaiseks, samas kui kaaslaste ja ühiskonna stabiilsele palgatööle pühendumise imetlusele ei saa enam nii kindel olla, sest vanad klassikaaslased räägivad hoopis geograafilisest ja ajalises vabadusest, tehes vabakutselisena tööd Ballit.

Kõrgelt hinda tuleb elu eest Viimsis maksta ka palgatööst vabastatud naistel. Koduperenaise roll on rikkuse ja kõrgema keskklassi tunnuseks, mis sai eestlastele kättesaadavaks alles 90ndatel, kui hakati taas aktsepteerima Nõukogude perioodil taunitud koduse naise positsiooni. Just unistav tagasivaade kolmekümendate peremudelile on üks tänapäevase soolise ebavõrdsuse põhjus. Kui üks inimene perekonnas võtab suurema vastutuse sissetuleku tagamise eest, peab tema partner kompenseerima argielu kohustusliku müriaadi.³ Viimsi unistuse muutub üks partneritest (näiteks ennast enne lapsi teostanud, kõrgharitud ja tööalaselt silmapaistva kogemusega naine) punde logistikuks ja taksojuhiks, kes veedab iga päev tunde autoroolis, tagades, et järgmine põlvkond saab eelise elus edasijõudmiseks.

Kõige üllatavam selleks levinud stseenis on ehk asjatu, et Eesti eliidi igapäevastes käitumusmustrites uu-

dub enesekindl rahu, mida asendab hoogustunud edasirühkimisärevus. Peab rohkem pingutama! Viima oma lapsed veel paremasse kooli või rohkem auhinud päevinud huviringi. Lõpuks pole eneseteostusest kantud ajalisest, geograafilisest või rahalisest vabadusest jälgegi.

ETTEVÕTJAD SPORDIKESKUSE SAUNALAVAL

Ettevõtjad ja kõrgelt tasustatud spetsialistid on traditsiooniliselt kuulunud kõrgemasse ühiskonnaklassi. Meie 30-aastase riigi tunnuseks on olnud eraettevõttele võidukäik ning vankumatu usk, et igaüks on oma õnne sepp. Minu välitööd ehitus- ja tööstussektori ettevõttele juhtide seas näitavad ühtmoodi pettumust ja väsimust – töö näib lõputu ja väiksed kasumiprotsendid on kustutamas lootust, et enamik 90ndatel alustanud ettevõtjatest jõuab ära oodata tõeliselt rikkaks saamise. Pikad töönädalad on kulutanud tervist, mida proovitakse nädalalõppudel terviserajal ratsaõidu või suusaringidega turgutada.

Vahepeal on muutunud ka kajuutuspliid edukast ettevõtjast – idusektori eestvedamisel on selleks saanud kastiratta ja karja lastega kesklinnas kimav ühiskondliku missiooniga miljonär. 30 aastat edenemise nimel vaeva näinud ettevõtja leiab ennast oma elu keskkpaigas sotsiaalselt limbost: ühelt poolt pole maja ja auto nii uhked, kui teatud töö väärilis, teisalt pole need enam piisavalt prestiižsed. Nii võivadki kaks vana sõpra pärast suusaringe saunalaval tülili minna: kas edukuse tunnuseks on kodus rattaga tööle sõitmine, auto või hoopis selle puudumine, pikad tööpäevad kesklinnakontoris või võimalus minna ilusa ilma korral keset tööpäeva õhtusöögiks kukeseni korjama?

KALEVIPOEG PÄRNU AEDLINNAS

Omamoodi kurioosset on lähiriikides kõrgema palga järel käivad spetsialistid. Pärnu lähedal on mitmeid aedlinnakuid, kus lapsed alustavad mänguplatsil vestlusi küsimusega: „Millal sinu issi koju tuleb?“ Tööpaeval on hoolitsetud aedade ning korras eramajadega uusrajoon meestest tühi, nädalavahetusel tehakse kaotatud aeg tasa – niidetakse muru, korraldatakse sünnipäevapidusi ja suheldakse naabritega. Pole küll unistuste elu, tõdevad mehed, aga vähemalt on vanast keskkonnast välja murtud. Üks pereisa ütles aastaid tagasi: „Ega ma ei tea, mida hea isa olemine tähendab, mul pole kunagi sellist eeskujut olnud. Ma teen kõik, et minu lapsed ei peaks niimoodi üles kasvama ja sama elu elama kui mina.“

Soomes töötav ehitaja on vanade klassimarkerite alusel edasiliikumise võrdkuju. Ajalisele ja geograafilisele vabadusele pole ta aga lähemale jõudnud. Mõned nimetavadki ennast tööorjaks, perekonna sulaseks, kes lähedastele paremat elu loob, aga ise seda kunagi naudiva ei saa. Pendeltöötaja staatusest Eestisse sama vald-

konna palgatööle naasta on raske. Pidevalt terendab silme ees uus rahaline väljakutse – tuleks ehitada saun, maja katus vajab juba vahetamist või tuleb käia perega väljamaal puhkusereisidel. Rahulikkude elust rõõmu tunda võimaldavat eluviisi, mis on omane heaoluühiskondade keskklassidele, ei tule põlvkondade viisi ning vaatamata pereisade ohverdustele valib ka järgmine generatsioon tihti keskklassi elustiili harrastamiseks tuttava pendeltöötaja elu.

KAS ME SELLIST EESTIT TAHTSIME?

30 aastat oleme püüdnud luua elus edasimineku võimalusi. Ise leiatud ja Läänest imporditud klassitunnuste saavutamisel avaneb unelma puhupool. Need samad hea elu markerid hakkavad kohalejõudmistunnet õnestama



ja tekib küsimus, kas me sellist elu tahtsimegi. Varaliselt on paljud ühiskonnarühmad prestiižiredelil justkui tõusnud, aga stabiilsust, turvatunnet ja hedonistlikku elunautimist on kõikides vanuserühmades ühtmoodi vähe.⁴

Eesti taasiseseisvumisele järgnenud periood on olnud liiga

lühike, et klassitunnuste tugsisambaid tugevaks voolida. Hea elu eri tahke – peremudelid, elurajoonid, era- ja tööelu tasakaalus hoidmise süsteemid, hobide juurutamise viisid – pole veel piisavalt katsetatud, et need saaksid kujuneda klassimarkeriteks, mida põlvkondade viisi edasi pärandada. Ühiskondliku positsiooni omaksvõtmist, sellest tulenevat rahunemist, uhkustunnet ja leppimist, mis on omane vanade ühiskondade klassidele, pole ma Eestis antropoloogilisi uuringuid tehes näinud. Võib-olla on maailm meie ajal nii kiire muutumises, et prestiiži ei saagi enam kvisse rauda, vaid oma koha leidmine eeldabki osavat rollidega mängimist.

¹ Marcirczak, S.; Tammaru, T. jt. 2014. *Patterns of Socio-economic Segregation in the Capital Cities of Fast-Track Reforming Postsocialist Countries*. – *Annals of the Association of American Geographers*, nr. 105 (1), lk. 183–202.
² Pöder, K.; Lauri, T.; Veski, A. 2023. *Kas Eesti PISA on vilju?*
³ *Palgatud abi on samuti võimalus, aga meie uuringute põhjal levib selle kohta ühiskonnas rohkelt stereotüüpe ja praktikas ei ole see jätkuvalt eriti levinud.*
⁴ Ansaar, M.; Strenze, T. 2019. *Väärtused kui inimvara ja nende seos ühiskonna arenguga*. – *Arenguseire Keskus*.

Tõnn Viik on TÜ riigiteaduste tudeng, kes vabal ajal veab marksistlikku lugemisingi.



Foto: Ruth Soosaik

KUIDAS HILISKAPITALISM ÜLETAS KLASSILÕHE

Kuidas analüüsida töö- ja võimusuhteid globaliseerunud maailmas olukorras, kus klassi mõiste ja selle kaudu ühiskonnagruppide vastandamine on oma populaarsuse kaotanud?

Kirjutas **Jens Jaanimägi**, illustreeris **Melinda Ureczki Lázár**

Klassivõitlus on läbi – tööklass on surnud. Nõnda saame iseloomustada klassipoliitikat ja klassidevahelist dünaamikat 21. sajandi Lääne ühiskondades. Mõistagi pole tööklassi esindajad surnud ega midu kuhugi kadunud – jätkuvalt on inimesi, kes iga päev oma tööjõudu tootmisvahendite omanikele müüvad –, küll aga on üha küsitavam, kas tänapäeva töötavatest inimestest saab enam rääkida kui töölisest.

TAASTOOTMINE

Selle küsimuse mõtestamiseks tuleb vaadata otsa paarile mõistele. Mis on kapitalism? Kapitalismi kõige põhimõttelisemaks omaduseks on eraomand. Just nii defineeris kapitalismi **Karl Marx**, aga vaevalt keegi sellele tõsimeeli vastu vaielda püüaks. Eraomandi võimalikkuse tingimuseks on klassilõhe, mis sündis varasemate ühiskonnavormide murenemise tulemusena. Klassikalise marksistliku teooria järgi jagunevad tööstusühiskonnad suuresti kaheks klassiks: töölised ja kodanlased. Nende kahe ühiskonnagrupi vaheline dünaamika loob aluse kõigile omandi- ja töösuhetele. Kodanlasklassi iseloomustab kõige olemuslikumal tasandil tootmisvahendite omanime. Kuna tööklass tootmisvahendeid ei oma, on selle esindajad sunnitud müüma oma tööjõudu vajalikke tootmisvahendeid omavatele kodanlastele – nende tööjõudu eksploatatakse.

Tööturu sünd pööras varem eksisteerinud ühiskonnakorraldused laias laastus pahupidi. Kui eelkapitalistlikul ajal oli kodanikel üldjuhul ligipääs tootmisvahenditele (näiteks põllumaale ja tööriistadele), mille puhul

uni, puhkamine, söömine, sõprussuhted, tervishoid ja muu taoline, mis taastab tööklassi esindajate jõudu ehk teisisõnu tööjõudu. Need ühiskondlikud taastootmismehhanismid on eos kapitalilvõlised tootmisvormid, mida me ei pea kapitalikasvaks ega võta ühegi SKT puhul arvesse, ent mis on siiski olemuslikus sõltuvussuhtes kapitali tootmisega. Sõltuvussuhte on siinkohal vastastikune. Sotsiaalne taastootmine ei ole üksnes kapitali tootmise algtingimus, vaid kapitalistliku loogika kohaselt peaks kapitali tootmises osalemine tagama osalejatele võimalused sotsiaalseks taastootmiseks. **Lihtsustatult:** töölisele sellise elatus- taseme tagamine, mis võimaldab neil mitte ära nälgida, on kapitali järjepideva tootmise tingimus, ent töö käimine tagab töölisele nälgist hoidumise. Ehkki sotsiaalne taastootmine võimaldab kapitali toota, ei ole tegu tasustatud tööga. Kuigi lähen õhtul varakult magama, et tööl produktiivne olla, siis unetundide eest keegi mulle ei maksa. Teisisõnu käime tööl selleks, et tagada endale nii kitsamas kui ka laiemas ühiskondlikus mõttes tingimused, et tööl käimist jätkata.

VÕÖRANDAMINE

See kirjeldus tundub esmapilgul suhteliselt vettpidav ja on sotsiaalteadustes üsna laialt aksepteeritud. Küll aga jätab see kõrvale kapitalismi ühe keskseima toimemehhanismi – võõrandamine. Marx ise puudutab seda mehhanismi peamiselt üksnes kapitalismi tekke käsitelisel, küsides, kust eraomand ja selle kaudu kapital alguse said, ning leiab, et kapitali nn esialgse akumulatsiooni aluseks oli võõrandamine, mis löi vajaliku vundamenti kapitalismi sünniks. Nagu eespool lühidalt kirjeldatud, leiab Marx, et kapitalismi sündi iseloomustas üld- või vähemasti praegusest tunduvalt laiemas omandis olevate tootmisvahendite kontsentreerumine kitsa kodanlasklassi kätte, mille aluseks oli nendesama-

de vahendite võõrandamine üldsuselt. Samas oleks üsnagi sinisilmne arvata, et selle esialgse akumulatsiooniõniga võõrandamine lõppes.

Nagu öeldud, põhineb kapitalism klassilõhest tulevalt justkui akumulatsiooniõn tööjõu eksploateerimise kaudu. Pealtnäha läheb võõrandamine seetõttu kapitalismi loomusega vastuollu ning seda peetakse iseloomulikuks pigem feodaalsetele ühiskonnakordadele, kus kasutati laialdaselt tasustamata ehk orjate tööd, või, vastupidi, kapitalismijärgsete süsteemidele, nagu sotsialism, millega püütakse võõrandamise kaudu kapitalismi osana tekkinud klassilõhet sulgeda. Eksploateerimine toodab kapitali „vabade“ töösuhete kaudu, milles töölisele tagatakse tööjõu loovutamise eest sotsiaalseks taastootmiseks vajalikud tingimused ehk teisisõnu ärandatakse tema tööjõust tulenev „ülejääk“, ent ta tööjõudu tasustatakse tema „taastootmisvajaduste“ piires. „Võõrandamine“ seevastu tähendab lihtsalt võõra vara (milleks võib olla ka tööjõud) konfiskeerimist, pakkumata vastu üldse mingit tasu või pakkudes selle eest tasu, mis on nii

madal, et see ei rahulda ühiskondlikuks taastootmiseks vajalikke tingimusi.

Vastupidi teoreetilisele arusaamale sellest, mis kapitalism on või peaks olema, ei ole võõrandamise puhul tegu turutoetega või vigadega süsteemis, vaid just eksploateerimine ja võõrandamine koos teevad kapitalismi üldse võimalikuks. Lihtsustades võib öelda, et meie majanduse toimimiseks on meil vaja võõrandada tooraineid, tööjõudu arengumaades, energiat ja muud sellist, et eksploateeritud „vabad“ töölised saaksid need võõrandatud tootmissisendid kaupadeks muuta. Lisaks sellele, et võõrandamine langetab eksploateerimise kulu ja hoiab seda piisavalt madalal tasemel, et eksploateerimine oleks üldse majanduslikult tulemuslik, võimaldab see ka eksploateeritavale tööjõule madalat palka maksta.

Miks? Sest just nendesamad toorained võõrandamine ühes kohas suudab omakorda hoida kaupade hindu ja selle kaudu sotsiaalse taastootmise kulu teise kohas piisavalt madalana, et eksploateeritud töölisel oleks võimalik võrdlemisi väikese palgaga oma sotsiaalne taastootmine tagada. **Teisisõnu:** asjaolu, et suurettevõtte kasutab Lõuna-Ameerika kohvistanduses põllumaal, mis on võõrandatud ilma vastutasuta pärismaalastelt, võõrandatud orjatööjõudu, võimaldab hoida kohvi hinda piisavalt madalana, et tootmisahelasse jääks piisavalt raha, et saaksime näiteks Eestis tegutseda kohvikuketi töötajale palka maksta, selmet kohvikus samuti orjatööd kasutada. Samas hoiab võõrandatud maal töötav ori kohvi ja muude toiduainete hinda piisavalt madalal, et saaksime maksta kohvikuketi töötajale miinimumpalka, et sama töötaja otseselt ära ei nälgiks ja sellega tööjõu pakkumist ei vähendaks.

EKSPLUATEERITU JA VÕÖRANDATU

Viimaks tasub küsida, keda kapitalismi eksploateeritakse ja keda võõrandatakse? Varem oli nende kahe populatsiooni vaheline lõhe väga selgelt ja rangelt välja joonistatud. Eksploateeritav tööline oli oma riigi kodanik, kellel oli põhimõtteline õigus riiklikule kaitsele, mis tagas talle vabaduse oma tööjõudu „vabal“ turul müüa. Võõrandatud tööline oli ori, keda ei peetud täieõiguslikuks kodanikuks ja kellel puudus vajalik kaitse, et enda tööjõudu „vabal“ müüa. Eksploateeritud populatsioon oli see, keda ärihuvid võisid küll nende maadelt ja kodudest ära ajada, kui nende talu alla oli vaja sõekaveandus rajada, ent riiklik kaitse tagas, et neile pakuti vähemasti sellist ulualust, mis tagas nende sotsiaalse taastootmise võime. Võõrandatud populatsiooniõnlt saab ärandada nii maid kui ka ressursse hoolimata sellest, mis nendega tõrjumise tulemusel juhtub.

Lugejale ei tule siinkohal ilmselt üllatusena, et üks peamine isikuomadus, mille alusel inimesi eksploateeritakse

ritavateks ja võõrandatavateks jagatakse, on rahvuslik kuuluvus või rass. See läheb aga omakorda vastuollu sellega, mida mõistetakse „kapitalismi“ all. Kui vaadelda kapitalismi pelgalt kui majandussüsteemi, milles toimub võrdsete agentide vahel samaväärsete kaupade vahetus, ei tohiks turul olla kellelgi sooja ega külma sellest, kas keegi on valge, must või hoopis midagi muud. Ehkki selline majandust täielikult poliitikast lahutat analüüs ei võta arvesse näiteks kolonialismi, mis võimaldas koloniaalvõimudel ühte populatsiooni aastasadu võõrandada, et tagada omakorda teisele, eksploateeritud populatsioonile kodumaal kõrgem elatusaste ning sellega teatav ühiskondlik harmoonia, siis selline seletus peab tänapäeva globaalses kapitalismis tõepoolest üha enam vett. Nagu **Nancy Fraser** argumenteerib oma raamatus „Cannibal Capitalism“, põhjustas liberaalkoloniaalselt kapitalismilt tänapäeva hiliskapitalismile lülitumine olukorra, kus dekoloniseerimise kaasnes varem võõrandatud koloniaalsubjektide õiguste osaline laiendamine: endistes kolooniastest said riigid, mille elanikeid said enam- ja vähemasti teoorias vastavate riikide täieõiguslikud kodanikud. Orjandus on tänapäeval kõikjal keelatud ja enam ei eksisteeri ametlikult ühtegi kolooniat, mille eesmärk on puhtalt oma inim- ja maavaradega mõnda koloniaalvõimu rikastada. Tegelikuses on asjad muidugi märksa teistmoodi, aga see areng näitlikustab juba kenasti, kuidas varasem range lõhe võõrandatava ja eksploateeritava tööjõu vahel on kahanenud.

Tänapäeval on kõige tavalisem võõrandamise vorm eksploateerimine allpool sotsiaalse taastootmise võimalikkuse piiri. Praegu on orjandus selle ajaloolises tähenduses pigem haruldane, ent üle kogu maailma töötavad miljonid inimesed sellistes tingimustes ja palgaga, mis ei võimalda neil tegelikult ära elada. Tekstiliitööline, kes töötab näljajana mürgises keskkonnas, ei ole üksnes eksploateeritud, vaid need töötingimused vähendavad järk-järgult tema üldist töö- võimet ja selle kaudu tema suutlikkust tagada endale ja oma perel ka tulevikus sotsiaalse taastootmise tingimusi, mida saab pidada eksploateerimiseks.

Teiste puhul eksploateeritakse aga nende tööjõudu samal ajal, kui nende vara võõrandatakse. Näiteks võib võtta metsatöölised Amazonases, kelle tööjõudu eksploateeritakse siluliselt selleks, et nende enda eluskeskkonda võõrandada. Aga pole sugugi vaja vaadata kaugele globaalsesse lõunasse. Kolonialismi lõpuga muutus ühe piirkonna või populatsiooni absoluutne võõrandamine üha keerulisemaks ning kuna ka endistes koloniaalvaldustes levidud üha enam eksploateerimise ja võõrandamise segavormid, on absoluutne eksploateerimine muutunud ka Lääne ühiskondades üha keerulisemaks ja vähem tulemuslikuks. Kuna enam pole võimalik saada tasuta toorainet ja tööjõudu täielikult võõrandatada populatsiooniõnlt, näeb üle pika aja võõrandamise kasvu taas ka Lääne ühiskondades. Kui varem tagasi võõrandatud populatsiooniõnlt saadud garantiid elatusasteme meie pool- lult eksploateeritud populatsioonile, siis nüüd on need garantiid muutumas üha hapramaks. Juba praegu on võimalik näha, kuidas võõrandamine globaalses lõunas loob olukorra, kus sotsiaalseks taastootmiseks vajalikud tooted üha kallinevad, meie palgad aga samas tempos ei kasva, mille tulemusel muutub meie enda tööjõu eksploateerimine üha enam võõrandamiseks. Meie eksploateerimise võimalikkust, mille tagas varem teiste inimeste võõrandamine, ei taga enam miski.

See kõik viitab sellele, et ka meie enda kontekstis saab mõelda üha vähem tööklassi ja kodanlaste klassilõhe kitsastes raamides. Kapitalismi kasuloo- gika eeldab kapitali tootmise pidevat kasvu. Kui vajalikke tootmissisendeid ei ole võimalik enam kaugelt täielikult võõrandada, jõuame punkti, kus kolonialism ja orjandus ei ole tegelikult lõppenud, vaid levinud üle kogu maailma – olukorda, kus igauks meist on nii eksploateeritud tööline kui ka võõrandatud ori. Siin ei piisa enam ka töölise õigustest rääkimisest, nagu

oleme seda üle sajandi teinud, vaid ainus võimalus on olla solidaarne inimeste ja populatsioonidega, kes ei mahtunud minevikus ühegi töölisklassi raamidesse. Läänt, kus eksisteerisid töölised ja kodanlased, ei ole enam, nagu on surnud ka kolonialism, mis jagas maailma sajandeid inimesteks, keda eksploateeriti,

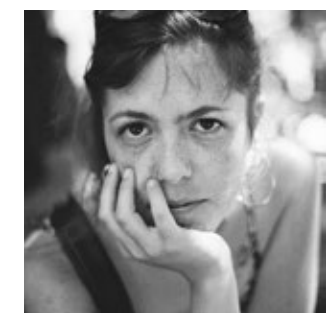
Üha raskem on eristada Eestis miinimumpalga eest töötavat klienditeenindajat Lõuna-Ameerika suuristanduses banaane korjavast võlavangist või sundtöolisest vabrikutöötajast.

inimesteks, keda võõrandati, ja inimesteks, kes võõrandasid ühtesid, et eksploateerida teisi. Üha raskem on eristada Eestis miinimumpalga eest töötavat klienditeenindajat Lõuna-Ameerika suuristanduses banaane korjavast võlavangist või sundtöolisest vabrikutöötajast Hiinas ja oleks sinisilmne arvata, et neid väheseid õigusi, tänu millele oleme veel mingil määral paremas positsioonis, meilt kapitali edasise akumulatsiooni tagamiseks peagi ära ei koorita.

Tööklassi eksistents sõltub töö tasuvusest. Maailmas, kus töö ei ole enam tasuv ei töölisele, kes ei saa oma nigela palgaga ära elatud ja on sunnitud laskma end ühel või teisel moel võõrandada, ega ka kapitalistile, kellel on märksa tasuvam kasutada võõrandatud ressursse, kaob ka võimalus klassipoliitikaks. Klassipoliitika aluseks on põhilisi kodanikuõigusi omav vaba tööklass, kelle vabaduse tagamiseks on omakorda riiklik kaitse võõrandamiskaitsete eest. Ent globaalseerivas hiliskapitalistlikus maailmas, kus kapitali ressursijana üha kasvab, aga konkurents ressurside nimel aina tõheneb, ei ole riiklikel institutsioonidel pikas plaanis enam võimalik tagada oma kodanikele põhiõiguseid, mis garanteerivad ligipääsu vabale tööturule. Tööklass kui kodanlasklassi vastand lakkab eksisteerimast ning asendub suure hääletute, kaitsetute ja õigusteta subjektide massiga.



Jens Jaanimägi on hariduselt politoloog, loomult aktivist ja veendumustelt vasakpoolne. Ta on The New School for Social Researchi poliitikateooria magistrant.



Melinda Ureczki Lázár on kunstnik ja illustraator, kes elab praegu Budapestis. Tema looming kajastab sotsiaalseid teemasid narratiivsete vormide kaudu ning selle keskmis on kohalik identiteet, inimsuhted ja igapäevased kogemused, mida ta uurib, luues kontseptuaalseid ja lüürilisi seoseid.

INIMESED JA JUMALAD SOTSIAALMEEDIA OLÜMPOSE MÄEL

McDonald'si Twitteri konto, toidupoodide lahingud ja Eestlaste Kolmnurk – võtame ette sotsiaalmeedia fenomenid, TikToki live'id, suunamudijad ja meemid ning vaatame, kuidas avaldub klassi kontseptsioon ühiskonna (köver)peeglis – (Eesti) sotsiaalmeedias.

Mark Alexander Ummelas

Klassist rääkides ei saa ühe ega ümber habemega saksa onust, kelle sulest pärineb valdav osa „klassi“ mõistega seonduvast teoreetilisest vundamendist. **Marx** kirjeldab ühiskonda kui eri klasside vahelist konfliktit, milles osalevad tööklass ehk proletariaat, kes ühiskonda ülal peab ja kõike vajaminevat toodab, ning tootmiseks vajalikku kapitali omavad kodanlased, kes proletariaadi töö viljad endale võtavad ja oma äranägemise järgi kuhugi paigutavad. Kodanlus jaguneb omakorda kõrg- ja madalamaks ja väikekodanluseks, lähtudes jõukusest ja positsioonist sotsiaalsel redelil.

Kes ma üldse olen ja mis õigusega ma siin teile loen- gutan pean? Mind huvitab ajalugu, eriti majandusajalugu.

Inimesena käituv suurkorpo üritab näidata end pigem Zeusina Olümpose mäel, kes ronib iga natukese aja tagant mäe otsast alla, et mõnele kreeklasele uus sohilaps sigitada ja lihtrahvaga koos paar veini juua.

Lisaks sellele olin kunagi sotsiaalmeedias naljakas ja originaalne – vähemalt enda arust. Enam ei saa ma aga noorte omavahelises slängist aru, lisaks sellele pole ma enam kõigi meemidega kursis. Kunagi nägin ma asju kuu aega enne seda, kui need n-õ *mainstream*'i jõudsid, ent tänapäeval pole 9GAG enam meemikultuuri peavoolu monopol ja kogu netis olev sisu tulvab nagu omal ajal Härjapea jõgi Tallinna lahte. Sotsiaalmeedia on desentraliseerunud. Kui pidin guugeldama fraasi

Influencer'ite töö kannab vilja. Tehtud töö tulemusena tahame kõik olla nagu influencer'id.

„hawk tuah urban dictionary“, sain aru, et olen lootusetult rongist maha jäänud. Aga väikestele lastele võin poejärjekorras „skibidi toilet“elda küll, see on naljakas ja ma saan sellest aru (vist).

SINU SÖBER MCDONALD'S

Olgugi et minu arusaam tänapäeva noortekultuurist pole enam endisel tasemel, kasutan sotsiaalmeediat sellest hoolimata – põhiliselt YouTube'i, Instagrami ja Facebooki. Kui täna hommikul Facebooki avasin, ootas mind ees fantastiline näide klassiühiskonnast sotsimeedias. Kristiine Keskuse ees ilutses Prisma reklaam: „Miks me lihtsalt Prismas ei käi?“ Selle kohale oli Maxima paigutanud oma reklaami: „Sest me käime Maximas ja ostame kõik asjad sealt.“ Rimi sots-

meedia tiim tegi sellest omakorda AI abiga halva foto, millel on kujutatud plakatite ees seisvat Rimi logoga kullerikaubikut tekstiga: „Meie tuleme ise SINU JUURDE.“ Pildil on tuhat naeravat reaktsiooni. Suur- korporatsioonid etendavad teatrit stiilis „naabrist parem“. Rimi eesmärk polnud demonstreerida oma kulleriteenust, vaid Rimi tahtis astuda oma väiklase ja *in-your-face*-stiilis reklaamiga teiste poekettidega dialoogi, mille sisuks on suurkorporatsioonidevaheline labane mõõduvõtt. See jätab mulje, nagu poekettide reklaamikampaaniate tagant puuduksid kümnend reklaamispetsialistid, Exceli tabelid ja hommikused koosolekud. Ettevõteted kähmelvad sinu sotsiaalmeedia uudisvoos verbaalselt nagu kultuuriinimesed poliitikute postituste all.

Iga natukese aja tagant levib sotsiaalmeedias mõni postitus, mis küsib: „Kes lasi selle venna McDonald'si Twitterisse?“ Seda illustreerib kuvatoomis, mille saadetakse ühe suurkorporatsiooni konto alt teisele lauseid, mis peaks imiteerima postmodernistlikku

kultuuri iseloomustavat suhtlust veebikeskkonnas – nad kirjutavad üksteisele arvutimängudest, popmuusikast, vahetavad sõimusõnu ja kirjeldavad umbmääraselt nilbusi. Minule kui ajalootudengile seostub see mingil määral antropomorfilistliku lähenemisega religioonile. Seesuguste postituste tõttu omistame suure ettevõtete sotsimeedia kontodele inimlikke omadusi – nad on täpselt nagu meie. Nad pole hiiglaslikud korporatsioonid, määramatud ja tohutut võimu omavad

kirjeldamatud moodustised nagu inglid Vanas Testamendis. Inimesena käituv suurkorpo üritab näidata end pigem Zeusina Olümpose mäel, kes ronib iga natukese aja tagant mäe otsast alla, et mõnele kreeklasele uus sohilaps sigitada ja lihtrahvaga koos paar veini juua. Suurkorpo väldib monoteistlike usunditega seonduvat üliluslikku kultust ega taha välja näha sama autoriteetne kui jumal Jahve. Suurkorporatsioonid pole aga inimesed ja tegu on teadliku turundusstrateegiaga. McDonald's võib käituda Twitteris nagu sina, aga teenib iga päev kümnetes miljonites kasumit. Sina lähed koju, praed pelmeene ja istud teles.

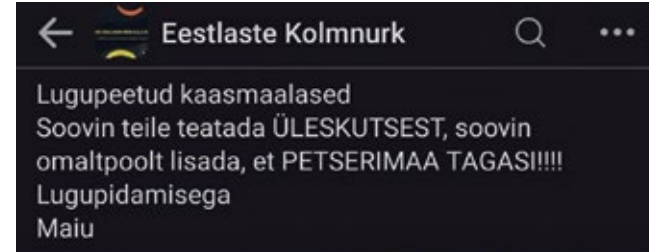
Jökuse allikad ja kasumile üles ehitatud võimu- struktuurid on meie igapäevaelu reaalsus. Sotsiaalmeedia võimaldab neil end veelgi enam normaliseerida, luues kuvandi, nagu globaalne ettevõtte poleks sinu hea sõber ainult teenusepakkuja ja tarbija vahelises suhtes, vaid ka isikliku sõpruse tasandil. Piirid hägustuvad ja sina kui tarbija nõustud sellega alateadlikult.

IGAS INIMESES ON PEIDUS SUUNAMUDIJA

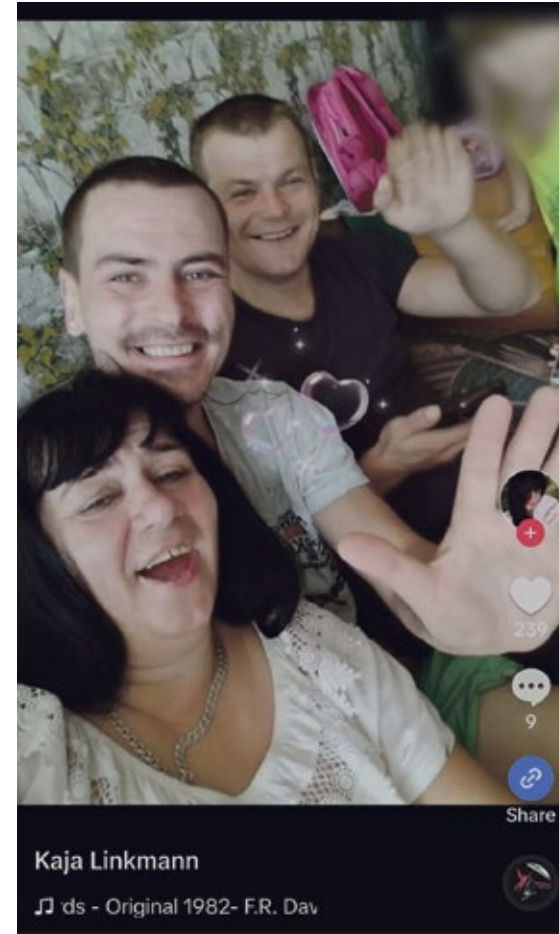
Õnneks on sotsimeedias ka sisu, mis pole otsene reklaam. Minu Instagrami story feed näeb tavalisel teisipäeval välja järgmine. Pilt kellegi tütokast. Pilt IDA Raadio kavast – keegi mängib keset koolipäeva tümmi. Pilt uutest saabastest, mille keegi moedisaini gruppitööna valmis õmbles. Bolti reklaam. Video sellest, kuidas viieaastasel lapsel pole pärast Iisraeli pommitööki käsi. Postirooniline meem. Infograafik sellest, kuidas **Vladimir Putin** on Gazpromi rahasid oma taskusse ajanud. Reklaam, millega promotakse mingisugust Eli raudteeprojekti. Pilt ananasiõngerost, mida keegi teisipäeval kell kolm voodis joob. Spotify laul, mida keegi niikuinii ei kuula. Ajakava laupäevasele tantsu- üritusele, kus valdav osa inimestest tantsupõrandale ei jõuagi, sest vaja on õues kaks pakki Winstonit suitsetada ja rääkida sellest, kuidas kunagi oli skeene ägedam. Video sellest, kuidas keegi sõidab autoga tram- mile otsa. Samsungi reklaam.

Visuaalne infoerror lendab agressiivselt peale. Kunagi oli kõik lihtne, *feed* oli monopoliseeritud. Õhtulehest sai lugeda selle kohta, kuidas mõni tuntud poliitik jättis oma naise ja lapsed maha ning kolis uue silmaroõmuga Leetu. Erinevalt tänapäeval valitsevast infoküllusest oli lähiminevikus domineerivaks infokanaliks televisioon, mistõttu valikuvabadust oli vähem. Õhtuti sai ölle lahti teha ja vaadata „Ringvaadet“, kus

Kuvatõmmis Facebooki grupist Eestlaste Kolmnurk



Kuvatõmmis Kaja Linkmanni TikToki



influencer'id. Ma ei räägi sellest, et kõik sotsiaalmeediat kasutavad inimesed jooksevad MyFitnessi promokoodide peale tormi, või sellest, et kõik tahavad oma Antalya kolmetärnikuurorti lennata eralennukiga. See pole realistlik. *Influencer*'ite promotud postitused

Keskmine Eestlaste Kolmnurga live on autentne seetõttu, et esitatava sisu tempo on aeglane.

ja algoritmi muutsid aga normaalsuseks sotsimeedias leviva valem, mille alusel on kogu sisu koordineeritud, täpne, informatiivne, kaasahaarav ja kliiniliselt puhas. *Influencer*'i puhul on see iseenesestmõistetav, kuna reklaamsisu peabki sellistele kriteeriumitele vastama. Fenomen seisneb aga selles, et inimesed on hakanud kujundama oma isiklikke sotsiaalmeedia profile nagu suunamudijad, mis sest et nad pole kellegi paigal.

Jälgijate arv on ju siiski auditoorium. 500 inimest – see on nagu pooltäis saal kultuurimajas. Sellest tulevalt kureeritakse oma sotsimeedia sisu tohutult üle. Kõik peab olema täpselt paigas, iga postituse taga on täppisteadus. Muusika mu Instagrami story taustal peab visuaaliga laitmatult sobima. Postitused mu seinal peavad järgima täpset värvigammat. See ongi



Kuvatõmmis McDonald'si Twitterist

Kuvatõmmis @ajuloputus Instagrami kontolt



sotsiaalmeedia võlu – desentraliseeritud meedia loob kuvandi sotsiaalsest ühtlustumisest. Suurkorpo üritab olla nagu sina, sina üritad luua professionaalset sisu ja näed paratamatult välja nagu suunamudija või korporatsioon. Elagu vabaturg!

Ka „süsteemile“ vastu töötav sisu toetub tihti peale sarnastele valemitele. Eestis reklaamib maatriksist läbi- nägemist paradoksidest kubisev sotsiaalmeedia konto @ajuloputus, mis promob samal ajal mahepõllumajandust, krüptovaluutat, vaktsiinivastastust, juudibolševismi tunnustavaid vandenõuteooriaid, LGBTQ+ inimeste diskrimineerimist ja muud analoogset. Sotsiaalmeedia negatiivset mõju toonitatakse tugevalt, samas kasu- tatakse meediumina ainult sotsiaalmeedia. Luuakse narratiivi, mille alusel on nende konto krusakivi glo- balistide maailmavalutusmasina hammasrataste vahel. Selle lehe ideoloogilist analüüsi kõlbaks teha näiteks juutuuberil nimega JReG.

VASTUMÜRK VÕÖRANDUMISELE

Ehedaim näide aktiivsest vastutõöst sotsiaalmeedia kaubastumisele on see, mis toimub grupis Eestlaste Kolmnurk. Selle asemel et midagi müüa või kindlat elu- stiili promoda, näidatakse elu oma argises aususes. Eestlaste Kolmnurgas või **Kaja Linkmanni** (kuulus eesti tiktokker ja sotsiaalmeedia staar) TikToki pole miski kureeritud, sisu on võrreldav sõbrala helistamise või peolkäimisega. Inimesed peavad vestlust, jooavad viina ja teevad nalja. Ülejäänud sotsiaalmeedia kliiniline

puhtus ja sähvivad reklaamid on asendunud seal igapähele tuttava korterimelu, mustade nõude, plekiliste särkide ja äratuntavate arhetüüpidega. Jah, ka sina, suur kulturnik, oled osa sellest. Ülekureerituse puudumine väl- jendub ka ajastamises. Keskmi- ne Eestlaste Kolmnurga live on autentne seetõttu, et esitatava sisu tempo on aeglane. Keegi te- gelane filmib mingisuguse Hua- wei telefoniga oma nägu, vahe- peal on 10-sekundiline paus, kus midagi ei toimu. Järsku üt- leb peategelane, et mingi kõik putsi, ja lööb viinapudelil korgi pealt. Tempo, kasutatavad fraa- sid ja udune kaamera jätvavad üh- lihvitud ja infothedeade tiktok- kide/reel'ide kõrval „elutruu“ ja seeditava mulje.

Kuigi tavaliselt teevad Eestlas- te Kolmnurgas live'e mitte kõi- ge paremas rahalises seisus

olevad inimesed, ei vaadata neid *livestream*'e selleks, et näha, „mida teevad vaesed“ või „mida tehakse tei- ses Eestis“. Kui keegi tahaks seda näha, läheks ta mõ- nele oma sugulasele või tuttavale külla. Või räägiks tänavaliste inimestega. Võimalusi selleks on miljon. Eestlaste Kolmnurga sisu vaadatakse just see- tõttu, et see pole puhtaks roogitud. See on toores, emotsionaalne, julge, see on punkrokk. Seal ei jagata mõne käimasoleva sõja kohta harivaid infograafikuid, ei promota järjekordset *techno*-pidu ega üritata sulle salaja asju müüa – mõni vend pakub lihtsalt vahel kütte- puid või esitab üleskutse Petserit vabastama minna. Pealinnas kultuuriliit võib lugeda Frankfurdi koolkonna kirjutiisi, ajada taga autentsust, dekonstrueerida reaalsust enda ümber ja üritada sealjuures enesele tahtmata imiteerida professionaalset silulojaid. Sama on näiteks Kaja Linkmann oma sotsimeedias sada korda autentsem ainult seetõttu, et ta julgeb olla in- mene. Ta jagab oma ausaid emotsioone. Ta on staar tänu oma isiksusele ja autentsusele, mitte seetõttu, et tema drooniga tehtud bikiniipildi taustal on Dubai kõrgeimad tornid ja kalleim Tesla. Ajal, mil ehitame enda ümber süsteemi, mille aluseks on isenda müü- mine, turundamine ja inimlikkuse kaotamine, on Kaja Linkmann ja Eestlaste Kolmnurk leidnud võõrandu- misele vastumürgi. Elagu Kaja Linkmann ja Eestlaste Kolmnurk!

KODU, KALLIS KODU



Eluaseme kättesaadavusest räägitakse Eestis viimasel ajal üha rohkem ja väga erisugustes sõpruskondades, mis on ainult tervitavat. Küsimus on ühtaegu nii majanduslik, ruumiline kui ka juriidiline. See aga nõuab paljude eri otsustajate ja huvigruppide omavahelist kokkulepet ning üksteise kuulamist.

Kirjutas **Aet Ader**, illustreeris **Mette Mari Kaljas**

Eluasemekriis on teemaks kogu Euroopas. Euroopa Komisjoni president **Ursula von der Leyen** seab selle eest vastutama uue eluasemevoliniku, kelle ülesandeks on luua esimene üle Euroopa kehtiv kättesaadavate eluasemete plaan.¹ Ka Eestis peaks tee lahenduseni algama probleemi laiema tunnustamisest ja olukorra faktipõhise kaardistamisest, et seejärel strateegilisi otsuseid rakendada asuda. Pole ühte võluvitsa, vaid riigil ja omavalitsustel tuleb kasutada pika aja vältel paralleelselt mitut meetodit, alles siis hakka tulemusi nägema.

SIIN ME OLEME

2010. ja 2020. aasta võrdluses kasvasid Euroopas kõige rohkem Eesti eluaseme ostu- ja üürihinna. Nõudlus ületab pakkumist ja see trend jätkub. Financial Times kirjutas 2023. aasta augustis, et Eesti eluasemete hinnatõus on Euroopa tipus.² Eestis, kus arusaam kodust on valdavalt seotud selle olemisega; kus sisetulekud pole kasvanud keskustes asuva kinnisvara hindadega samas tempos, on see eriti valus. Kõige teravam on hinnatõus mõistagi Tallinnas, kus 2024. aasta esimeses kvartalis oli uue korteri keskmine ruutmeetri hind 4373 eurot.³ Õige pisut lohutab, et kõikide (nii uute kui ka järeleturu) korterite keskmine ruutmeetri hind oli 2462 eurot.⁴

Præguste kinnisvaromanike jaoks ei ole see ju suugugi halb uudis. Kui on aga vaja kodu osta (olgu siis esimest või pere kasvades järgmist ja teistsugust) või üürida, siis see nii hea ei ole. Minge osa koduomanikest moodustavad küll need, kes on ostnud elupinna odava laenuga varem, kuid Nõukogude võimu alt vabanenud ühiskonnale tüüpiliselt moodustavad suurema osa inimesed, kes on saanud selle 1990ndatel tagastamise või erastamise tulemusel.⁵ Uusi kortereid on ehitatud, kuid suures plaanis siiski vähem, kui kasvav linn vajaks.

Kinnisvaraturul ei toimetaks üksnes koduostjad, vaid ka investorid. Vabaturumajandusega ühiskonnas on tegelemist täiesti tavapärase nähtusega, aga kui investeerimiskinnisvara osakaal muutub suureks, siis koduostja ja üürija jaoks tähendab see hinnatõusu. Arvatakse, et Eestis on kinnisvarainvesteeringute osakaal olnud tippaegadel liigi kolmandik kõikidest ostu-müügi tehingutest.⁶ Koosmõjus korterihindade väga kiire kasvuga tekitab see arvestatava ebavõrdsuse, nii põlvkondadevahelise kui ka -sisese. Rääkimata sellest, et on suur erinevus, kas 1990ndatel sama ruutmeetri hinna eest erastatud korter asub Tallinnas Harju või Narvas Rüütli tänaval. Sellest tulenev ebavõrdsuse ülekandmine ühelt generatsioonilt järgmisele on realsus.

Absolutsust võrdlusest on 20. sajandil paraku juba kehtestada proovitud ja õnneks on see mõõdanik, kuid see ei väära fakti, et ka suhteline ebavõrdsus tekitab üksjagu sügavaid probleeme. Tallinna nähtamata müürid⁷ ehk sotsiaalmajanduslikest erinevustest tingitud ruumiline ebavõrdsus on üks nendest. Siiski võib eluaseme kättesaadavus tunduda paljudele noorte probleemina⁸, aga mõelgem siit edasi. Kui küsisin hiljuti ühelt heal järjel varakeskealset väikelaste emalt, miks on eluaseme kättesaadavus tema jaoks teemana nii oluline, vastas ta muiates: „Tahaks ikka, et lapsed kunagi välja ka koliks.“

KUST ME TULEME?

Meie praeguse olukorra on tekitanud suuresti 1990ndatel tehtud valikud. Laiaulatusliku omandireformiga erastati peaaegu kõik eluruumid (avalikus omandis elamispinda on Eestis marginaalselt 4%). Eluruumi erastamise seadusega määrati ruutmeetri hind nii, et keskmine perekond saaks oma tööaastate eest erastada korteri paneelmajas (Lasnamäe masselamu ruutmeetri hind võrdsustati ühe tööaastaga, mis omakorda võrdus 300 krooniga⁹). Ühiskondlike muutuste ja majanduslikult raskete aegade saabudes teinud see sotsiaalse stabiilsuse säilimise printsiip haavatavamaid, aidates just madala sisetulekuga ja sageli ka töökohakatoose ohus inimesi, kes ei pidanud muretsema, et nad võivad majanduslanguse ja töötuse tõttu kodust ilma jääda. Ja kui elamufond erastatud, usuti turu isereguleerumisse.¹⁰

1990ndatel olid need valikud ilmselt õiged ja suuresti ka paratamatud. Kui riik või omavalitsused oleksid pidanud tegelema senisel määral edasi majavalitsuslike küsimustega, oleks paljude teiste tollaste reformide jaoks vaevalt energiat jätkunud. Samuti puudusid riigil ja omavalitsustel majanduslikud vahendid kortermajade korraldamiseks ja haldamiseks.

KAS MEIL ON PLAAN?

Kümme aastat tagasi lõpetas kehtivuse „Eesti eluasemevaldkonna arengukava 2008–2013“, mille eesmärk oli muuta eluase kõigile Eesti elanikele kättesaadavaks, arendada eluasemefond kvaliteetseks, energiatõhusaks ja jätkusuutlikuks ning tagada eluasemepiirkondade mitmekesisus ja tasakaalustatud säästev areng. Eesmärgid ei saavutatud ja arengukava ei ole uuendatud. Kuid need eesmärgid, ehkki suuresõnalisuse ja kantselilikkuse üle võib vaielda, ei ole üldjoontes oma tähtsust kaotanud. Nii mõnedki poliitikud, nt **Piret Hartman** ja **Pärtel-Peeter Pere**, on probleemi olemust mõistnud ning tänuväärset on valitsuse koalitsioonileppes eluaseme kättesaadavuse küsimused ka selge fookusena kirjutas. Nendest olulisimaks pean punkti „töötame välja elamupoliitika strateegia“, millest saab loodetavasti alus kõigele muule.

MIDA TULEKS TEHA?

Lahendus eeldab, et teame selgelt ja tõendus põhisel, milline on praegune olukord ja kus on kitsaskohad. Seejärel annan kuu soovitus, mis aitaksid jõuda eluasemepoliitikas hästi toimiva lahenduseni. Esmalt on oluline, et riigil on selge vaade. Nimetagem seda ühiskondlikku kokkulepet „eluasemestrategieks“.

1. Nii kohalike omavalitsuste kui ka kogu riigi tasandil tuleks analüüsida eluasemete olukorda ja nende kättesaadavust – kus on kodudest puudus,

kus juba on sobivaid maju, millised need on, kui palju oleks elamispinda juurde tarvis? Tallinn on esimese uuringu tellimisega juba otsa lahti teinud ja taristuminister **Vladimir Svet** on lubanud riigi visiooni 2025. aasta kevadeks.

2. Analüüsi põhjal tuleks selgitada välja Eestile sobivad viisid eluaseme kättesaadavuse tagamiseks. Rahvusvahelisi näiteid saab ja tuleb uurida, kuid toimiv lahendus peab olema kohalikkude konteksti sobiv.

3. Üks suurus ei sobi kõigile. Eluasemestrategie fookuseks peaks olema eluasemete (ja -omandi) mitmekesisus, eri suurused ja asukohad linnade lõikes. Leibkonnad kasvavad ja kahanevad, samuti nõuavad paindlikkust majanduslikud suhted. Eluaseme omandivorme on üle Euroopa mitmeid, näiteks levisid Eestis esimese vabariigi ajal kooperatiivid (ühistud, kes on kinnisvara omanikud (ja ka nt laenuvõtjad) ning arendavad ja haldavad eluaset algusest lõpuni, leibkonnad omavad osa ühistust); Suurbritannias on CLTd (*community land trust*’id – MTÜd, kellelt kogukonna elanikud saavad osta oma kodu, kuid mitte maad, millel majad asuvad); Soomes on olemas asumisõigus (omandi ja üüriluruumi vahepealne vorm, omanik on üleriigiline mittetulunduslik kontsern, 15% sissemaksle, mis tagastatakse väljakolimisel, lisandub igakuine reguleeritud üür) jne.

Seega soovitaksin kohalikel omavalitsustel luua oma eluasemeettevõtteid või sihtasutusi kättesaadavate elupindade arendamiseks. Sääraseid ettevõtteid toimivad ja tekitavad lisatöökohti paljudes Euroopa linnades. Elupindade loomine annab tööd ehitussektorile, sest ametnikud kellut kätte ei võta ja maju ehitama ei lähe.

4. Üld- ja detailplaneeringutesse tuleks lisada kergemini kättesaadavate eluasemete protsent ja leida meetodid selle rakendamiseks. Selle aluseks on omavalitsuste juriidilisel määratletud õigused sotsiaaltaristu nõudmisel.

5. Paraku on meil samuti suuresti 1990ndate tõttu olukord, kus paljudel omavalitsustel on vähe maad, mis oleks nende käsutuses, eriti linnakeskustes. Ei ole ressursse ega jõuõlga. Seetõttu soovitan kohalikel omavalitsustel ja riigil neile kuuluvat maad ja elamukinnisvara mitte müüa. Eriti just kesklinna asuv avalikus omandis maa ja kinnisvara saab pikas perspektiivis olla oluline vahend liigse ruumilise segregatsiooni vältimiseks.

6. Oluline on ka pakkuda valmisolek finantseerida eri omandivorme ja institutsioone. Pärast esimest maailmasõda aitasid sõjajärgsest nullseisust üle saada ehitusühistud, mille tegevust toetasid just neile mõeldud soodsad laenuvõtingimused, mis omakorda aitasid kaasaat majanduse rohkem erakapitali, ning mille tegevuse tulemuseks olid tihti hooned, mida peetakse oma ajastu kauneimateks.¹¹

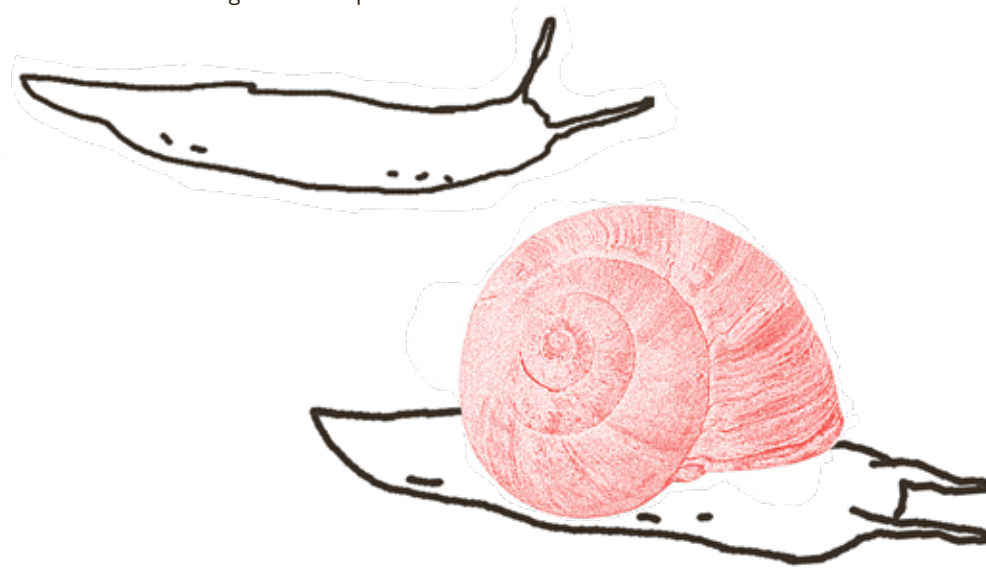
Kokkuvõttes on majanduslikult selge, et hinda suudab taltsutada vaid konkurents ja suurenenud pakkumine. Mis sektorist või sektorite koostööst pakkumine tuleb, see on iseküsimus.

MIS KASU ON ELUASEMEPOLIITIKAST?

Taskukohased eluasemed soodustavad linnas majanduse ning riigis rahvastiku kasvu; kättesaadavad kodud vähendavad märgatavalt valglinnastumist ja sellega seotud keskkonnaprobleeme.

Võib ka endalt küsida, mis juhtub, kui (rahvuskon-servatiivselt meelestatud) valge heteromees ei suuda enda perele kodu tagada? Hiljutises intervjuus Ekspressile ütles **Tarmo Jüristo**: „Kui vaatame Euroopat, siis seal on suur eluasemekriis. Noored põlvkonnad ei saa enam oma kodu soetada. Nii üüri- kui ostuhinnad on kasvanud täiesti metsikuteks. See tekitabki pingeid. Arvan, et ka Eestis on see vaid aja küsimus. [...] Ja ega ka maal pole lihtne eluaset soetada. Proovi näiteks Valka või Võrru elamispinna soetamiseks pangalaenu saada.“¹² Eluaseme kättesaadavuse probleemidel, tahame me seda või mitte, on ka väga reaalsed poliitilised tulemid. Üllatusi armastate?

Taskukohased eluasemed soodustavad linnas majanduse ning riigis rahvastiku kasvu; kättesaadavad kodud vähendavad märgatavalt valglinnastumist ja sellega seotud keskkonnaprobleeme.



¹ von der Leyen, U. 2024. *Europe's Choice. Political Guidelines For The Next European Commission 2024–2029*, 18.07.

² Giusti, M. 2023. *Extreme renting: Estonia start-up boom fuels EU's biggest cost rises*. – *Financial Times*, 31.08.

³ Maa-amet: Tallinnas kasvas uue korteri hind aastaga 14 protsenti. – *ERR*, 23.04.2024.

⁴ Pott, T. 2024. *Kinnisvara järeleturul on hind veidi langenud, uusarendustes tõusnud*. – *ERR*, 19.05.

⁵ *Kaks kolmandikku kodudest pärineb Nõukogude ajast ehk on soodustingimustel erastatud*.

⁶ Fischer, M. A. 2023. *Taskukohase linna arendamine Põhja-Tallinnas. Eesti Kunstiakadeemia magistritöö*.

⁷ Aljas, R.; Kund, O.; Mets, M. 2022. *Tallinna nähtamatud müürid*. – *Levila*, märts.

⁸ Kährn, A.; Pastak, I. 2023. *Access to homeownership in decline – rising housing inequalities for young people in the neoliberal housing market of Tallinn*. – *Frontiers in Sustainable Cities*, 30.08.

⁹ „Üks tööaasta on ekvivalentne üheksakorruselise paneel-elamu (tüüp 121-02-E) korteri üldpinna ühe ruutmeetriga. Ühe tööaasta arvestuslik väärtus on 300 krooni.“ *Erastamisel kasutati erastamisväärtusnäidete (EVP) sid*. – *Eluruumide erastamise seadus*, §10. *Rahvakapitali obligatsioonide väljaandmine*, 1993.

¹⁰ *Omandireform Eestis*. – Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut ja Rahandusministeerium, 2022.

¹¹ *Paljudel juhtudel andis linn ühistutele maa kasutusõiguse ning seadis kasutuslepingutega nõuded arhitektuurile. Praegu hinnatud terviklikud elukeskkonnad, nagu Veerenni Vaikse pargi ümbrus ja Herbert Johanson ja Eugen Habermanni projekteeritud Oma Kolde majad Pelgulinna, on ehitatud just sellisel viisil*.

¹² Joakit, E. 2024. *Tarmo Jüristo: meie demokraatlik eksperiment saab ühel hetkel läbi*. – *Eesti Ekspress*, 23.07.



Foto: Sabine Burger

„Kõik ägedad asjad“ – lugu elu keerdkäikudega leppimisest

Nüüdisaja ühe omanõolisima briti näitekirjaniku Duncan Macmillani „Kõik ägedad asjad“, mille on toonud Eesti Noorsooteatri lavale Tanel Jonas, on lugu noorest inimesest, kes hakkab üles kirjutama asju, mille nimel tasub elada.

Loo keskmes on noor, kes peab saama järsku hakkama olukorras, kus tema suitsiidne ema ei näe enam ühtegi võimalust, kuidas oma eluga edasi minna. Näidendi peategelane hakkab üles kirjutama asju, mille nimel tasub elada, lootes, et emal võiks sellest abi olla.

1. Jäätis.
2. Veesõjad.
3. Kui sul lubatakse pärast uneaega üleväl olla ja telemek vaadata.
4. Kollane värv.
5. Triibulised asjad.
6. Karussellid.
7. Kui inimesed kukuvad.

Nimekiri kõigist ägedatest asjadest muudkui täieneb ja kasvab, kuni sellest kujuneb märkamatult miski, millest ta ka ise keerulistel hetkedel kinni hoida saab. See on lugu täis-

kasvanuks saamisest ja elu keerdkäikudega leppimisest.

„Duncan Macmillani näidendid on mulle alati paelunud olnud, ka selle tekstiga saabus äratundmine väga kiiresti. See näidend iseloomustab võib-olla tema loomingut isegi kõige paremini: rääkida elust, sellest suurest ja keerulisest süsteemide jadast, sellest kirjeldamatust suurepärastest segadusest väikeste ja lihtsate asjade kaudu.“ rääkis lavastaja Tanel Jonas.

„Tahaksin mõelda, et jagame lootust. Isegi kui tundub, et tunneli lõpus ei paista mitte mingit valgust, siis ole kindel, et asjad lähevad paremaks. Need ei pruugi minna kohe brillantskes, aga lähevad paremaks.“

2023. aastal pälvis „Kõik ägedad asjad“ Salme Reegi nimelise auhinna. Zürii hinnangu käsitel lavastus puudutavat ja keerulist teemat ning selle iga etendus mängitakse ainu-kordseks sündmuseks.

Monoetendustes astub üles kas Getter Meresmaa, Doris Tislar või Risto Vaidla.

Näidendi on inglise keelest tõlkinud Pirjo Jonas, kunstnik Kristjan Suuts.

Sügisooajal toimuvad etendused Eesti Noorsooteatri väikeses saalis 6. ja 8. oktoobril ning 5., 6., 7., 26. ja 27. novembril.

Vaata mängukava: noorsooteater.ee



Foto: erakogu

Aet Ader on Eesti Arhitektide Liidu president ja arhitekt b210 kollektiivis. 2023. aastal kureeris ta koos Mari Mõldre ja Arvi Andersoniga Veneetsia arhitektuuribiennaali Eesti paviljoni „Kodupeatust“.



SÕUDMINE TÄHENDAB TÄNAPÄEVAL MIDAGI MUUD KUI 30 AASTAT TAGASI. VASTULAUSE MARJU LAURISTINILE

Kas olukorras, kus 70% Eesti tudengitest on sunnitud õpingute kõrvalt töötama, saab neilt ikka nõuda üheks eksamik 10 000 lehekülje läbilugemist, abstraktseid akadeemilisi ambitsioone ja soovi end vaimselt teostada? Võib-olla peidab ebavõrdsuse juur end nimelt kõrghariduse rahastamises?

Kirjutas **Isabel Mari Jezierska**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Suve lõpus tuli taas päevakorda tasuta kõrghariduse küsimus, kui ilmsel, et haridus- ja teadusministeerium otsustas vähendada kõrghariduse tegevustootust. Eesti ülikoolide rektorid andsid märku, et selle

2022. aastal, aga ka tänava talvel ja suvel). Maikuus ilmus Müürilehes **Henri Kõivu** intervjuu **Marju Lauristiniga**, milles Lauristin lahkas Eesti kõrghariduse probleeme. Võtan kinni mõnest tema mõttest – mõnele sekundeerides, mõnele oponentides –, ikka selleks, et osutada Eesti kõrghariduse kitsaskohtadele, mis vajaksid lahendamist. Peamine, mida tahan edasi anda, on see, et üliõpilastel on praegusi juba väga raske ning selleks et noortel oleks võimalus saada vaimult suureks, on

Selleks et noortel oleks võimalus saada vaimult suureks, on vaja kõrgharidusse rohkem raha suunata, mitte seda ära võtta.

kärpe valguses peavad ülikoolid jälle kaaluma, kas kehtestada õppemaks. Küsimus, kas meil on tasuta kõrgharidust ikka vaja, tõuseb Eesti avalikkuses iga natukese aja tagant ikka ja jälle teemaks (viimati suuremalt

vaja kõrgharidusse rohkem raha suunata, mitte seda ära võtta.

Marju Lauristin väitis selles intervjuus, et noored ei panusta ühiskonda:

„Noored on harjunud, et nemed ei sõua. Las tädid-isad emad-onud sõuavad. Noored vaatavad kaldale, tahavad vahepeal maha minna või teevad niisama väikese supluse. Sõudmiskohustust sellisel viisil enam ei tajuta.”

Noored aga pingutavad küll ja panustavad muu hulgas palju ka majandusse! Praxise tehtud rahvusvahelise üliõpilaste elulolu-uuringu¹ järgi töötab üliõpilaste õpingute kõrvalt 70% Eesti üliõpilastest (lk 15). Semestri jooksul töötavate üliõpilaste nädalakoormus on väga suur, neil kulub õppetööle ja tasustatud tööle kokku keskmiselt 59 tundi nädalas, täpsemalt õppetööle keskmiselt 31 ja tasustatud tööle 28 tundi (lk 24). Võrdluseks: semestri vältel mittetöötavad tudengid pühendavad õpingutele nädalas 35 tundi (lk 24) ja Eurostati andmetel on keskmine tööaeg Eestis 36,4 tundi pikk. See näitab, et tudengid rähklevad nii mis tahes, kuid neil on ikka raskusi toimetulekuga. Paljudel üliõpilastel ei ole piisavalt võimalusi ootamatute

kulutuste tegemiseks ning pea pooled neist ei saaks endale tööl käimata kõrghariduse omandamist lubada, s.t nad ei tööta selleks, et ennast teostada, vaid vajadusest ära elada (lk 18, 28). Selles valguses öelda, et noored ei sõua, on üsna lühinägelik.

KUHU JÄID NOORTE AMBITSIOONID?

Kuid Lauristini arvates on noored peale selle, et nad ei pinguta, ka laisad: „Kirjanduseksamiks tuli lugeda 10 000 lehekülge, see oli loomulik. Praegu väsis tudeng juba siis ära, kui sa annad üle kolmekümne lehekülje. Seda on liiga palju, andke täpsed leheküljed! Tegemist on mõtteatroofiaga, sest aju on ka muskel.”

Üliõpilastel ei olegi aega lugeda 10 000 lehekülge – nad peavad ju ülikoolis käimise kõrvalt tegema palgatööd, ehk isegi täiskohaga, ja tasustamata hoolitööd: koristama, võib-olla ka kellegi eest hoolitsema, süüa tegema. Tudengitele ei ole ju odavaid sööklaid nagu Nõukogude ajal! Ülikoolis käib aga rohkem noori kui eales varem ja lisaks ootame demokraatliku kogukonnana, et ülikool täidaks ühiskonnas erilist funktsiooni: valmistaks eri taustaga noori ette tööeluks, hariks neid

intellektuaalselt ja kasvataks neis demokraatiakult. Ideaalses maailmas saavad ülikoolis käia nii need, kelle jaoks kõrgharidus tähistab meelepärast karjääri algust, kui ka need, kellel on intellektuaalsed ambitsioonid, s.t inimesed, kes tahavad käia ülikoolis selleks, et avardada oma vaimuhaaret.

Lauristin nendib, et „ei saa süüdistada ühtegi noort inimest selles, et ta pole ennast piisavalt harinud”, kuid liiab kurvastusega, et ülikoolis on liiga vähe intellektuaalsete ambitsioonidega noori: „Praeguste kooliõpetajate seas ma ei taju enam tunnet, et haridust on vaja, et vaimne horisont avarduks, mis oleks ju ka ainus tõeline alternatiiv tarbimishullusele.”

Hinnanguga, et paljud alles ülikooli tulnud noored ei ole ülikoolis ennekõike enese harimise eesmärgil, võin ma nõustuda. Kuid ma ei nõustu tema pakutud seletusega sellele, miks on Eesti ülikoolides vähe intellektuaalsete ambitsioonidega üliõpilasi. Probleemil on mitu tahku. Ühel pool on need noored, kes peavad jaotama oma aega ülikooli ja tasustatud töö vahel. Mõnele see sobib, mõnele mitte. Kolmandik õpingute kõrvalt töötavatest üliõpilastest tunneb, et töötamine raskendab õppimist² ja selle võrra on ka nende akadeemiline sooritus nadim. Neile üliõpilastele oleks abiks, kui riik suurendaks toimetulekutoetusi ja stipendiumite arvu. Teisel pool on õppejõud, kes näevad inimlikul tasandil, et üliõpilastel on raske, ja ootavadki neilt vähem. Seni, kui tudengitele ei ole loodud toetavat tugistruktuuri, oleks vastupidine ebainimlik. Ja tegelikult hõlbustavad vähendatud ootused ka õppejõudude elu, sest nemadki rõõpärhklevad – nad teevad paralleelselt teadustööd, taotlevad grante, õpetavad ja täidavad igasuguseid administratiivseid ülesandeid. Õppejõudusid toetaks see, kui neile makstaks väärilist palka ja nende töökoormust vähendataks.

Kui võrdlen näiteks oma õpinguid Inglismaal siinsetega, siis pean nentima, et õppejõudude ootused minule olid Inglismaal palju kõrgemad (samas kogesin ka nende raugematut tuge, mistõttu oli neile ootustele lihtsam vastata). Kuid tuleb rõhutada, et seal ei käi enamik keskklassi taustaga üliõpilasi ülikooli kõrvalt tööl nagu Eestis. Briti tudengid saavad keskenduda täielikult õpingutele ja ka õppejõudude ootustele tudengitele vastavalt sellele. Tõsi, see pole võimalik tänu tasuta kõrgharidusele, vaid tänu heldele õppelaenu-

süsteemile. See süsteem on aga riigile väga-väga kulukas ja üliõpilastele närvesööv – ning Eesti oludele ei ole see kuidagi kohandatud. Meie gümnaasiumiõpetajad ju teavad, mis neid ülikoolis ees ootab: tasulise tööd, tasustamata hoolitööd ja õppimise keeruline ühildamine! Paljud ei saagi lubada endale õppimist õppimise pärast – nad lähevad ülikooli, et saada tulevikus parem töö, et noorusega kaasnevast vaesusest välja rabeleda.

KES ÕPETAB MÖTLEMA?

Peale selle, et noored ei pinguta ja on laisad, seisavad nad silmitsi veel ühe keerulise takistusega, mis pärsib neil sõudmisvõimelisteks ühiskonnaliikmeteks saamist – nimelt haridus ei õpeta neid mõtlema: „Paraku ei anna meie haridus enam mõtlemisõpetust, ka ülikoolis mitte.”

Eks väitega, et ülikoolis ei õpetata alati mõtlema, saan samuti kohati nõustuda. Olin eelmisel aastal oma koduinstituudis ühe õppejõu õppeassistent. Juhtisin poliitikateooria seminare ning andsin tagasisidet tudengite igapäevastele kirjalikele kodutöödele ja ka lõpuessedele. Varem ei olnud õppeassistentid meie instituudis reeglina palka saanud (selle asemel pakuti neile ainepunkte või heal juhul 100-euroseid stipendiumeid). Kui otsustasin semestri alguses endale ja teisele kogunud õppeassistentidele väärilist palka küsida – seletasin, kui palju aega kulub seminaride ettevalmistamisele ning 50 tudengi kodu-

tööde ja lõpuessede tagasisidestamisele –, sain vastuks vaid õlakehituse: „Olgu, maksame teile palka, aga vaid seminaride juhtimise eest.” See oli aga kõige meeldivam ja kõige lihtsam osa meie tööst! Kui ütlesin, et ühe essee põhjalikule tagasisidestamisele kulub vähemalt pool tundi, siis imestati, et ükski õppejõud ei saa ju lubada endal kulutada nii palju aega ühe tudengi kirjaliku tööde tegelemisele ja miks peaksime meie seda tegema. Tõsi on see, et paljud Tartu ülikooli õppejõud on minu kogemuse põhjal esseele ja teiste kodutöödele tagasisidestamisele tõepoolest väga pealispindsed, kuid samas on ka neid, kes õpetavad südamega ja täidavad nii mitmeidki õpetamisülesandeid oma vabast ajast või mõne muu kohustuse arvelt – nende tagasiside on tõesti individuaalne ja põhjalik.

Kui aga instituudi juhtide arvates on pool tundi ühe tudengi kursuse lõpuesset lugemiseks palju, siis ei saa ju ka oodata, et tudengid pingutavad. Muidugi on alati neid ülivõimekaid, kes annavad endast maksimumi ja säravad akadeemiliselt niikuinii, ka siis, kui keskkond seda ei soosi. Selliseid inimesi on ikka. Aga paljud vajavad ometigi õppimiseks toetavat keskkonda. Kahtsuväärsele ei paku Eesti kõrgharidussüsteem paljudele noortele sellist õppimist kandvat ruumi. Igatahes on veider kurta selle üle, et Eesti ülikoolides on vähe noori, kes tahavad ennast vaimselt teostada, samal ajal nentides, et ülikoolis ei õpetata mõtlema. Välismaal on palju ülikooli, kus seda tehakse, ja sinna paljud noored ka suunduvad, kui neil on selleks võimalusi. Just seetõttu ongi neisse soovijaid palju. Ent kõigil Eesti noortel ei ole raha, et endale välismaal õppimist lubada.

KELLEL ON TOETAV TAGALA?

Intellektuaalselt ambitsioonikad saavad olla ennekõike need üliõpilased, kellel on toetav tagala. Pean selle all

silmas näiteks vanemaid, kellel on rahaliselt võimalik oma lapse kõrgkooliõpinguid toetada. Minu lähikonnas on enamik akadeemiliselt ambitsioonikaid või ühiskondlikult aktiivseid noori saanud väga palju tuge oma vanematelt või elukaaslaselt – keda toetatakse rahaliselt, kes on saanud elada õpingute ajal vanematekodus või kaaslase korteris, kellele on kingitud isegi oma korter. Minulgi vedas – ema, isa ja vanaisa toetasid minu õpinguid nii välismaal (õppemaksu tarbeks pidin siiski õppelaenu võtma) kui ka Eestis, elasin mõned aastad tasuta oma elukaaslase korteris, sain oma õpingute vältel ka üheksa suurt stipendiumit

Pea pooled tudengitest ei saaks endale tööl käimata kõrghariduse omandamist lubada, s.t nad ei tööta selleks, et ennast teostada, vaid vajadusest ära elada.

ning minu palgatöö poola-eesi tõlkijana oli paindlik ega seganud õppetööle pühendumist. Selliseid suuri stipendiume on aga väga vähe ning neid saavad vaid väljavalitud ja julged. Teistele, kui nad ei õpi just infotehnoloogiat vms, avaneb heal juhul võimalus saada vajaduspõhised õppetootust (kuni 440 eurot) või nn tublidustoetust ehk tulemusstipendiumit (vaid 100 eurot), mis on ju vaid kommiraha ja mida ei saa isegi kõik viielised! Võrdluseks: absoluutse vaesuse piir on Eestis 303 eurot. 18–24-aastased elavadki kõigist vanuse-

Intellektuaalselt ambitsioonikad saavad olla ennekõike need üliõpilased, kellel on toetav tagala.

rühmadest kõige suurema tõenäosusega absoluutse vaesuses, täpsemalt elab Statistikaameti andmetel 10% noortest absoluutse vaesuse piirimal ning 16% suhtelises vaesuses³. Üliõpilaste vajaduspõhised õppetootust ei saa muuseas ka vanemate hülijatud noored, kui nende vanemate palk on toetuse võimaldamiseks

18–24-aastased elavadki kõigist vanuserühmadest kõige suurema tõenäosusega absoluutse vaesuses.

liiga suur, sest noored loetakse päritoluperikonna leibkonna osaks.

Kui tahame, et noored – ja mitte ainult privileegeeritud – saaksid käia ülikoolis vaimu harimise eesmärgil, siis peaksime toetama neid, kes on praegu sunnitud tööl käima, kuid tahaksid tegelikult pühendada õppimisele. Peaksime toetama noori, kellel ei ole abistavat tagalat. Õppemaksu kehtestamine teeks aga nende tagalata noorte elu veelgi raskemaks.

¹ Kiisler, I. 2024. Land: kärped kõrghariduses toovad omaosaluse küsimise taas päevakorda. – novaator.err.ee, 27.08.

² Kõiv, H. 2024. Vaimult suureks saamine pole enam papp. Intervjuu Marju Lauristiniga. – Müürileht, mai.

³ Haugas, S.; Kendrali, E.; Kletter, T. 2023. EUROSTUDENT 8 Eesti tulemuste lühiväljaande. – Mõttekoda Praxis.

⁴ Samas, lk 18.

⁵ Sotsiaalne tõrjutus ja vaesus. – stat.ee.



Isabel Mari Jezierska on lõpetanud Sheffieldi Ülikooli filosoofia erialal ja omandanud 2024. aastal Tartu Ülikooli Johan Skytte instituudis riigiteaduste magistrakraadi. Alates 2024. aastast mõttekoja Praxis analüütik.

ÜHISKONNAKLASSID JA KEELEKASUTUS – UURIMINE JA UURIMATUS

Kas keelekasutus ütleb midagi meie klassikuuluvuse kohta? Või kas klassikuuluvus dikteerib meie keelt? Kuidas aga uurida klassi ja keele seoseid minevikus ja tänapäeval?

Kristel Algvere

Sama ala inimesed on sarnasemad kui sama küla omad – etioopia teadlane mõistab eesti teadlast poolelt sõnal, kui mõlemad on näiteks keeleteadlased, kes uurivad laste keeleomandamisega seonduvat. Seda mõnusat mõtet on veeretanud mitmed antropoloogid ja sotsiolingvistid, kes tegelevad keele ja ühiskonnaga.

PILK MINEVIKKU

Esmalt tuleb teadvustada, et keelt saab vaadelda suulise ja kirjaliku väljenduse aspektidest. Suuline eesti keel, mis kandub põlvest põlve, on palju vanem kui kirjalik eesti keel, mida hakati nii Rootsis elava eesti keeleteadlase **Raimo Raagi** kui ka Tartu Ülikooli keeleteadlase **Külli Habichti** sõnul teadlikult laiemalt arendama ja ühtselt normikeeleks ehitama alles 19. sajandi keskpaigas.^{1,2} Eesti regilaulupärandid on rääkinud väga huvitavalt **Meelika Hainsoo**, nentides, et meie esivanemad, kes ei osanud lugeda, olid võimsa suulise pärimuse kandjateks, mida meie õppinud ja lugenud inimestena ei ole võimelised enam looma, aga millega võiksim e kõik tutvuda.³

Sel suvel olin haaratud **Isak Dineseni** Aafrika mälestusteraamatust, milles ta kirjutab ja loeb ette kirju inimestele, kes ei oska seda ise teha, ning kuulajad on kirjakeelest lummatud. „Kirjasõna maailm avati Aafrika pärismaalaste sel ajal, kui mina Kenyas elasin. Kui tahtsin, oli mul toona võimalik minevikul sabast kinni haarata ja elada läbi tükkie meie eneste ajaloost: ajajärk, mil paljudel eurooplastest lihtinimestele kirja samamoodi ilmutati. Taanis toimus see tubli sada aastat tagasi ja selle järgi, mida lapsena olin kuulnud muldvanadelt inimestelt, tundub, et see võeti mõlemal juhul vastu üsna ühtemoodi. Inimolendid võivad haruharva olla nii alandlikult ja andunud vaimustatud puhta kunsti põhimõttest.“⁴ Küllal elasid meie eellased läbi sama, kui saksa või rootsi soost vaimulikud lugesid oma konarlikke eestikeelseid tekste neile ette.

Kui hakati looma esimesi eesti keele grammatikaid, kuulusid eestlased sotsiaalselt alamrahva klassi nii maal kui ka linnas, suur osa neist elas maal adralalupoegade (pererahva), vabadike (popside), sulasrahva või mõisateenijatena. Eesti ajal ei olnud seisuslik kord selline nagu Lääne-Euroopas, mistõttu inimeste murdeerinused võisid püsida ja isegi süveneda, sest talupojad olid peaaegu eranditult mõisa omand ja seega äärmiselt paiksed kuni pärisorjuse kaotamiseni Eestimaa 1816. ja Liivimaal 1819. aastal. Vabadus tõi kaasa eesti orja riigikodanikuks saamise.¹ 1820ndatel algas Eestis tööstuslik pööre, millega koos toimus üleminek seisusühiskonnast kodanikühiskonda, ja eesti kirjakeel hakkasid rajama jõukamasse klassi kuuluvad inimesed, kel oli võimalik saada korralik haridus ning kel oli sisemist motivatsiooni ja julgust hakata eesti keelest kultuurkeelt looma.

Kuidas aga uurida klassi ja keele seoseid noil vanadel aegadel? Käsikirjades tühinedes, kirjavahetusi uurides. Näiteks toimus sel aastal Zürichis 13. ajaloolise sotsiolingvistika konverents teemal „Keeleline mitmekesisus ja ühenäolisus ajas ja ruumis“. Vanadest kirjadest moodustatakse korpusi ja uuritakse näiteks, kes

olid kirjutajad, milline oli nende klassiline kuuluvus, kellega nad suhtlesid – kas kirjutati ainult samasse klassi kuuluvate inimeste või ka teistega. Leideni Ülikooli keeleteadlane **Marijke van der Wal** tegi näiteks ettekande sellest, kuidas Hollandis erines 17. sajandil erakirjavahetus tööalastest kirjadest.

TÄNAPÄEVA KEELE UURINGUD

USA humorist **Robert Benchley** on öelnud, et maailmas leidub kaks klassi inimesi: need, kes jagavad kõik kahte klassi, ja need, kes seda ei tee. Keelega tegelevad teadlased saab jagada sama skeemi alusel nendeks, kes uurivad kõigepealt keelt ja seejärel võib-olla ka inimest, ning nendeks, kes uurivad, vastupidi, ennekõike inimest ja siis näpuotsaga tema keelt.

Jah, on täitsa võimalik süüdistada mitmeid keeleteadlasi selles, et nad on haakinud inimese keelest lahti, uurides ainult keelt. Sotsiaalse klassi uurimisest rakenduslingvistika kontekstis põhjalikult kirjutatud keeleteadlane **David Block** väidab, et keeleteadlased on sageli klassi keeleuuringutest kas üldse välja jätnud või siis analüüsinud seoseid pealiskaudselt või puudulikult.⁵

Eesti keele sotsiolektidest on kirjutatud nii **Tiit Hennoste** juba rohkem kui kakskümmend aastat tagasi kui ka uemal ajal **Kadri Koreinik** ja **Kristiina Praakli**. Kui jutuks tuleb klass ja keel, siis Hennoste sedastab, et Eestis on klasside määratlemisega probleeme, sest „Nõukogude ajal ei olnud mingit erilist korrelatsiooni nt ameti, hariduse ja sisetuleku vahel. Kõrgharitud inimesed said vähe palka, töölised palju. Nüüd on hakanud klassierinevused kui elustiilerinevused välja kujunema [...]“. Kuid siiski ei moodusta Eesti ühiskonnas klassitunnused ilmselt sellist homogeenest võrgustikku nagu Läänes.⁶ Ta tõstabat juba siis keele ja klasside uurimisega seotud teoreetilise probleemi ehk mis tunnuste alusel jagada eesti inimesi klassidesse?

Klassidesse jagunemise printsiipe on väga palju, nt materiaalne vara, palk, amet, elukoht, haridus, sotsiaalne võrgustik, tarbimisharjumused, sümboolne käitumine, liikuvus, võimalused jms. Seda, kuidas mingisse

klassi kuulumine mõjutab sõnavara ja hääldust, on uuritud 60ndatel suure hoolega ja tolle aja kohta väga innovaatiliselt USA sotsiolingvist **William Labov**, kes näitas kvantitatiivse variablusuuringuga, et sõnade prestiižsemaks häälduseks peetakse kõrgema klassi kasutatavaid variante, seega prestiižseks saavad vormid, mida kõrgemad ühiskonnakihid rohkem kasutavad.^{7,8} Labovi idee, et inimesed teevad klassi kuulumise tõttu mingeid keelelisi valikuid, ei rahuldanud keeleteadlaste kogukonda ning nii töid **Lesley** ja **James Milroy** 90ndate alguses teooriasse uue muutujana sotsiaalse võrgustiku mõiste, mille puhul on olulisel kohal see, kellega suheldakse ja kelle moodi tahetakse olla. Arvesse võetakse ka ühiskonnas valitsevaid

vastuolusid ja ebavõrdsust, mida sümboliseerib vastandlik keelekasutus.⁹

Leedsi Ülikooli keeleteadlane **Julia Snell** toob välja „klassikalise sotsiolingvistilise idee“, et kui mingi keeleline tunnus on tavalisem madalamates klassides, on see tüüpilisem ka mitteformaalses stiilis. See idee on tema sõnul vananenud, sest inimesed ei kuulu ainult ühte klassi ega kasuta keelt vaid ühtmoodi. Ta kirjutab, et sotsiolingvistikas ei nähta klassi enam kui struktuuri, kuhu inimene kuulub, vaid kui keeleliste stiilivalikute allikat.¹⁰ Inimesed on agendid, kes valivad, kellega, kuidas ja millal rääkida. Seda toetab nii eesti juutuuberitega tehtud uurimus¹¹, milles meie töörühm leidis, et suunamudijad valivad keelekasutuse sõltuvalt publikust – videoes oma jälgijate või keeleteadlastega vesteldes on nende keeleregister erinev –, kui ka eesti teismeliste keele uurimine, mis näitab, et noored räägivad vanemate ja õpetajatega teistmoodi kui omavahel, sest siis nad kasutavad solidaarsusel ja grupikuuluvusel põhinevat keeleregistrit.

Laste keelekasutus sõltub suurel määral nende vanemate sotsiaalsest taustast. Arengupsühholoog **Tiia Tulviste** on öelnud, et kõrgema staatusega ehk kõrgema haridusega emad vestlevad oma lastega rohkem. Ta tõi näiteks, et kaheaastased keskklassi lapsed kuulevad nädala jooksul 125 000 ja madalama sotsiaalse klassi lapsed 62 000 sõna, lisaks erinevad sõnavara rikkus ja suhtlusstiil – kõrgema klassi emade lapsed kuulevad vähem käske ja keelde.¹² Värske uuringu kohaselt mõjutab laste sõnavara ka perekonna nutiseadmete kasutamise sagedus.¹³ Liikudes minevikust tulevikku, on keele seisukohalt olulisim rääkida lastega päriselt, palju ja sageli, olgu nad siis mis tahes klassis.

¹ Raag, R. 2008. Talurahva keelest riigikeeleks, lk 23, 32, 49. Atlex.

² Habicht, K. 2002. Vana kirjakeele uurimine. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 48, lk 138.

³ Hainsoo, M. 2021. Regilaulu imeline ilm. – Ööülikool.

⁴ Dinesen, I. 1994 [1952]. Aafrika äärel (tlk Jesmin, R.), lk 78–79. Varrak.

⁵ Block, D. 2015. Social Class in Applied Linguistics. – Annual Review of Applied Linguistics, nr 35, lk 2.

⁶ Hennoste, T. 2003. Eesti sotsiolektilise seisund, lk 22–23.

⁷ Keevalik, L. 2001. New Yorgi kaubamajad ja Mulgi murre ehk Millega tegelevad sotsiolingvistid. – Oma Keel, nr 2, lk 5–11.

⁸ Hennoste, T. 2002. Keelekasutuse uurimine. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 48, lk 230.

⁹ Milroy, J.; Milroy, J. 1992. Social Network and Social Class: Toward an Integrated Sociolinguistic Model. – Language in Society, nr 21 (1), lk 1–26.

¹⁰ Snell, J. 2014. Social Class and Language, lk 2, 9.

¹¹ Praakli, K.; Karkus, M. L.; Mandel, A. jt. 2022. „Mis keeles ma räägin, I don't know“. Eesti sisuloogiate inglise keele kasutusest YouTube'is. – Philologia Estonica Tallinnensis, nr 7, lk 263–291.

¹² Tulviste, T. 2021. Lapse keeleline areng III: Teooria, sisendi roll. Loeng 11. märtsil Tartu Ülikoolis.

¹³ Tulviste, T.; Tulviste, J. 2024. Weekend Screen Use of Parents and Children Associates with Child Language Skills. – Frontiers in Developmental Psychology, nr 2.

MIS OLI KODU, POLE ENAM KODUKOHT

Gentrifikatsioon ehk väljatõrjumine avaldub Eestis eelkõige taskukohaste teenuste kadumises. On kindlad sammud, millega seda ohjata ning luua kvaliteetseid kättesaadavaid elamispindu, mis vähendavad klassilõhesid.

Darina Nossova ja **Markus Hääl**

Vanemad oskavad rääkida sellest, kui Väike-Õismäe asemel lautasid põllud, Kristiines olid vaid mõned aiad ja suvilad ning Mustamäe asemel kõrgus mets – äge, natuke kummastav. Seda, et Veerenni asemel oli sagris pajuvõsa, Koplis käidi turvalisuse kaalutlusel küünlajalga taskus hoides ja Kalamajas oli koridoris puituksega kemmerg, on paljud meist näinud ja üldse mitte hiiglama ammu.

Linnapilt muutub üha tempokamalt. Avastamata linnosad, tihti tööliklassi piirkonnad, ja endised tööstus-

Kui enamikus Lääne-Euroopa linnades on gentrifikatsioon suuresti kinnisvaraarendajate ja üürileandjate juhitud protsess, siis Eestis teevad seda kommertsettevõtjad.

rajoonid saavad järsku tähelepanu – elu läheb käima, pakub põnevust. Elevusega ühes hiilivad aga tagaplaanil kerkivad kinnisvarahinnad. Kohalikud ei tunne end enam uute tuulte keskel koduselt ning juba kasvabki gentrifikatsioon üle pea, kui sellele eos tähelepanu ei pöörata. Kultuuriline mitmekesisus kõngeb, piirkonnad kaotavad isikupära. Kesklinnast on juba saanud rikaste pärusmaa, ülejäänud linna kodu osta ei jakska,

Noblessneri sadam 2017. aastal. Praegu täidavad kvartalit uusarendus ja mitmed ettevõtted, tehes sellest samast koist ühe suve populaarsema kogunemispaiga. Foto: Heiko Kruus / Õhtuleht / Scanpix



mis on otsetee valglinnastumise ja autostumiseni, tüürides meid tempokalt elusamekriisi karmidesse lainetesse.

Kui enamikus Lääne-Euroopa linnades on gentrifikatsioon suuresti kinnisvaraarendajate ja üürileandjate juhitud protsess, siis Eestis teevad seda kommertsettevõtjad, kes asuvad esimesena õitsele puhkevate rajoonide etteotsa – elustiilitoodetele spetsialiseerunud väikeettevõtteid, kohvikuid ja poed. Riik ja omavalitsused jäävad sageli passiivseteks pealtvaatajateks, lootes, et turujõud juhivad asju õigesti. Eesti ettevõtjatel on vabadus seoses asukohavalikuga, puuduvad üüriratu regulatsioonid ja muud gentrifikatsioonivastased normatiivid.¹

Markus Hääl on Hundipea asumi idee eestvedaja, koeraomanik, padelienuusiast ja vabatahtlik merepäästja.

KUIDAS EESTIS ASJAD KÄIVAD?

Kui Põhja-Ameerika ja Suurbritannia linnades tähendab gentrifikatsioon vaesema elanikkonna sundväljatõrjumist, mis on tingitud üürihindade kasvust, siis Eestis, kus lausa 80% inimestest on enda kodu omanikud², toimub see pigem kaudsemalt. Peamiseks surveks saavad kõrged renoveerimiskulud ning tuttavate ja taskukohaste teenuste, töökohtade kadumine. Need, kel pole veel olnud võimalust oma eluaset soetada, peavad alla neelama tõusvad üürihinnad, mis meenu-tab rohkem olukorda Lääne-Euroopas.

Eesti linnade puhul algab gentrifikatsioon harilikult nii, et ettevõtjad alustavad potentsiaalsetesse piirkondadesse väärtuse loomisega – avavad näiteks trendikaid kohvikuid, nišipoode ja galeriisid. Teerajajateks on elustiilitoodetele spetsialiseeruvad väikeettevõtted, kes otsivad odavaid äripindu. Populaarsuse tõusu tunnetavad kinnisvaraarendajad, kes kergitavad mugasat eriti need, kel sisetulek jääb alla keskmise, üha enam, et nad ei sobi enam omaenda kodupiirkonda.

Vajame läbimõeldud lahendusi. Riigile ja kohalikele omavalitsustele on see paras amps. Helsingis, Viinis ja Kopenhaagenis pakutakse üürirurule alternatiivina taskukohaseid sotsiaal- ja munitsipaal kortereid. Eestis, ja spetsiifiliselt Tallinnas, on munitsipaaleluasemetet programmi kehval tasemel, halva mainega ning võrreldamatu üürikorteriaga, kuna asukohavalik on kitsas, ootejärjekord pikk. Viini sotsiaaluasemed on mõeldud ka keskmise sisetulekuga elanikele – ligi 60% elanikest on majutatud subsideeritud või munitsipaal korteritesse.³ Tallinnas ei jagu munitsipaal eluruume isegi kõigile vaesematele elanikele. 2022. aastal esitas vastava taotluse 1819 inimest, kuid üürile oli vaid 215 eluruumi.⁴

Uute taskukohaste elamute ehitamise takistuseks on munitsipaalmaa vähesus. Nõnda rajatakse neid vaid kindlates piirkondadesse, enamasti muudest elamutest eraldi. Tallinna sotsiaalmajad – näiteks Lasnamäe taga asuvad 4000 elanikuga Raadiku munitsipaal korterid – on kurvalt nigel ajale jalgu jäänud näide. Madalama sisetulekuga inimeste koondumine eraldatud sotsiaalmajadesse süvendab stigmat ja takistab ühiskondlikku ühtekuuluvustunnet.⁵ Selle tulemusena on munitsipaal korterite elanikel vähem võimalusi oma eluajaga paradand ning klassilõhe kasvab. See ei ole sotsiaalselt jätkusuutlik.

TULEKAHJU KUSTUTAMINE

Oleme riigina kättesaadavate elamispindade teemaga alles lapsekingades. Sellegipoolest on mõned sammud, mida saaks kohe astuda.

Üks lahendus on avaliku ja erasektori koostöö – linnad lepivad arendajatega kokku, et mingi osa planeeritavatest elamispindadest jääb taskukohaseks. See tagab mitmekesise ja tasakaalustatud piirkonna,



Fotod: Kätlin Aulik

takistab eliitrajoonide teket ning hajutab sotsiaalkortereid mööda linna. Läbimõeldud tihedusel on mitmed eelised: sotsiaalne integratsioon, mitmekesisemad korterihinnad, väiksem valglinnastumine ja kriitiline tarbijaskond kohalikele teenustele.

On ka võimalik reguleerida üürihindu. Hindade jätmise turu hooleks ei toimi nii madala tihedusega linnades, nagu need Eestis on. Nii võib ka luua regulatsioone, mis aitavad hinnu kontrolli all hoida. Ajalooliselt pole muidugi hinnalae ja piirangud ennast liialt jätkusuutlike lahendustena tõestanud.

Veel saab linn või riik investeerida üksikorteritesse – lisaks suurte sotsiaalrajade rajamisele saab osta ja renoveerida olemasolevaid üksikortereid ning ehitada erakortermajade pööningutele elupindu.

Olemasolevat munitsipaalmaad võiks kasutada mõistlikumalt, planeerides laiuavaid tänavaid kompaktsmaks ja tehes ruumi taskukohastele elamispindadele. Kui idee natukene kitsamatast tänavatest kitkib ängistust, võib ette kujutada tänavaid Itaalias – õigesti tehese on need ju igati toredad.

Samuti peame mõtlema madalama sisetulekuga koduomanike peale, kes on sunnitud gentrifikatsiooni tõttu kolima. Negatiivselt mõjutavaid tegureid vähendades anname ka neile võimaluse muutuste keskel vastu pida. Üheks tõrjastats oleks sisetulekupõhine renoveerimistoetus – praegu ei arvesta KredEx renoveerimistoetuste määramisega leibkonnade majandusliku olukorraga, ent see aitaks oma kodu säilitada.

Veel saab avaliku ja erasektori partnerlust kasutada kindlas asumis pakutavate teenuste reguleerimiseks – omavalitsus suunab arendajaid ka teenuste ja äripindade planeerimisel ning ehitamisel. Nii on võimalik veenduda, et kõik uued ettevõtted oleksid kauaaegsele elanikkonnale sobivad ning vajalikud teenused ka edaspidi alal esindatud.

MIDA SEE MEILE ANNAB?

Tundub, et praegu ametnikud lihtsalt ei näe olukorras tõelist probleemi. Vaeste asumite transformatsioon eliitrajoonidesse ongi linna edu näitaja – raha ju liigub! Aga see jääb lühinägelikuks.

Linn on koht, kus elatakse, töötatakse, suheldakse, luuakse kogukondi ja veedetakse aega. See ruum, mis meie eluaset, kodu ümbritseb, on nii füüsiline kui ka vaimne. Selleks et tunda ennast ühiskonna osana, et olla hoitud ja et ruum oleks turvaline, on meelelt oluline kujundada õiglasem ja mitmekesisem linna-keskkond kõigile. See hõlmab kättesaadavaid kodusid ja gentrifikatsiooni taltsutamist.

Milline võiks välja näha sotsiaalselt terviklik, mitte segregeerunud Tallinn?

¹ Pastak, I. 2021. Gentrification and displacement of long-term residents in post-industrial neighbourhoods of Tallinn. Tartu Ülikooli doktoritöö, lk 51.

² Kährnik, A.; Kangur, K.; Leetmaa, K. 2019. Socio-economic and Ethnic Trajectories of Housing Estates in Tallinn, Estonia. – Housing estates in the Baltic countries (toim. Hess, D. B.; Tammaru, T.).

³ Social housing in Vienna. – Wiener Wohnen.

⁴ Meilivestlusest Priit Pärtelpajoga.

⁵ Aljas, R.; Kund, O.; Mets, M. 2022. Tallinna nähtamatud müürid. – Levila, märts.

TÖÖ JA TARBIMISE AHELAST VÄLJA!

Mida tähendab tööst võõrandumine? Kuidas taaskehtestab ennast tööideoloogia? Mismoodi pääseb tööline teda rõhuva süsteemi hammasrataste vahelt? Mida kujutab endast ökomarksism?

Halliki Kreinin

Kapitalistliku majandussüsteemi jaoks ei ole loodus elav, väärtuslik, piiratud ökosüsteem, vaid „tasuta kingitus“ – tooraine allikas, mida kaevandada, töödelda ja kaubastada. Sama kehtib ka inimese kohta, kelle väärtus võrdsustatakse tehtud töö „turuväärtuse“ ehk palgaga.¹ Keskkonnakriisid on tingitud seega produktivistlikust majandusmudelist, kus inimtööd ja loodust käsitletakse väärtuse loomise vahendina, mille paratamatult kõrvalsaadusteks on metsade raadamine, reostus, liikide väljasuremine ja kliimamuutused.

See ei olud teisi ka kommunistlikus idablokis. Looduse ja tööjõu kolonialistlik eksploateerimine tootlikkuse suurendamiseks oli osa okupatsiooniaegsest agressioonist. Eesti looduse ja ühiskonna üha hoogustuv

vedanud. See ei ole seotud täielikult (ja ainult) jõukusega, kuid mida madalam on kellegi haridustase, seda enam on ta oma tööst võõrandunud.² Tööst võõrandumisel on kaks omavahel seotud tähendust: (1) „töötajad“ on eraldatud oma töö tulemustest, tervislikest töötingimustest ja ka isendast, näiteks kogedes korduvaid ja mõttetuid ülesandeid täites dissotsiatsiooni; (2) inimesed on eraldatud keskkonnast loodust kaubastavate ja eksploateerivate tegevuste kaudu.

Tänapäevane tööideoloogia distsiplineerib töötajaid, rõhudes sellistele väärtustele nagu täpsus, tõhusus ja tootlikkus ning kehtestades rangeid ajakavasid ja hierarhiaid. Töö ei ole isejuhtiv, vaid neid protsesse sunnivad tagant turu nõudmised. Töötajad ei tooda kaupu ja teenuseid enda tarbeks, ühiste vajaduste rahuldamiseks või oma loominguliste oskuste kasutamiseks. Selle tulemusel muutub töö pigem kontrollivaks väliseks jõuks, mitte inimlikkuse väljenduseks.

See, kuidas me töö kaudu keskkonnast võõrandume, viitab osaliselt asjaolule, et oleme tööd tehes enamasti eraldatud mitteinimlikust loodusest. Teisalt tegeleb suur osa tööst looduse eksploateerimisega. Mõned majandussektorid mõjutavad keskkonda rohkem, näiteks põlevkivi kaevandamine, ehitus, lennundus või ametid, mis eeldavad palju ringilendamist, kuid isegi kontoritoidid avaldavad keskkonnale mõju: meie loodusest pärit materjalidest koosnevad töökäikude koostatud ja valgustatakse fossiilse energiaga, meie vineerist laudad sisalduvad vihmametsast pärit tseluloosi, mille transportimiseks kasutati samuti fossiilseid kütuseid põletavaid laevu, kasu-

tame hulgaliselt haruldasi muldmetalle sisaldavaid arvuteid ja nutiseadmeid, serverid, mis „pilvi“ töös hoivad, kasutavad rohkem energiat ja vett kui mõned riigid. Isegi kui oleme töö kaudu nii endast, teistest kui ka loodusest võõrandunud, on inimtöö ja mitteinimlik loodus ruumiliselt ja materiaalselt seotud just eksploateerimise tõttu.³

TÖÖ KUI MORAALENE IMPERATIIV
Nii Nõukogude produktivistlik süsteem kui ka neoliberalne kapitalism kasutavad inimeste rõhumiseks tööideoloogiat, kus töö on moraalne imperatiiv – miski, mida inimesed peavad tegema, et näidata vastutustunnet, distsipliini ja oma moraalselt väärtust. Kui inimese väärtuse määratleb peamiselt tema töö ja tööturul eemal olemist peetakse laiskuse või läbikukkumise märgiks, siis (palga)töö tunduvalt olevat elu loomulik, vältimatu ja püsiv osa ning töö domineeriv roll igapäeva-

elus on kui loodusseadus. Säärane tööideoloogia on vajalik majandussüsteemi alalhoidmiseks ja tööst võõrandumise normaliseerimiseks. Seejuures käib tasustatud töö kõrgelt hindamisega käskiva tasustamata reproduktiivse töö devalveerimine ja feminiseerimine. See tugevdab tööideoloogia hierarhiaid, kus mingit tüüpi tööd (eriti meeste tehtavat tasustatud töö) on sotsiaalselt rohkem väärtustatud kui teised.

Läbipõlemine, depressioon, ärevus ja kurnatus on aga tõusuteel.⁴ Globaalse akumulatsiooni loogikast tingitud aina kiirenev töö- ja ühiskondliku elu ümberkujundamine on juhtimas Eesti ühiskonda kaosesse. Tööideoloogia, millest on saanud eestlaste rahvuslik usk, on osa probleemist.

Samas pole töötajad (Eesti) neoliberalse kapitalismis ainult süsteemi ohvrid, vaid ka kaasosalised neid rõhuva süsteemi taaskehtestamises. Tööst võõrandumist varjab individuaalse vabaduse ja tururatsionaalsuse retoorika. Töötajad ei tooda ainult kaupu, vaid ka taastoodavad kapitalismi sotsiaalseid tingimusi. Neoliberalne kapitalismi tingimustes võivad töötajad näha end vabade üksikisikutena, kes teevad oma tööga seose valikuid ja tunnevad end justkui süsteemist võimetatuna, kuid nad on struktuurselt seotud süsteemiga, mis nõuab nende osalust, et end ise taastoota. Eestlaste püüdlemine palga, karjääri ja majandusliku edu poole neoliberalse süsteemis aitab luua pidevalt uut väärtust, mis on vajalik kasvupõhise majandusmudeli käigus hoidmiseks ja looduse eksploateerimiseks.⁵

See seisukoht seab kahtluse alla traditsioonilised (öko)marksistlikud tõlgendused, mis näevad töölisklassi revolutsioonilise subjektina, kes saaks hakata keskkonnakriiside vastu võitlema. Mida rohkem tööd me ühiskondlikult väärtuse loomiseks teeme, seda rohkem ressursse kaevandatakse, töödeldakse ja amendatakse. Töeliste muutuste saavutamiseks peame võtma endale õiguse oma elu ja töö üle otsustada. Me peame hakkama nägema ennast osana suuremast tervikust, mis sõltub mitteinimlikust loodusest ja paikneb keset seda.

TÖÖTAJA, TARBIIJA, INIMENE

Meie objektistamine „töötajatena“ ulatub tootmisest ka tarbimise, sest tööalane identiteet on seotud sügavalt meie tarbimisega. Töö ei ole ainult vahend, mis aitab inimestel elatist teenida, vaid see kujundab ka enesehinnangut ja sotsiaalseid. Tööideoloogia lõpptulemus on lõks, kus isiklikku eneseteostust, sotsiaalset staatust ja isegi õnne mõõdetakse materiaalsete kaupade omandamise kaudu, mille tarvis on vaja aina rohkem töötada. Tarbimine normaliseerib töötamist ja töötamine normaliseerib tarbimist.⁶

Tarbimine on seega teine oluline tegur, mis süvendab meie võõrandumist nii isendast, teistest kui ka keskkonnast. Ka tarbijatena puutume inimtöö viljadega kokku viisil, mis varjab tootmise inim- ja keskkonnakulud. Ostetavad kaubad on lahutatud tööjõust, ressurssidest ja ökosüsteemidest, mis on olnud vajalikud nende tootmiseks. Nii jätkab tarbimine objektistamis-



Alufoto: Raul Mee / Äripäev / Scanpix. Illustratsioon: Madis Katz

Meie praegune majandussüsteem ja näiteks ka 40-tunnine töönädal pole kuidagi jumala määratud – neid on võimalik muuta.

hävitamine praeguse neoliberalse kapitalismi tingimustes näitlikustab aga tururatsionaalsuse probleemset olemust. Tegemist on justkui „loodusnähtusega“ võrreldava protsessiga, milles ei saagi kedagi süüdistada. Aga meie praegune majandussüsteem ja näiteks ka

Tööideoloogia lõpptulemus on lõks, kus isiklikku eneseteostust, sotsiaalset staatust ja isegi õnne mõõdetakse materiaalsete kaupade omandamise kaudu, mille tarvis on vaja aina rohkem töötada.

40-tunnine töönädal pole kuidagi jumala määratud – neid on võimalik muuta.

TÖÖ KUI INIMISE JA KESKKONNA VAHENDAJA

Juba ammu enne industrialiseerimist, kapitalistlikku või kommunistlikku produktivismi, isegi ammu enne feodalismi sõltus maarahvas loodusest, muutes seda oma kätetööga. Ühiskondade käigus hoidmiseks oli vaja teha olulisi ja väärtuslikke „reproduktiivseid“ toiminguid – oli tarvis otsida, kasvatada ja teha süüa või hooldada teiste pere- ja kogukonna liikmete eest. Seejuures rahaldas töö nii põhilisi ellujäämisvajadusi kui ka sügavamaid psühholoogilisi, sotsiaalseid ja loomingulisi soovide. Töö pakkus ühtekuuluvustunnet ja tähendust.

Kui sul on tasustatud töö, mis pakub sulle lisaks põhivajaduste rahuldamisele midagi ka hingele, siis sul on



Foto: Andreas Schmitt

Halliki Kreinin on vanemteadur Potsdami Helmholzi keskuse jätkusuutlikkuse uurimise instituudis (RIFS).

protsessi, mis algas tootmissfääris – me taandame end „tarbijateks“ samamoodi, nagu meid on taandatud „tööliseks“. Tulemuseks on kahekordne võõrandumine, mille puhul meie identiteet on killustatud ning piiratud töötaja ja tarbija rolliga.

Koloniaalne tööajutus ja globaalse kapitalismi tõus on aidanud ekspordida ka tööideoloogiat, säilitades ja normaliseerides eksploateerivaid tööpraktikaid ja globaalseid hierarhiaid.⁷ Kuigi oleme sama dünaamika osalised, ei vastuta kõik töö ja tarbimise põhjustatud keskkonnanähtuste eest võrdselt – neil, kellel on rohkem jõukust, rohkem võimu, kõrgem staatus ja mõjuvõim töö- ja tarbimishierarias, on ka rohkem võimalusi selle muutmiseks. Keskkonna seisundi halvenemine mõjutab kõiki, aga ülemäära suur koormus langeb siiski vaesematele klassidele, põlisrahvastele ja n-ö kolmanda maailma või globaalse lõuna elanikele ehk gruppidele, kes heitmete tekitamise eest vähem vastutavad. Küll aga kannatavad just nemed enim kliimakriisi kõige tõsisemate tagajärgede all, olgu selleks siis merepinna tõus, äärmuslikud ilmastikunähtused, töiduga kindlustamatus või bioloogilise mitmekesisuse vähenemine.⁸

RADIKAALSED REFORMID JA UTOOPIILISED VISIOONID

Me vajame kohesed samme praeguse majanduslanguse põhjustatud kannatuste leevendamiseks, juurutades samal ajal radikaalseid pikaajalisi reforme, mille vundamendiks oleks toodete ja teenuste kaubastamise lõpetamine, demokraatlikum ülevaade majanduse

toimimisest ning säästva põllumajanduse ja transpordisüsteemide ülesehitamine, et aidata rahuldada elanikkonna baasvajadusi väiksema energiakuluga.

Suuremas plaanis peame võitlema objektistamise vastu töötajate või tarbijatena. Selleks peame vaidlustama loogika, mis eraldab tootmise tarbimisest ning taandab inimestele kitsastesse majanduslikult määratletud rollidesse. Esimene samm on teadvustada sotsiaalseid struktuure, mis objektistavad inimest ja kujundavad ümber meie suhteid iseenda, üksteise ning loodusega, ja dekonstrueerida need. See hõlmab inimeste väärtuste tunnustamist väljaspool tööd ja tarbimist, samuti uusi loovuse, sotsiaalsuse ja eneseteostuse vorme, mis ei piirdu majandusliku tootlikkuse või materiaalse akumulatsiooniga. See nõuab ka ökoloogilist teadlikkust meie tarbimisharjumuste laiematest mõjudest, vastutustundlikumat eluviisi ning inimeste, ühiskonna ja keskkonna heaolu vastastikseoste tunnustamist.

Utoopiilised visioonid lunastatud loodusest ja tööst on olnud ajalooliselt tähtsad ühiskondlike muutuste allikad. See võib anda meile energiat poliitiliseks organiseerumiseks ja muutuste saavutamiseks nende üle, kes saavad praegu kõige rohkem kasu tööjõu ja looduse äärmuslikust eksploateerimisest. Just nemed vastutavad meie ühise tuleviku hävitamise eest.

Peame vaidlustama loogika, mis eraldab tootmise tarbimisest ning taandab inimestele kitsastesse majanduslikult määratletud rollidesse.

¹ Barca, S. 2012. On Working-Class Environmentalism: A Historical and Transnational Overview. – *Interface: A Journal for and about Social Movements*, nr 4 (2), lk 61–80.

² Liu, N.; Zhang, M.; Feng, B. 2022. *The Effect of Work Area on Work Alienation among China's Grassroots Judicial Administrators*. – *Scientific Reports*, nr 12 (1).

³ Peck, G. 2006. *The Nature of Labor: Fault Lines and Common Ground in Environmental and Labor History*. – *Environmental History*, nr 11 (2), lk 212–238.

⁴ Ojala, T. jt 2024. *Cohort Profile Update: Mental Health Online Survey in the Estonian Biobank (EstBB MHOs)*. – *International Journal of Epidemiology*, nr 53 (2).

⁵ Postone, M. 2004. *Critique and Historical Transformation*. – *Historical Materialism*, nr 12 (3).

⁶ Schor, J. 1991. *The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure*.

⁷ Komlosy, A. 2018. *Work: The Last 1,000 Years*.

⁸ Steffen, W. jt 2018. *Trajectories of the Earth System in the Anthropocene*. – *Proceedings of the National Academy of Sciences*, nr 115 (33), lk 8252–8259.

EESTI LOOMAKAITSE- LIIKUMISE JUURED

Praegu Eestis tegutsevad loomakaitseorganisatsioonid on kõik rajatud 21. sajandil, mistõttu võib kergesti tekkida väärarusaam, et loomakaitse on läbinisti uus ja moodne nähtus, mis on imporditud siia taasesisvumise järel ühes kõige muu läänelikuga. Tegelikult see aga nii ei ole – Eestis oli ka enne teist maailmasõda olemas mõjukas ja aktiivne loomakaitse liikumine, mille juured ulatuvad 19. sajandisse.

Karl Hein

Mõistagi oli liikumise iseloom toona sootuks teistlaadne kui tänapäeval. Kui praegused loomakaitsejad võitlevad eeskätt nn nähtamatute loomade nimel, siis 19. sajandil olid loomad elukeskkonnas veel vägagi nähtavad. Suurem osa inimestest elas maal ja puutus loomadega kokku iga päev. Loomad olid ka oluline osa linnakeskkonnast: aedades peeti kanu ja sigu, turgudel kaubeldi elusate loomadega ning kariloomi transporditi tänavatel ja sadamates inimeste silme all, mitte varjatult. Tähtsaim veo- ja transpordivahend oli hobune, kelle arvukus kasvas märgatavalt ühes rahvaarvu suurenemise ja linnastumisega.

19. sajandil muutusid ka inimeste ja loomade omavahelised suhted. Linnastumine ning tööstuse areng tõid kaasa üldelise võõrandumise loodusest ja loomadest ning ühes sellega suurenes ka loomadevastane vägivald. Eriti võib seda märgata seoses hobustega, keda hakati üha enam vaatlema kui „elavaid masinaid“, kui asendatavaid tööriistu, kelle ekspluatsioon oli vajalik moodsa ühiskonna sujuvaks toimimiseks.¹ Teisalt kaasnes ühiskonna moderniseerumisega aga ka nn tsiviliseerumisprotsess, mida on kirjeldanud **Norbert Elias**: ühiskond muutus üha viisakamaks, vaoshoitumaks ja kaastundlikumaks ning tundis aina suuremat vastumeelsust barbaarsuse, harimatusena ja vägivalda suhtes.² Seetõttu suurenes ka kaastunne loomade vastu – igasugune loomapiinamine kriips tsiviliseeritud linnakodanike silma, loomade head kohtlemist seostati aga kultuursuse ning kristliku eetikaga.

ORGANISEERITUD LOOMAKAITSE TEKE

Eesti organiseeritud loomakaitse alguseks võib pidada 1869. aastat, kui rajati Tallinna loomakaitse selts. Sellele järgnesid seltsid teistes Eesti linnades: Viljandis, Tartus ja Kuressaares (1877), Valgas (1884) ning Pärnus (1900). Liikumine jõudis siia Saksamaalt ja ka esimeste seltside rajajad olid reeglina kõrgemast seisusest või rikkamast keskklassist pärit baltisakslased: arstid, loomaarstid, kirikuõpetajad, kaupmehed, raehärrad jt. Samas ei olnud tegemist ka eksklusiivselt sakslike ühingutega, põhikirja kohaselt olid oodatud loomakaitse seltsidega liituma siiski kõik sõltumata usust, soost või seisusest. Liikumist toetasid ka eestlased. Üks loomakaitse häälakas eestkõneleja oli **Johann Voldemar Jannsen**, kes oli valitud Tartu loomakaitse seltsi asepresidendiks ning kõneles loomakaitsest oma ajalehtedes ning Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi koosolekutel.

Peamiselt keskendusid varased loomakaitsejad hobustele. Tänavatel peeti valvet hobuste kohtlemise üle, korraldati voorimeeste ülevaatusi ning trahviti vigaste või haigete hobuste omanikke. Tehti koostööd kohalike omavalitsustega, et parandada teid ning võtta vastu kohalikke seadusi hobustevastase vägivalda piiramiseks. Lisaks hobustele pöörati tähelepanu ka teistele loomadele – püüti näiteks reguleerida kariloomade transpordi, nõudes, et keelustataks elusloomade üksteise peale ladustamine, loomade peal istumine, nende hooletu loopimine ning loomade

sabade murdmine nende liikuma sundimiseks. Tegelti ka lindude, kasside ja koertega ning kõrvkõrvalike loomapiinamise juhtumitega.

LIIKUMISE KULDAEG JA JÄRSK LÖPP

Eesti loomakaitse liikumise tõeliseks kuldajaks kujunes maailmasõdadevaheline periood, mil siinsete loomakaitse seltside arv kasvas 22-ni. Ühes seltsidega kasvas ka nende liikmeskond, 1935. aastal oletati ajalehes Waba Maa, et organiseeritud loomakaitsejate arv Eestis võis ulatuda koguni kümne tuhandeni: 4500 täiskasvanud liiget, teist samajal ajal noorliikmeid ning lisaks veel koolide juures ja eraldi tegutsevate ringide liikmeid.³ Loomakaitse suur hulk tegi neist mõjuvõimsa ja nähtava liikumise. Nad tegutsesid aktiivselt, astudes vahele seal, kus iganes nad kohtasid loomadevastast vägivalda. Korraldati inspeksioone ning peeti valvet loomade kohtlemise üle linnatänavatel, turgudel, sadamates ja tapamajades. Tehti koostööd kohalike omavalitsustega ja riigiasutustega ning lobitööd riikliku loomakaitse seaduse vastuvõtmiseks. Levitati loomakaitse seltsi propagandat ja plakateid, anti välja ka loomakaitse ajakirju. Loomakaitsele tähelepanu pööramiseks korraldati üritusi, pidusid, koosolekuid ja kõneõhtuid.

Iga-aastaseks suursündmuseks kujunes 4. oktoober, mil tähistati rahvusvahelist loomakaitsepäeva. 1928. aastal rajati ka loomakaitse selts ühendav keskkorraldus Eestis loomakaitse Liit. Liitu juhtis president, kel-

rem osa loomakaitsejaid langes repressioonide ohvriks või oli sunnitud minema pagendusse. Peeter Päts kaotas oma töö Eesti Loomakaitse Liidu juhina ning suri 1942. aastal, teine oluline ideoloog Eerik Kattemaa põgenes 1944. aastal Ameerika Ühendriikidesse. Järgnenud Nõukogude okupatsiooni aastatel organiseeritud loomakaitsega Eestis enam ei tegeletud. Kui sõjaeelset loomakaitset avalikus ruumis mainiti, siis rõhutati, et tegemist oli „kodanliku sentimentaalsusega“, millele Nõukogude ühiskonnas kohta ei leidunud.

VARANE VS. TÄNAPÄEVANE

Kas ja kuivõrd on võimalik leida sarnasusi Eesti varaste loomakaitse seltside ning praeguse liikumise vahel? Sisuline järjepidevus nende kahe nähtuse vahel puudub. 1988. aastal, kui Tartusse ja Tallinnasse loodi taas loomakaitse seltsid, oli küll säilinud mälestus varasemast liikumisest, ent otsene side oli katkenud, mistõttu sisulist tööd alustati siiski tühjalt kohalt. Nullindate teises pooles, kui tekkisid praegu Eestis tegutsevad loomakaitseorganisatsioonid, oli kadunud ka mälestus.

Ka ideoloogiliselt on tegemist kahe erineva nähtusega. Teemad, millele loomakaitsejad praegu keskenduvad – veganlus, keskkonnakaitse, intensiivne põllumajandus jms –, ei olnud varases loomakaitse liikumises aktuaalsed. Kui tänapäevane loomakaitse liikumine tugineb eeskätt **Peter Singeri** ja **Tom Regani** filosoofia lähtuvale loomaõigusküsimusele, siis teise



Karikatuur ajakirjast Loomakaitse, 1934

maailmasõja eelne loomakaitse toetus pigem kristlikule eetikale ja pühakirjale ning lähtus inimkesksest nn loomade heaolu vaatest, mis rõhutas loomade head kohtlemist ning loomade kannatust vältimise olulisust, ent ei mõistnud lõpuni hukka nende ekspluatsioonist kui sellist.⁴ Erinevustest hoolimata on aga oluline teada ja mõista, et loomakaitse kui nähtus ei ole siin midagi uut, selle juured ulatuvad meie mõtteeluseni eelmisesse kui ka üle-eelmisesse sajandisse.

¹ McShane, C.; Tarr, J. 2007. *The Horse in the City. Living Machines in the Nineteenth Century.*

² Elias, N. 2005–2007. *Tsiviliseerumisprotsess: sotsiogeneetilised ja psühogeneetilised uurimused. I–II köide.*

³ Ülemaailmik loomakaitsepäev. – *Waba Maa*, 03.10.1935.

⁴ Francione, G. 2007. *Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement.*

KIIRKOHTING

SVETA GRIGORJEVA

Küsis **Helena Aadli** ■ Kanuti Gildi SAALis esietendub 8. oktoobril luuletaja-tantsukunstniku-kriitiku Sveta Grigorjeva lavastatud ja tantsitud „SÜTITAJAD“, kus supermanifesteeri-takse paremat maailma, mis ei saa realiseeruda ilma põhjaliku allakäiguta!

Su värskemas luulekogus „Frankenstein“ (2023) seisavad read: „kas nõrkus on äkki uus tugevus uus / vastupanuvorm“. Mulle tundub, et käsitled seda teemat ka „SÜTITAJATES“. Küsin sissejuhatuses, kuidas muuta nõrkus soft power'iks?

Hee, aga vat see ei ole üldse „SÜTITAJATE“ teema! Kui tahta siduda lavastust kuidagi koguga „Frankenstein“, siis tegelen sealgi muu hulgas keha ja kehalisuse laiendamist puudutavaga: meelte ümberkorraldamine, keha pikendamine proteesidega, erootilise ja erogeensete tsoonide ümbermudimine, elutu ja elusa looduse üheks sidumine...

Aga kui vastata küsimusele, kuidas muuta nõrkus soft power'iks, siis vast ikka mõtestades nõrkust kui võimalust olla avatud olukordadele ja minale, kes ei pea kogu aeg võitma ja tugev olema – see ongi power. Midagi toredat on ka selles, kui koos nõrk olla. Kuigi tihti peale saab inimene sõprade või kollektiivi (representatsiooni ja kuulumise) kaudu justkui tugevuse ja selgema vormi, siis samavõrd eksisteeritakse ju koos ka „nõrkuses“ ja nõrkuse kaudu, eelkõige üksteist piiritlev usaldades haavatav olemises. Midagi sellist ehk? Sõpruse power'ist on ühiskonnal laiemalt üldse palju õppida!

Me kutsume end lavastuses „kollektiivseks kapitalismi värdvormiks“ ning meid süütas küsimus, kuidas töötada kapitalismi vastu, kasutades kapitalismi enda nõkse ja võtteid.

Oled Kanutis nii lavastaja kui ka dramaturg, sinuga koos on laval süütajad Siim Tõniste, Üüve-Lydia Toompere, Katrin Kreutzberg, Alissija-Elisabet Jevtjukova, Johhan Rosenberg ja Dracaena. Nimetasite lavastuse ka rändtsirkuseks, allakäigu kiirendajaks. Mis teemad ja nähtused olete tegeleunud proovisaalis? Mis jõuab lava laudadele?

Üks keskne teema lavastuses on õnne, rõõmu ja positiivsuse mõtestamine, eelkõige neoliberaalse maailma tihti evititud mõtlemist „õnn on sinu enda teha“ problematiseerides. Lugesime selleks ka mitmeid tekste, nagu **Sara Ahmed**i „The Promise of Happiness“, **Carla Bergmani** ja **Nick Montgomery** „Joyful Militancy: Building Thriving Resistance in Toxic Times“, **Vinciane Despreti** „Our Emotional Makeup“. Proovime jõuda lavastusega lõpuks ikkagi väljaspool toksilise positiivsuse raami toimiva kollektiivse rõõmu kontseptsioonini.

Seekord töötasin rohkem ka fiktsionaalse maailma loomise ja hüperreaalsuse mõistega. Viimasel ajal on mind innustanud feministlikud ulmekirjanikud, eriti **Marge Piercy** ja **Ursula Le Guin**. Ulmestenaariumide kaudu kommenteerivad nad ju tegelikult päriselu ja n-õ tegelikust ning see toimib tihti parasjagu kehva korra kriitikana. Mulle tundub, et „SÜTITAJAD“ läheb veidi samasse auku. Me kutsume end muu hulgas „kollektiivseks kapitalismi värdvormiks“ ning meid süütas ka küsimus, kuidas töötada kapitalismi vastu, kasutades kapitalismi enda nõkse ja võtteid. Et võtame näiteks TEDi kõnede kontseptsiooni ja

pöörame selle pea peale. Või mida tähendaks võidelda toksilise positiivsuse vastu toksilise positiivsuse endaga? Ja ütlen ausalt, selline lähenemine on olnud ikka mega fun!

Kuidas mitte jääda kõigest unistajaks, vaid ka tegutseda? Kuidas igapäevaelus end ja teisi radikaalselt ergutada?

Ma arvan, et kõige parem ergutamine on seotud iseenda vastu aus olemisega – selline maailmas olemine ei jää teistel märkamata ja innustab teisi tegudele. Aga ennast saab radikaalselt ergutada ikka väga heade raamatute, teatritükkide, kunsti, huvitavate inimeste kohtumiste, looduses jalutamisega...

Pealegi, olen aru saanud, et kõige rohkem kahetsen ma ikkagi tegemata jäänud asju – pigem riskida ja kas või ebaõnnestuda kui ettevaatusest ja suurest kriitika-hirmust midagi tegemata jätta. Kõige rohkem ergutabki tegutsemise eelmiste tegutsemiste julgus. Nii et midagi pole teha, sõbrad, kui tahate endas või maailmas midagi muuta – peate üks hetk ikka kodust välja minema ja julgema!

PS. Ergutamine saab olla ka introvertne ja impressioonistlik tegevus, ärme seda unusta! Kõik ei ergutu käivituv samamoodi. :) Nõksud on erinevad. Siit ka küsimus laiale ringile: mida kujutaks endast tagasihoidlik ergutamine? Eks see ole ka selline soft power pigem.

Õpid praegu EMTAs doktoriasimes ja annad õige pea välja oma arvustuste, esseede ja intervjuude kogumiku „Kliitor on anarhist“. Kas rääkisid neist toimetustest lähemal?

EMTAs algas mul just teine aasta ja uurin seal vormi poliitilist potentsiaali nüüdis-teatris/-tantsus. Mind huvitab, kuidas teos saab olla vormilt (ja mitte niivõrd sisult) poliitiline. „SÜTITAJAD“ on tehtud ka vaegkuuljate peale mõeldes ning lavastades olen pidanud näiteks mõtlema, kuidas ligipääs saab toimida teatritegemise ühe meetodina, mitte pelgalt mil lenagi, mida lavastamisprotsessi lõpus lihtsalt n-õ juurde „osta“. Siis peab juba eos mõtlema küsimustele, et kui tahta teha lavastust, mis oleks ka näiteks kurtidele mõistetav, siis kuidas peab dramaturgia üldse toimima, kas muusika saab tõlkida mõneti hoopis visuaalkeelde, jms põnevad ja olulised teemad.

„Kliitor on anarhist“ on aga tõenäoliselt Eesti esimene läbinisti feministlik arvustuste ja kriitika kogumik. Suurem osa tekstest on kirjutatud viimaste aastate jooksul, sekka veel paar minuga tehtud intervjuud ja pikemaid esseesid ning kokku sai miski, mis loodetavasti elavdab meie kultuurivälja, kutsub edasi mõtlema ja ehk vastugi vaidlema. No teades mind, siis seda viimast nagunii! Juttu tuleb seal muu hulgas revolutsioonilisest emadusest, sellest, kuidas naistuleks filmides (ja mujal) portreerida, veeteerimise ülistamisest, suveräänidest eesti kirjandusmaastikul, neoliberaalsest fuckboy-kunstist ja sellest, kuidas ma üldse arvustamiseni jõudsin. Praegu viimistlen viimast peatükki „Araaetud naisluuletajad lastakse ju maha!“, millest tuleb kindlasti üks kogumiku valusaid tekste. Kardan tegelikult selle avaldamist...

Lõpetuseks, kuidagi ei saa mööda kultuuriinimeste toimetulekust. Igasuguste kärbete ja külmumiste valguses muutub see veelgi teravamaks mureks. Kuidas hoida toimetuleku teemat avalikkuses esil nii, et see poleks ainus küsimus, millega kultuuriinimene tegeleb? Mida me teema peaks?

Ma püüan nüüd siin ennast ise radikaalselt ergutada. Olles tegutsenud kohalikul kultuuriväljal vabakutsel-



Foto: Anastasia Semjonova

lisena ligi 13 aastat, tihti ilma ravikindlustuse ja õiglase palgata, saan öelda järgmist: Eesti riik võib ju üritada, aga ta ei suuda mind tappa. 13 aastat on juba üritanud... Me peame kulturnikega lihtsalt organiseeruma, olema solidaarsed ja üksteist palju rohkem toetama. Tihti keskendutakse ka sellele, mida ei ole võimalik saavutada, äkki võiksime hakata hoopis mõtlema rohkem asjadele, mis on võimalikud? Makse me alla tõenäoliselt ei saa, aga suuremate ja väiksemate teatrite omavaheline koostöö ning platvormide tekitamine on ju tehtav, ametiühingud samuti! Problem on tihti ka selles, et vaid üksikud räägivad neil teemadel. Kui arutellu panustaks rohkem inimesi, oleks sellest lõpuks ka mingit kasu.

¹ „Lubatud õnn“; „Rõõmus sõjakus. Õllimiseva vastupanu ülesehitamine toksilistel aegadel“; „Meie emotsioonide koostis“

Müürilehe ja keskkonnajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubriik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonnahumanitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju õekda.



Foto: erakogu

Karl Hein on Tallinna Üli-kooli ajaloodoktorant.

UUSSIIRUS ON SPEED EHK „MINA” JA MAAILM

Luges **Maia Tammjärvi** ■ „Gregor Kulla on eesti kultuurimaastiku multinektar,” kirjutab oma arvustuses **Emel-Elizabeth Tuulik**. **Anne Vetik** lisab enda omas: „[T]egemist on tõsise multifunktsionaari, trikersteri ja, võiks öelda, ka libahundiga, kes nii loob ise muusikat, tekste, etendusi (issand, kas mul jäi midagi mainimata) kui ka arvustab teiste loomingut ning kultuurimaastikut laiemalt.”² Kõik on õige ja kindlasti mõndagi veel.

PÕLVKONNA HÄÄL VMS

Nõndasamuti on Kulla ise³ ja on teisedki tema esimeses (proosa)luulekogus sisalduva ühehäälselt autofiktiooni valda liigitanud, mis samuti on kindlasti õige, nagu võib kohane olla ka mõnigi muu määramatus, miks mitte tasandilülituse korras näiteks uussiirus. Võimalik, et üks kõige sagedasemini esinev sõna – või kindlasti täht, mille ümber keerleb siin absoluutselt kõik muu – ongi „Peenras” lõpuks „mina”.

Võimalik, et üks kõige sagedasemini esinev sõna – või kindlasti täht, mille ümber keerleb siin absoluutselt kõik muu – ongi „Peenras” lõpuks „mina”.

et millelegi sarnasele osutab ka Vetik, öeldes: „Noorena kipume arvama, et kõik, mis meiega juhtub, on ainulaadne ja seda tuleb maailmaga jagada. Autoril õnnestub seda „jagamist” – sõna on jutumärkides, kuna kõik muudkui jagavad midagi ja räägivad endast – sooritada ilma banaalsustesse laskumata, ennast upitamata, siiralt ja kaasaenamist tekitavalt.”

Midagi (s.t mõndagi) on selle Kulla mina taga siin nimelt veel, võib-olla enimgi kogemuse ülekantavus. Varasemates käsitlustes on eriliselt esile tõstetud näiteks kväärikogemust⁴, mis täiesti selgesti pole siin tähtsusetu, kuid ehk on siin kõlavam – suurema üldistusjõuga küllap niikuinii –

isegi mingi põlvkondlik tasand (või lausa midagi veel üldisemat, kui arvestada näiteks sinise arvustaja ja autori kaheldamatult erinevat põlvkondlikku kuuluvust). Kolimine ja iseenese leidmine ruumides („nende tekstidega saan aru et esiteks ma väga ei kuulu ja teiseks ma ei taha kuuluda nende nn tallinlaste seltskonda see on mulle võõras kibe külm ja kius tartus käiakse teraapias ja ei nõelata siin on lihtsalt cool shallow cool”, lk 26), keerulised suhted sõprade (mis paistavad siin peaaugalt ilmneda n-õ ghost'imises) ja iseenda seksuaalsusega („ma veel inimese ghoosti-nud peale selle põhikooli suhte lihtsalt hirmust et tuleb olukord kus keegi tahab nussida ja ma

üldse ei taha ei julge öelda või tahan aga see on intellektuaalne soov [...] ei tea kas ma olen seksuaalne või olen selle välja mõelnud sest keegi ei usu et selline asi olemas on”, lk 21) või veelgi konkreetselt/ oimelisemalt muu hulgas trenniharjumuse kujundamine, muusikafestivalimuljed jne jne – paljuga sellest puutuvadki ju ühel või teisel moel ikka kokku näiteks need, kes on parajasti noored.

Põlvkondlikku (mis ei pea teadagi tähendama lihtsalt sünniaastat passis) või subkultuurset paigutust rõhutavad ja toovad esile muidugi ka Kulla keel ja stiil – eri

keelte vahel lülitumine pole siin markeeritud kurssiiviga, mis seostub esiteks näiteks Instagrami/ Messengeri vms keskkondade tehnoloogias tingitud ühetasandilisusega, aga rõhutab nähtavasti ka teksti teatavat voolavust. **Heneliis Notongi** kirjutab oma stilistilisel mõjuvälisuse/ kongeniaalses intervjuus: „ma siin kuulan gregorit ja uskuge mind või mitte ta räägib täpselt nii nagu kirjutab tema kirjutamisstiil on siuke et kui teda loen siis mu mõtted võtavad sama vormi ja rütmilise omaks punktid ja komad ja sidekriipsud kaovad ära ning mõte lihtsalt joriseb külvab end teistest võrdsele kaugusele ajab omasoo- du juuri alla kuigi jah selline kirjavahemärkideta tekst ei ole ilmselt kõige kergem lugemine”. Üks aspekt on siin niisiis stilistiline suulise keele voolavuse matkimine (mis võib vabalt ollagi autorile nii omane, et tegemist pole rangelt võttes mingi matkimisega), teine aga sellesama asjaolu tehnilisel kirjalikku teksti ülekandmine: (kergetal kujul) kirjavahemärgid ja suurtähed ning (raskemal kujul) kursiivid tekitaksid lugemise hetkelise lünga või lausa takistuse – nõndasamuti nagu mõnes teises kontekstis mõjuks nende puudumine, mis siin öeldagi –, aga siia pole neid takistusi vaja, voolamine toimub võrdsel tasandil ja sujuvalt. Võte pole mõistagi esmakordne ja ainulaadne, aga siin tundub see absoluutselt kohase, võib-olla isegi paratamatusena.

Lisaks ehk universaalsema ülekandepotentiaaliga teemadele näeme siin unikaalsemat professionaalset sfääri klassikalise muusika skenes, kuid sedagi on enam kui võimalik üle kanda näiteks teistele aladele. Kõne all on näiteks keerulised professionaalsed – sh põlvkondade erinevusest tingitud – suhted, skenesisene konservatismi ja avatuse kokkupõrge, ressursside jaotumise problemaatika jne. Kuid ka siis, kui klassikalise muusika valdkond on meie kauge, näeme Kulla asjakohaselt emotsionaalses kirjeldustes enamasti mõndagi äratuntavat, võimalik et ka isiklikult kogetut. Ehk taas kohtub „mina” (kogemus/projekt/ huvi/...) millegi sootuks suuremaga: „raha rahaks see žest et mitte toetada naiste ja vähemuste muusikat ja muusikakoolides sisukate konsertide andmist on lihtsalt ebapädev ja haige [...] helikunsti sihtkapitalini pole see vist jõudnud sellised eksperdid meil komisjonis saan igati aru et kõigile raha ei jätku ja eks see üks õnnemäng ole aga kammooooon see on see üks asi mida võiks kasvõi sümboliseelt toetada aga et sentigi” (lk 143).

„NII HULLULT PARAN ET MUL ON PEAS PUUK”

Temaatiline ja keeleline tasand on igasuguses kirjanduses ja siingi mõistagi äärmiselt olulised, aga võimalik, et põhiliselt, miks „Peenras” mõndagi lugejat võiks eriliselt kõnetada, jõuan alles nüüd. See põhiline on, ma kardan, ikkagi huumor – aga vähemasti minu jaoks ei toimi Kulla huumor enamasti mitte vaakumis, s.t tingimata eraldiseisvalt, vaid tõuseb esile nimelt kõige eelnevalt kirjeldatau konteksti, selle kõrval ja sees. (Kui see just pole mõni selline kild: „paavo matsin ütles ka et ainus kirjanik kes ei joo ja kirjutab loetavat teksti on doris kareva ma ei teadnud et doris ei joo aga ma ei saa täpselt aru ka et mida see „joomine” tähendab nagu täitsa purju pildituks või lihtsalt tsüklis kas doris on siis karsklane või”, lk 17. Tõsi küll, sellegi kirjakoha „toimimiseks” on tegelikult vaja mingit laiemat konteksti, milleks siinpuhul on vana hea eesti kultuur.)



GREGOR KULLA „PEENAR” TOIMETANUD TÖNIS VILU, KUJUNDANUD METTE MARI KALJAS, ILLUSTRERINUD KRIS LEMSALU SA KULTUURILEHT / VÄRSKE RAAMAT, 2024 / 172 LK

Juhuslikud, paiguti eneseiroonilised olmenopped mõjuvad iseäranis naljakalt siis, kui nad on põimitud diibimate mõtiskluste vahele, ja ka vastupidi: „teen ühiskondlikult ja poliitiliselt provotseerivad performance’id lähen oma tekstides „sügavuti” / kompositsioonides uurin kväär- enesemääratult speaking for the community võtan vastutust / nii oluline see kõik on nii oluline nii oluline / niiluline niilul ineeni” (lk 13); „ma ei taha välja minna / ma tahan et inimesed mulle kirjutaksid et nad tahavad minuga välja minna // hommikul kukkus presskannul kild küljest” (lk 46). Ehkki paiguti on siin juttu ka koolikiusamisest jt tõsis- test asjadest, võib teisel kohata ka hoopis naljakamaid (kontekst) lapsepõlveenuutusi („mäletan ükskord kuulasime muusikatunnis ooperit ja ma pidin püksi kuse- sema sest see oli nii naljakas esimest korda kuulsin ooperit ja see oli nii naljakas stiil is”, lk 52) või lihtsalt potentsiaalselt mõistvaid noogutusi tingivaid sümpaat- selt süvasuvalisi sedastusi: „see on kolmas või neljas ei tea mitmes kord kui pärast triibu nina tõmbamist on mul paar päeva selline asi nagu speedinohu nina on kinni natuke tuleb tatti ka enam ei saa triipu ka teha no kuulge” (lk 154).

Tõesti, no kuulge. Ja lugege, tingimata lugege.

¹ Tuulik, E.-E. 2024. „Peenras”. Lapsesuu ei valeta ja ammugi ei anna ta armu. – Eesti Päevaleht, 29.08.

² Vetik, A. 2024. Raamat, mis annab võimaluse näppida inimhinge sisikonda. – Eesti Ekspress, 21.09.

³ Lajal, L. 2024. Gregor Kulla „Peenras” toob kväärikogemuse kirjandusteose keskseks teemaks. – Postimees, 27.08.

⁴ Notton, H. 2024. Umbrohuäärber ehk Gregor Kullaga Energia kohvikus. – Värsked Rõhk, 02.08.

KINOSPURT: VAIKIMINE HÕBE, RÄÄKIMINE KULD

„Emalövi” torkab sõrmega valusasse haavadesse ja tegemata tundetöösse, ilma et kedagi risti lööks.

Vaatas **Helena Aadi** ■ Eesti mängufilmide meestekeskuse foonil olin ette tänulik, et film võtab luubi alla kolme mitmekesise ja tugeva naistegelase omavahelised suhted. Karmi igapäeva nägevale kiirabiariist Helenale (Katariina Unt) on elu paksu ja jaheda naha selga kasvatanud. Ta on raudne naine, kes ei näi murduvat. Abikaasa Kaarel (Ivo Uukkivi) on aga tundelisem, püüdes meeleheitli- kult pereellu tasakaalu tuua. Nende teismeline tütar Stefi (Teete Piibemann) kannatab aga kroonilise armastusepuuduse ja üksilduse all, mis meelitat teda ot- sima tundeid väljastpoolt koduseinu. Nii satub ta aina tihedamini julma noortekamba ja selle manipuleeriva *baddie*’st pealiku Marianni (Elina Masing) haardesse ning harvem koju, mis sunnib end haigeks muretse- nud vanemaid õõsiti linnatänavaid läbi kammima. See omakorda põhjustab Stefi väikevannale veelgi suure- mat tähelepanunälga.

Väikesekkkond rõhutat tegelaste sisekliimat – ratta- sõit ja tütre otsingud läbi kõleda hilissügisese Tallinna süvendavad meeleheidet, lumine maastik sisemist ja- hედуст. Vabese heelloomu aitab sel veelgi enam sisse imbuda. Näitlejate kehahoiakute, miimika ja žestide tabav peenus annab aimu sügavast karakteriseesse- selamisest, mis tõstatab (filmivälise) küsimuse: mis saab näitlejast sünges teemaderingis; kes teda toetab?

Režissöör on pannud lauale hulga valutavat ainet – emahaavast kättemaksupromoni, üledoosidest enese-



„EMALÖVI” (EESTI, LÄTI, SAKSAMAA), 104 MIN. STSENARIST-REŽISSÖÖR LIINA TRIŠKINA-VANHATALO, OPERAATOR ERIK PÖLLUMAA, KUNSTNIK LAURA DIŠLERE, KOSTÜÜMI- KUNSTNIK LIIS PLATO, PRODÜSENT IVO FELT. OSADES KATARIIINA UNT, TEELE PIIBEMANN, IVO UUKKIVI, ELINA MASING, MARGO TEDER JT. ESILINASTUS 20. SEPTEMBRIL 2024.

matult tühjana – see on kui appikarje, mis on peitu- nud äärmusliku käitumise maski taha. Filmist saab suurepärase lühike õppetuse selle kohta, et emotsio- naalne hülgamine on vägivald, aga seda on raske märga- ta, kuna sinikaid kehale ei ilmu.

Triškina-Vanhatalo žanrimääratluseks pakutud „psüh- holoogiline põnevik” on täpne. Tänu tema virtuoos- sele loojutustamisoskusele hiilib pinevus tasahilju ligi – esialgu küll mõningase tõkestusega – ja läbibast filmi, ilma et oleks tunne, et vaatajaga manipuleeritakse la- baste võtetega. Mure sündmuste lahtihargnemise ja Stefi heaolu pärast (olen hakanud hoolima!) viib mõt- ted võimalike lahendusteni. Mis saab mitmekordselt traumeeritud Stefist, kes lisaks kõigele peab võib-olla ka Stockholmis sündroomi põdema? Kuidas lugu välja koorub, mis järeloomjõu tegelasi ootavad? Kogu pinges- tav mõttemäng selleks, et miraaž muutuks veelgi öü- semaks kosmaariks, tegelikkuks.

Foto: Sim Vahur

LAVASPUURT: MIDA LÕIKAD, SEDA KÜLVAD HOMMEHOMMEHOMME

Hakkavad veskit ehitama, taevas kukub alla, vesi neelab maa.

Vaatas **Anette Pärn** ■ XXXII lend on kloostrikooli müüride vahelt esimest korda all-linna sattunud, kulturnike õukond on kok- ku kogunenud, pilgud noort verd hekseldamas. Nelja lavastaja ja üheteistkümne näitleja käed on valgeks tehtud, esimene märk endast maha pandud. Kriitiku- na tuleb aga taas naasta selle konnatigis kirjutamise juhtkirja manu...¹ Hei, Oliver ja teised sõbrad, jagan nüüd ausat peegeldust, ärge siis pahandage. Musi!

„Püha Jõe kättemaksu” lähtematerjal on Aino Kal- lase 1928. aastal ilmunud samanimeline jutustus, mis käsitleb 1642. aastal Võhandu jõe ääres toimunud ajaloolist Pühajõe mässu, mille käigus talupojad hävitasid jõeale ehitatud vesiveski. Usuti, et baltisakte rajatud veski ühes oma tammidega rüvetab pühaks peetud jõe loomuliku kulgemist ning on süüdi põua- perioodis ja viljasaagi täielikus raugemises.²

Vana, kuid nüüdisaegse kõlaga lugu: tuleb ehitada veski, tingimata, säärane kiirevooluline jõgi ei saa ju ometigi seista funktsioonita! Tuleb vaigistada ristimata paga- nate ja naispere sõge jampsimine, lahustada see püha- duse aur. Täna lõikame ebauslikke silmilt kae, homme lõikame kasu, hommehommehommehomme lõikame ette seda, mida pole veel jõudnud külvatagi! Pühadus ja rituaalsus taanduvad järjepanu arhaisemide nimistuse, roevosi matab Gangese, tekstiilikemikaalid mürgita- vad Buriganga, raskemetallid lämmatavad Kollase jõe, selluoloo paneb Emajõe keema. Kord pursatab vägis- tatud Võhandu oma vihas vesiveski ehitajale: „Adam Dörffer, heida mu hõlma.” Adam, Elon, Jeff, Bill – kätte- maks on ligi, hommehommehomme on korraga põud ja veepuutus, homme maksame tagasi sajaneid kan- tud võlga, homsed põlved on raskusest kangus.³



LAVAKUNSTIKOOLI XXXII LENNU DIPLOMILAVASTUS „PÜHA JÕE KÄTTEMAKS”. AUTOR AINO KALLAS, TÕLKIJAJA FRIEDEBERT TUGLAS. LAVASTAJAD TRIIN BRIGITTA HEIDOV, ELSS RAIDMETS, ROBI VARUL, OLIVER REIMANN, JUHENDAJAD MART KOLDITS, TIIT OJASOO. KUNSTNIK KAIRI MÄNDLA, HELILOOJA KENN-EERIK KANNIKE. OSADES MIRJAM AAVAKIVI, ERLING EDING, ERIK HERMAKÜLA, JOONAS KOFF, ELIIS-MARIA KOIT, MAURI LIIV, MATTIAS NURGA, OKU POKK, ALEX PAUL PUKK, KATARINA SITS, CAROLYN VEENSALU. ESIENTENDUS 13. SEPTEMBRIL 2024 EESTI NOORSOOTEATRIS.

Äjakohane ja laetud materjalivalik, aitüma! Loodan, et naabrid roosast lossist jõuavad ka vaatama. Lavas- tuse visuaaltehnilised ja sellega kaasnevad koreograa- filised lahendused on tõeliselt võluvad – üle, risti ja läbi ruumi tõmmatud nõõrid mõjuvad meditatiivselt, dü- naamiliselt ning kriiskavad kuldsed detailid selle kõr- val hoiavad meelt ärksana.

Nagu diplomilavastuste puhul üldiselt kalduvuseks, on ka „Püha Jõe kättemaksus” veidi tajuda armsat ontlik- kust, ettevaatlikust liialt suurte tõlgenduslike ja teh- niliste manöövrite suhtes. Kõik on kenasti ja stiilselt lahendatud, kuid veidi on õhus nelja lavastaja vaheliste kompromisside sirgjoonelist lõhna, kalkuleeritust nii seoses narratiivsete käikude kui ka tempolahenduste- ga. Lavastus on kõigi asjasjaliste nägu – tundub, et pro- tress on olnud demokraatlik! –, samas tekib aga igatsus veidi provokatiivsema ilme ja varjatud kriipivuste järe- le. Mässu mõõdust on kohati puudu veel mõni meeter toorest sihikindlust, isiklikkusest kantud visiooni.

¹ Rannik, J. 2023. Kriititud konnatigis ehk Kuidas arvustada sõprade-tuttavate loomingut. – Müürileht, 11.10.

² Võhandu jõe ääres on ajalooliselt paiknenud palju hiiepaiku ja ohvrivike ning veele on omistatud võimsaid raviomadusi. 19. sajandi laiemal kristluse leviku ja ühiskondlike muutuste tagajärjel on uskumused jõe pühadusest nüüdseks aga suuresti pilidilt taandunud.

³ Loe ka Maran, T. 2024. Kliimaseadus paneb ränga koor- muse tulevastele põlvedele. – ERR, 23.09.



UUS EESTI BIIT

MARIIN K.

Kitarrist ja laulukirjutaja Mariin Kallikorm, kes teeb kaasa nii Tricky *live*-bändis kui ka Zoë Meadi projektis Wyldest, pani suve hakul kokku enda *dream pop*'i koosluse mariin k., kellega antakse uuel aastal välja debüütplaat „rose skin“.

Kirjelda oma muusikat kellelegi, kes seda kunagi kuulnud ei ole.

Kitarrid, kajaefektid, särisevad biidid ja melanhoolne lüürika – see on muusika, mis on korraga nii unistav kui ka igatsev.

Oled pärit Ida-Virumaalt. Ehk olen natuke üldistav, aga millegipärast on mulle jäänud mulje, et Jõhvi ja Kohtla-Järve on olnud alati omamoodi pungi ja roki kantsid. Sinagi tegid seal teismelisena bändi Marie Curie. Millisena sina Ida-Viru muusikavaibi mäletad?

Punkki ja rokki on idas tõesti palju, aga on ka hevimat kraami, näiteks *grindcore*'i ja *sludge*'i. Kontserte seal minu teismeeas kahjuks väga palju ei toimunud. Ainuke *underground*-koht, mis tegutses, pandi kinni, kui olin umbes 15, aga huvitaval kombel saime paaril kooliüritusel esineda. Esinesime meie Marie Curiega, aga ka näiteks Trachea – need tüübid on siiani aktiivsed *sludge*'i-meistrid.

Kuigi kontserte eriti polnud, mängis sõpradega väljas käes taustal alati muusika. Žanreid, mida kuulasime, oli palju, aga laias laastus oli kõik ikkagi alternatiivsem või DIY-kraam. Vennaskond, Hole, Babes in Toyland, Sonic Youth, The Smiths, Joy Division, My Bloody Valentine, Slowdive, CBGBs (*legendaarne New Yorki kontserdiklubi* – toim.) mänginud bändid. Ükskord näitas sõbranna Merje mulle päras kooli Rough Trade'i sessiooni, kus Warpast esitas lugu „Billie Holiday“. See oli minu jaoks elumuutev hetk.

Muusika, mida teete bändiga mariin k., on ehe *dream pop*. Miks just kingapõrnisemine ja *dream*

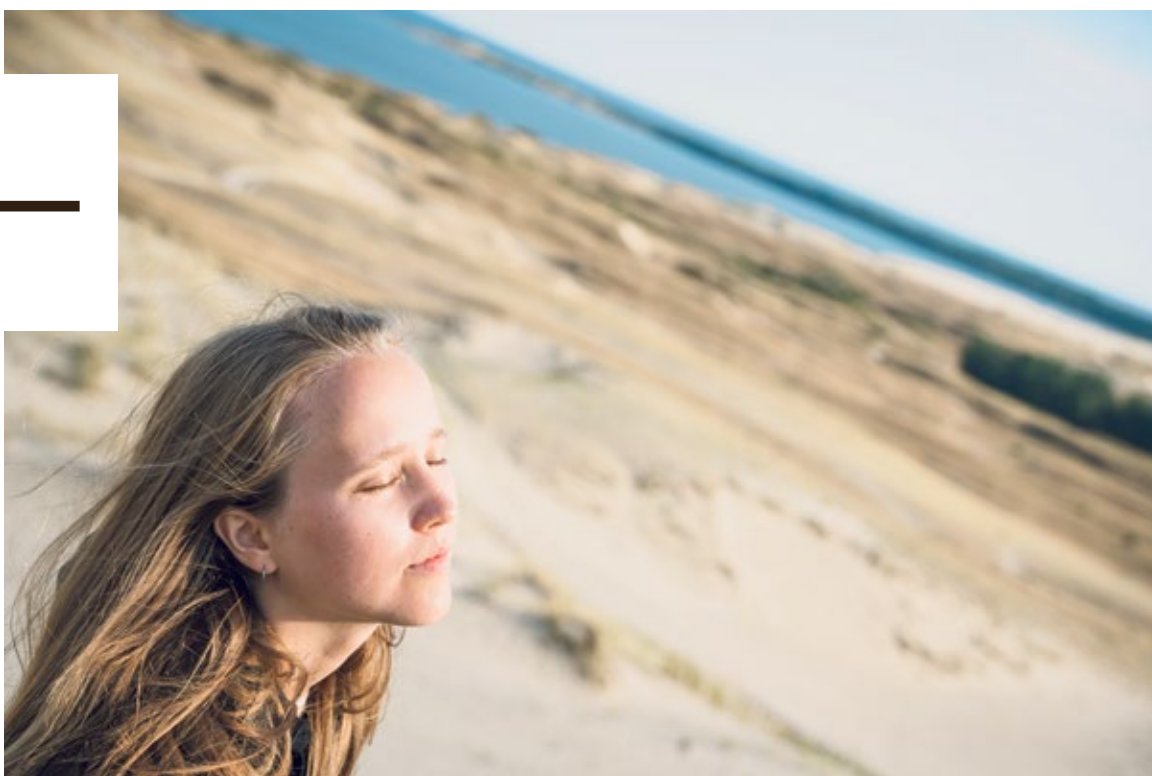


Foto: Mari-Liis Vähi

Küsis **Mariliis Möttus**

pop? Kas oled loomingulises mõttes truu kindlale stiilile?

Shoegaze on mul vist mingi teismee kinnisidee, millest ma pole siiani välja kasvanud. Minu jaoks pole lahedamat asja kui kitarrid, *reverb*, *delay* ja tremolokangi igas suunas painutamine. See on introvertide muusika, kuhu saab reaalsuse eest põgeneda, ja see on ilmselt põhjus, miks ma ise *shoegaze*'ist ja *dream pop*'ist nii võlutud olen. Ma ei usu, et loomingulises mõttes saaks jääda üdini truuks ühele stiilile, sest mõjutusi tuleb igast suunast ning see kõik jõuab – teadlikult või mitte – ka minu loomingusse.

Kuidas toimib teie bändi loomeprotsess? Oled teinud koostööd ka Taavi-Peeter Liiviga. Mida need sümbioosid sulle andnud on?

Teiste inimestega koos töötamine on minu jaoks hindamatut väärtusega. Inimestelt tuleb erinevaid võnkeid ja kõigil on oma vaib, mis inspireerib eri viisidel. Bändis on meil omavahel hea klapp ja meie esimesed proovid olid põhimõtteliselt pikad jammid, mis oli üllatus kogemus. Olles mänginud igasugustes koosseisudes, tean, et see ei ole alati nii, et kui bänd kokku saab, tuleb kohe huvitav impro välja. Aga huvitavatest jammidest tulevad minu arvates parimad lood.

Pane kõrv peale: mariink.bandcamp.com

TÕUKEJÕUD LENNART LEEDU

Kuidas sa Netwerki tööle sattusid? Milline on su taust?

Pärast ülikooli lõpetamist tegelesin Eestis peamiselt popartistide turundamisega, misjärel läksin tööle plaadifirma Universal Eesti harusse. Ühel hetkel viis tee mind USAsse UCLA jätkuõppeprogrammi muusikatööstuse erialale. Netwerki sattumise lugu on üsna igav, nimelt saatsin sinna vihje peale oma CV, mingit erilist muinasjutu ei olnud. Enne seda olin praktikal, mis aitas siinsest töökultuurist paremini aru saada ja kust sain kaasa ka vajalikud soovitused.

Sa tegeled artistide digiturunduse ja digistrateegia loomisega. Mitut artisti sa korraga majandad ja mida see hõlmab?

Praegu tegelem paarikümne artistiga. Töömahud varieeruvad tohutult, niisamuti ka strateegiad. Mõni artist vajab lihtsalt visuaalset tuge ja plaani, mõne puhul on tarvis isiklikumat lähenemist. Sotsiaalmeedia kasutamine ei tule kõigil loomupäraselt välja ja vahel on vaja käia läbi pikk tee, et artist leiaks eri tööriistade

abiga üles hääle oma loo jutustamiseks digitaalselt. See hõlmab ka palju internetiväliselt ja puudutab kogu visuaalset identiteeti, *playlist*'e, müügitööd ja A&R'i (*talentide otsimine ja nende loomingulise arengu toetamine* – toim.).

Mil määral mõjutab artisti žanr seda, kuidas teda turundada?

Mõjutab tohutult. Eri žanrite artistid on ka inimtüübilt täiesti eristatavad ja juba projektiisene suhtumine on täiesti teine – erinevad on nii rõhuasetused kui ka artisti enda projektiga seotud ootused ja lootused. Minu jaoks on kõige olulisem need eesmärgid fikseerida ning pidevalt jälgida ja analüüsida, kas seotud ootused tulevad numbriliselt ja sisult plaanitule järele. Žanrisesed trendid on kindlasti igas skenes olemas ja kui neid ise ei loo, tuleb paratamatult teiste rajatud teid avastada ning neid enda hääle ja looga rikastada. Kopeerimise ma ei usu, küll aga on isegi neoklassikaartistidel hea hoida kiit pulsil näiteks popi- ja rokimaailmas toimuvat. Ja lõpuks on kõik uus unustatud vana.

Mis formaadid ja keskkonnad sinu arvates praegu digiturunduses kõige paremini töötavad?

Enim loeb ikkagi jutustatav lugu ja alles seejärel see, kuidas seda tehakse. Trendide järgi tantsida võib tänapäeval igaüks, kellel on telefon. Peamiseks juhtmõtteks on ikkagi järjepidevus. Kui lihtsalt midagi pusida ja proovida, võib sama hästi seda ka üldse mitte teha. *It's a marathon, not a sprint*. Loomulikult peab katsetama ja proovima, aga minu kogemuse põhjal peab töö olema metoodiline ja läbimõeldud. Keskkonnadest on Instagram pigem nagu visitkaart, *reels*'id on hea võimalus uute silmapaarideni jõuda. Põhifookus on kindlasti TikTokil, kuigi paljudel on raskusi sellega kohandumisel, eriti kui inimene ise platvormi ei kasuta. Aina enam kasutatakse ka välise sisuloojate abi, juhul kui artist on tiheda graafikuga tuuril või ei tule ise sotsiaalmeediaga oskuslikult toime.

■ Küsis **Mariliis Möttus**

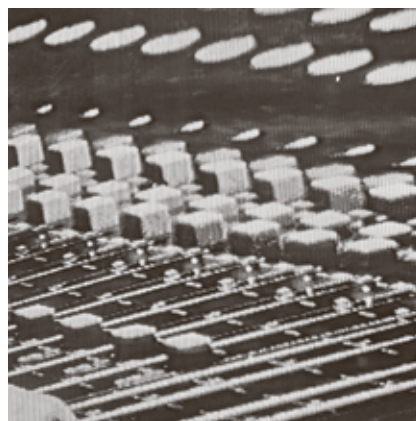
„Tõukejõud“ on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegelevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavaladadele ei satu. Seekord uurime USA indie-plaadifirmas Netwerk digiturunduse spetsialistina töötavalt Lennart Leedul, kuidas toimib artistide internetiela planeerimine.



Air: Q'RA, Jankie Jaye ja Iirihänd. Foto: press

VIHJE

Kodumaise plaadifirma ja promootori Net Cafe algatusel näeb 18. oktoobril Paavli Kultuurivabrikus ilmavalgust uus peosari LAN ehk Local Area Network Party, mis tutvustab ja viib omavahel kokku uusi tegijaid kohalikul muusikaskeneel. Esimesel üritusel astuvad üles hlntmbl, Jankie Jaye ja Q'RA. Vaata lisaks: facebook.com/netcafe.tln



■ ■ ■ ■ ■
Kuulas Vootele Ruusmaa

DAY OF THE TRIANGLE – UDULAAMAD

(2024)

Tartu eksootilise-eklektilise elektroonilise artisti Day of the Triangle'i „udulaamad“ on alates aastast 2015 tema 16. album. Ometi on artist suutnud lisada iga uue plaadiga oma helikeelde uusi nüansse, leida ühisnimetaja, mis hoiab materjali tugevalt koos. Tutvusin tema loominguga esimest korda plaadifirma Trash Can Dance välja antud debüütalbumi „Salvia Sundays“ kaudu, mis imponeeris oma kõlapildi ilu ja kargusega. Poleks iial arvanud, et meie kodumaises *ambient*- või eksperimentaalmuusika valdkonnas leidub mõni niivõrd eristuva helikeelega tegija.

Juunis ilmunud „udulaamad“ koosneb neljast palast, kõik üle kümne minuti pikad, ning seda võiks iseloomustada erinevate sakraalsete pingeväljade ristumispaigana. Day of the Triangle'i kõlas on robustsus, rabadust ja täidlast helimassiivi, millele sekundeerivad õhuliselt kerged liinid. Säärane helide kooslus mõjub meditatiivselt ja peidab endas uusi muu-

sikalisi võrseid, millest tärkavad tihedad struktuurid. See on kui ronitaim, mis muudkui kasvab.

„1-3“ naelutab liirpritega sarnaneva lainetusega, millele lisandub poliütrimiselt teises meetrumis rütm. „be flat“ mõjub paksu valguva kihina, mis teeb läbi metamorfoose. Muusika ülevus allutab pulbitsevale stiiliale, mis ei vallandu agressiivsuses, kuid mõjub siiski totaalsena. Justkui palvetaks elektroonilise muusika jumala palge all altari ees. „two“ kasvab järk-järgult ning muundub peagi tilkumiste imiteerivaks melodiajooniseks. „cirrus layer“ stardib intensiivse hellilainega, mis maandatakse kergeks, hüplevalt hüpnotiseerivaks meloodiaks, mis toob endaga kaasa õhulised liikumised.

Day of the Triangle'i loomingu kuulamisega kaasneb tahehtamata kosmose piiramatusega sarnanev tunnetus, mingisugune futuristlik element.

EHALE – EHALE

(2024)



■ ■ ■ ■ □

Kuulas Mihkel Braun

Kats aastat tagasi ilmus EHALE esimene helikandja „Üheks“. Vahtsele plaadile otsa vaadates paistab, et muusikalise käekirjaga on jätkatud heinaid suuresti säält, kus ta viimati pooleli jäi. Kodumaiste lugude kõrvale on otsitud palasid raja tagant, vahest pisut umbseks kipuvad arhiivihõngu on õhutatud uusloominguga. Meeleolugi püsib helgemapoolsel kursil. Ega's uisapäisa tasugi toimivat korda muuta.

Kui EP päält oli paeluvaim vokaalpäala „Kuningal oli kolm tüdart“, siis selgi korral jäi kohe meeldivalt kõrvu samalaadne „Rohelise põõsa vilus“. Tõsi, mõne muutuse on aeg toonud: lauluhääle taustal tipivad nüüd kerged saatepillid. Kipun küll arvama, et nood saanuks-võinuks ära jätta, ilma et lugu sest kehvem saaks.

Järjepidevuse seisukohalt on kahtlemata huvitav ka 1980. ja 1990. aastatel siinse folgiskeene kujunemist mõjutanud n-õ iiri elemendi tagasitulek (vt ka Iiri-Eesti Lauluvägi, Cú).



■ ■ ■ ■ □

Kuulas Risto Kozer

FLORIAN WAHL – FLO RAADIO

(2024)

Tsiteerides Toivo Nikopensiust: „Jälle algab kõik, algab uuesti.“ Ehk Florian Wahl teeb seda taas, susates enda kümme sõrme Eesti kultuuri- ja ühiskonnasfääri olevikku ja minevikku ning konvertides kõik andmed terviklikuks muusikaliseks popkunstiteoseks. Seekord siiski üheainsa suure vahega – kasutades enda loomingus tehisarabi, kuid pakkudes endiselt seinast seina muusikat nagu ühes alternatiivses raadiojaamas kombeks. Siia on pikitud nii 30ndate swingi, 80ndate USA läänerranniku *funk*'i kui ka nüüdisaja trappi, *emo pop metal*'it ja kristlikku estraadipoppi loos „Hingerahu kõigile“. See teeb „Flo Raadio“ huumorit täis laetud groteskse popmuusika-eksperimenti, kus ei jää mainimata seksuaalvähemused, karnivoorid ega veganid. Ei teagi, kuidas Florian seda teeb, aga kõik, mille ta kätte võtab, muutub elavaks organismiks. Loo „Vegan

retsept“ puhul, mille tootmine meenutab Miami 80ndate kuldaega, kui *electro-funk* veel popp oli, on sisult tegemist siiski tänapäeva kohandusega, kus võib-olla päriselt, võib-olla sarkastiliselt veganitele söögljalast nõu antakse. Ja seda avalalt, enesekindlalt näkku naeratades ja kätt surudes. Põhilugusid on siin veel, näiteks „Viimane hetero“, kus analoogse tootmisega, kuid Karl Madise esituses „Pärilipüüdja“ *vibe*'iga astumine tervitab kuulajat ning pajatab ühest heteromaailma reliktist. See on hea tjuju lugu ja loodan siiralt, et seda kuuleb ka meie kommertsraadiotes. „Kus on Martin Meesit?“ viib meid Toto Cutugno ja Toivo Nikopensiuse hübriidvokaaliga suurejoonelisele estraadiballaadlikule rännakule, mis võib mõnel kuulajal vast isegi pisara silma tuua. Siiralt, sest tõesti, kus siis ikkagi on Martin Meesit ja kes ta on?

KIWANOID – VANATÜHI

(Mille Plateaux / Glitch Please, 2024)



■ ■ ■ ■ □

Kuulas Kristjan Karron

Kiwanoidi „Vanatühi“ pakub paabeltorniliikku loetelu pealkirjadest, mis esindavad eri maailma rahvaste keeli. Esmane tunne – „oot, mida mürame, kas see kõik on meelege või lihtsalt suvalt kokku visatud?“ – peegeldab kavalalt *glitch*'i tavasid. Žanrile on meeldinud teha piltilik *slackline*'i saltosid, nii et vasakule jääb kord ja paremale kaas, kuid kaelamurdev kukkumine emmale-kummale poole jääb õnneks nägemata – „Vanatühi“ suudab selle keeruka triki edukalt sooritada. Kogu album asub küll *ambient*'ist kaugel, ent moodustab hüpnotiseeriva valge müra laadse helimüüri. Justkui rusikas silmaauku klassikalisele itipoisile, kes DnB saatel pimedas koodi kirjutada rühb, ent vahepeal tõrts krehvitsemat väljakutset soovib. Samas ei saa öelda, et kuulajale kergastuks kohe mingi ühen-

dav teema, suund või narratiiv väljaspool muusikaloomise tehnilist poolt – seda peegeldab ka Bandcampist leitavate reklaamtekstide rõhuasetus. Esmalt tõmbab pilku mõiste „technopaganism“, aga mis selle kõige juures siis nii paganlikku on? Tundub, et „Vanatühi“ jätab kuulajale kõva kodutöö puuduvad tükid ise üles leida ja kokku panna. See kõik vajab päris positiivset eelhäälestust. Õnneks suudab album labürintid väljajätmiseks veidi leivapuru ette puistata. Kolmandal järjestikusel korral, kui sirgjoonelisele rütmikamale palale järgneb kaootilisema pulsiga seade, on see lõbus vastuolu muutunud koduseks ning seda hakkab lausa ootama ja igatsema. Kõik see pinge on tegelikult nutikas illusioon ning naudingustme määrab soov endaga trikitada lasta.

AJUOKSE – VÕIB-OLLA TÄIEGA IMELIK, VÕIB-OLLA TÄIEGA LAHE

Hiiglaslikud silmamunad, antropomorfed mehikeseid ja *badass*'id närilised – koomiksilikust *lowbrow*-esteetikast välja kasvanud pörandaaluste loomeinimeste kogukond Ajuokse pakub kodu kunstile, mis ei võta end liiga tõsiselt.

Mariliis Möttus

1963. aastal ilmutas end ameerika autoajakirjas Car Craft avaldatud reklaamis esimest korda Rat Fink – groteskse väljanägemise, teravate hammaste ning verevate punnis silmadega rott, mille autoriks oli illustreerija ja koomiksikunstnik **Ed Roth**, kes nägi uues tegeleses Miki-Hiire antikangelast.

Pool sajandit hiljem annab see *hot rod*'iga kihutat näri-line olulise tõe Ajuokse pörandaaluste loomeinimeste kogukonna tekkeks, kuhu kuulub nüüdseks nii tänavakunstnikke, tätoveerijaid, DJsid kui ka muusikuid. Ajuokse loojaks on tänavakunstnik **Stina Leek**, kelle esimese samanimelise isikunäituse ja visandiraamatuse kirjutatud lause „everything I create is just vomit from my brain“ („kõik, mida ma loon, on lihtsalt mu aju oksed“) järgi sai rühmitus ka oma nime.

Kuigi samme teel Ajuokse loomiseni oli palju, peab Stina olulisimaks tutvust kunstnike **Timo Tiivase**, **Roland Seeri** ja **Ingmar Järvega** (*alias* Gutface), kellega jagati entusiasmi *lowbrow*-esteeatika vastu, mille eelkäijaks võib nimetada sedasama Ed Rothi loodud Rat Finki. Stina enda loomingus avaldub see stiil näiteks massiivsetes silmamunades, mis asendavad nii lilleõisi kui ka inimpead. Silmamunad ja pealuud on Ajuoksesse kuuluvate tegijate tööd üldse olulised tähistajad, piiluge kas või **Ann Tuksami**, Ingmar Järve, Timo Tiivase või **Sigrit Villido** portfooliosse. Ühest definit-siooni on Stina sõnul *lowbrow*'le keeruline anda, sest see USAst välja arenenud stiil on eri arusaamade, inimete ja kogukondade põhiselt laiali valgunud. Nii on nad ka Ajuoksega sellest natuke isekalt Ed Rothi jälgedes kulgeva tõlgenduse loonud: „Ta on lõbus, vahepeal obstsöönne, ennast mitte liiga tõsiselt võtve ning võib-olla isegi labane koomiksilik joonistus.“ Paljuski on *lowbrow* laienenud ka popsürrealismiks, mida iseloomustavad maalilised ja nukulikud *horror*-stiilis pildid, aga sellega Ajuokse ei suhestu, kommenteerib Stina.

Stina jaoks on ka ta enda visuaalse keele otsingud tugevalt seotud Ajuokse arenguga ja võiksid olla siin-kirjutaja arvates julgustuseks teistelegi kunstnikele, kes pole veel enda häält üles leidnud. „Ma olen terve elu joonistanud, aga olin hästi *basic*, mingites mallides kinni. Mul polnud üldse enda ideid või ma ei osanud neid üles leida.“ kirjeldab Stina. Ühel hommikul otsustas ta, et ta ei viitsi enam sirgeid jooni tõmmata, ja hakkas lainelisi jooni tegema. „Mõtlesin, et ma ei põe nii palju, et teha midagi, mis teistele lahe tundub, vaid panen sisse rohkem isennast, mis pole üldse lihtne. Ühel hetkel avanes ajus mingi väike üks, sattusin sinna pöörisesse ega saanud enam aru, kuidas ma varem aru ei saanud.“ Stina tuli ära oma graafilise disaineri töökohalt ja hakkas tegutsema vabakutselisena. „Lihtsalt keerasin kõik pea peale. Vahepeal on mul siamaani paanika, miks ma nii teigin, aga see on olnud ka tore eneseavastamine.“

VÄGA SEGANE, AGA PIISAVALT ARUSAADAV

Stina isikunäitus „Ajuokse“ rippus esialgu Soulmarki tattoo-stuudios ja kolis edasi Kivi Baari, kus korraldada ka suurem lõpupidu. Ürituse jaoks lõi Stina tänavakunstnikoomiks, mis kujutas jalutuskaiku Toomemäelt Kivi Baari. Seal olid kohal DJd, Roland ehk Rolts jammis keldris oma kaasaskantava trummikomplektiga, ruumi kaunistasid dekoratsioonid ja valmis esimene Ajuokse *merch*. „Inimesed olid nii positiivselt üllatunud ja ma olin ise nii positiivselt üllatunud,“ kommenteerib Stina. Edasi tekkis idee anda välja *lowbrow*-esteeatika tutvustav *zine*, kuid vastumustus teiste noorte tegijate vastu venitas ka esimese *zine*'i stiililisel palju laiemaks. Nii leidis seal näiteks fotograaf **Kristina Kuzemko** *alias* z.o.l.o.t.o., tätoveerija **Isak Pilli**, režissööriduo **EskoBrosi**, grafitikunstniku **Sejlo** ja palju teiste töid. „Tahtsin näidata tegijaid, kellel ei ole Eestis muidu sellist pinda või kohta. Meil pole kas mitte midagi või siis on mingid baarid ja siis juba kaasaegse kunsti galeriid, aga sellist vahemaadumist mitte,“ selgitab Stina. Nii alustaski ta 2021. aasta kevadel otsinguid: „Käisin Tartus ringi, vaatasin akendest sisse ja mõtlesin, et otsin omaniku üles ning kirjutan talle, et teil on selline räamas pind, ma tahaks ühe suve tänavakunstigaleriiga katsetada.“

Appi tõttas **Kadri Lind**, kes jagas infot, et Aparaaditehase grupis pakuti üht angaari. „Fakk jee, tahaks angaari,“ kirjeldab Stina naerdes reakt-siooni Ajuokse sisegrupist, kui ta uuris, mida teised angaari aravad. Ta pani Aparaaditehase tegevjuhile **Erki Pruulile** teele pika kirja, üritades seletada, mida Ajuokse endast kujutab. „Lisasin lõppu, et loodetavasti jutt pole liiga segane, ja ta vastas, et oli küll väga segane, aga piisavalt arusaadav, et võiksime kohtuda.“ Nii maandusidki Stina taskusse Ajuokse Avangariiks ristitud angaari võtmed. Raha Ajuoksel muidugi polnud. Toetusi Stina sel ajal taotleda ei osanud ja kuna kõik toimus nii ruttu, poleks seda isegi jõudnud. Ta tegi aga üleskutse, et leida inimesi, kes sooviksid sellisel rabelad pinnal üritusi korraldada. Asi läks käima ning esimesel suvel



Ajuokse esimese residentuuris loodud teos, autor Tera Drop (IT). Foto: erakogu



Itaalia, saksa ja leedu tänavakunstnikud Ajuokse V sünnifestiivali joonistamas. Foto: Sille Riin Rand

miniresidentuuridega, et näha, kuidas kunstnikke nende projektidega aidata ja kuidas nende eest hoolitseda, kui nad võrast riigist siia tulevad. Lisaks on neil unistus laiendada oma tegemistega Põhjamaadesse ja teistesse Balti riikidesse, kellega on loodud juba esimesed sidemed Tartus toimunud kunstilaatadel. Üheks näiteks on läti tänavakunstnike bränd VARA, mis tegeleb Läti politsei mahakantud vormirõivaste ja brändinguga riiete ümberdisainimisega. Stina sõnul



„See on ideaalne platvorm ja ühine müts, mille all saab julgelt eksperimenteerida ja miks mitte ka vahepeal eksida,“ arvab Roland Seer.

toimusid Avangariis näiteks **Liis Ringi** ja **Man Rei** lamamiskontsert, kus publik sai Söbralt Söbrale poest laenatud voodites pikutada ja laest pilveprojektsioone vaadelda. *Crust-Ø Tattoo fortune flash day*, kus oli võimalik endale noolemängus juhulikk tätooksa võita, ja **Nele Tiidelepa** esimese residentuurilavastuse etendus. Muu hulgas said Avangariist hoo sisse bändid AntsI ja Siemens Nokia (praegune motonormal).

Pärast esimest suve põles Stina läbi. Oli palju sooje emotsioone, aga kohale jõudis ka arusaam, et sellisel kujul ei ole projekt jätkusuutlik, ja tuli hakata toetusi taotlema. Kuigi Aparaaditehasega oli esialgu leping üheks suveks, ei lastud neid enam minema ning anti veel pealekauba ruum keldris, millest sai Ajuokse pood. Rühmitus tähistas äsja festivaliga oma viiendat sünnipäeva, selle ajaga on valminud viis *zine*'i, korraldatud töötubasid, kunstiturge, pidusid ja hulgaliselt näituseid, sh Voronja galeriis Peipsiveerel. Edaspidi tahab Stina tegeleda

rohkem Ajuokse kunstiresidentuuridega. Esimesed sammud selleks tegi ta Ajuokse sünnipäevafestivalil

„Olen alati mõelnud, et looming on ikkagi tööriist iseenda väljendamiseks ja enda vaimse tervise hoidmiseks,“ arvab Stina.

on ta Ajuokse laatedel käinud väliskunstnikelt kuulnud, et *lowbrow* viljelejatel ei ole ka Soomes, Lätis ega Leedus eriti kohti, kus end näidata, nii et see ei ole ainult Eesti mure.

JÄLG VÄLJASPOOL INTERNETTI

Kui uurin Stina käest, mida Ajuokse tema arvates noortele kunstnikele anda võiks, vastab ta üsna kiirelt, et julgust ja lootust, kuid täpsustab, et mingeid võtlootusi ta tekitada ei taha, sest kultuuriskeenel tegutsemine on Eestis niigi raske. Stina arvates on Ajuokse natukene ligipääsetavam kunst, kuna nad ei taotle erilist kontseptuaal-



Stina Leek. Foto: erakogu

teismelised olid, kui kogu maailm kinni pandi.“ Nii lükas ta Instagramis käima sõnaokse mängu, kus kunstnikud said *hashtag*'i #sõnaokse kasutades oma töid tutvustada, olgu selleks siis tänavakunst, maalid, luule, moedisain või muu loomevorm.

Kuigi sotsiaalmeedia on oluline tööriist, oli Stina jaoks tähtis, et Ajuoksel oleks oma infokandja ka väljaspool interneti, ning seda võimalust pakub ideaalselt just *zine*. Tema arvates on see kunstnikule ülihea viis oma loomingut tutvustada: „Võib-olla isegi parem kui galeriinäitus. Seda saab kogu aeg lapata ja võib tekkida huvi mõne kunstniku vastu.“ Lisaks on ta korraldanud uute *zine*'ide ilmuks esitlusõhtuid ja seal kunstnikke omavahel tutvustanud. Praegu tunneb Stina

zine'ide puhul puudust veel tekstiosast. Luuletusi on neil küll olnud, aga Ajuokse viie aasta täitumise puhul tahaks ta nende senised tegemised kuidagi tekstiliselt kokku võtta, kuid naerab, et ise ta selleks suuteline pole. „Ma olen saanud kätte muusikud ning visuaal-, etendus- ja installatsioonikunstnikud, aga kirjanikke veel mitte. Võib-olla on asi selles, et mu ümber on liiga vähe kirjutajaid ja ma ei oska neile läheneda,“ muigab Stina.

GIGANTNE HULLUDE KOGUMIK

Timo Tiivas, kes on olnud algusest peale Ajuoksega seotud, kujundanud rühmitusele *zine*'ide kaasi, T-särke ja ürituste graafikat ning peab Ajuokset osaliselt ka „süüdlaseks“ motonormali sünnis, räägib, et kui ta

tähelepanu ka ei pöörata – lõppude lõpuks saab enamik trende alguse just sealt.“

„Lühidalt öeldes on Ajuokse andnud noortele kunstnikele platvormi oma loomingujagamiseks ja teiste loominguliste inimestega tutvumiseks. Kindlasti on Ajuokse inspireerinud ja julgustanud noori tegema ka sellist kunsti, mida nad pole võib-olla varem kuskil galeriis või näitustel näinud,“ kommenteerib Ajuokse pikaajaline kaasautor, kunstnik Ann Tuksam.

„Hea õpikunäide olen kas või mina ise – alustasin kunstitegemisega just Ajuokse Instagrami sõnamängudes osaledes. Kuna Ajuokse kamp innustas mind edasi looma, tekkis lõpuks ka piisavalt töid, et nende keldris oma isikunäitus korraldada. Tänu Ajuoksele märkas mind ka tollane tARTu pood, kes pakkus mulle oma tööde näitamiseks tARTu laigu pinda. See on üks näide, kuidas Ajuokse võib pakkuda võimalusi ja kontakte ka kõige värskematele kunstnikele.“ Ann usub, et Ajuokse on julgustanud paljusid ka looma lihtsalt loomise pärast, võtnud maha pinget luua midagi „tõsist“ või kontseptuaalset ning innustanud võtma kunsti ja loomingut vabalt ning mänguliselt. Lisaks julgustusele on Ajuoksel ka füüsilised pinnad, kus saab oma loomingut esitleda – neid üldiselt napib. Mis iseloomustab Anni arvates Ajuokse olemust? „Vabadus – luua võib, mida iganes süda soovib. Tee, mida ihkad, katseta ja ära üle mõtle, piirid saad seada ainult sina ise.“

Animaator, illustraator, muusik ja Ajuokse esimeste liikmete hulka kuuluv Roland Seer arvab, et Stina loodud gigantne hullude kogumik on nii digitaalselt kui ka realselt toeks ja inspiratsiooniks paljudele noortele, kuid kindlasti ka vanadele. „Meie Entropiika-nimeli-



Vasakult: Ajuokse III *zine* ja Smoke Breaki kleepsulehed. Foto: erakogu; Krõpsudegusteerimislaud Ajuokse DIY-peol. Foto: Mari Kisk; Õhtujuht Dirty Mary Ajuokse V sünnifestiivalil. Foto: Sille Riin Rand

2010. aastal tõsisemalt illustratsioonist ja graafilisest disainist alustas, oli Eestis küllaltki keeruline leida teisi kunstnikke, kes oleks sarnaselt temaga inspireeritud alternatiivsest ja rohkem *lowbrow*'st stiilist. „Nad olid kindlasti olemas, aga mina teadsin vaid mõnda üksikut. Puudus kogukond ja seetõttu surus aeg-ajalt peale ka tunne, et kas kogu sellel teistsugusel lähenemisel on üldse mõtet. Ilmselt tundis sama ka

Stina, kellega ma tutvusin alles kõvasti hiljem ja kes hakkas põhimõtteliselt kohe rääkima ideest lõpuks see kogukond luua. Ja loodud see sai ning minu meelest vägagi edukalt,“ arvab Timo. Tema meelest on Ajuokse aidanud tuua kokku kunstnikud, kelle looming võib jääda peavoolu jaoks liialt veidraks, teavitatud laiemat publikut, et taoline kunst üldse eksisteerib, ning julgustanud nooremaid tegijaid jääma kindlaks enda stiilile. „Mis tahes pörandalusele kunstivormile



ses jämmingis on saanud kokku uusi kooslusi, kes on hiljem edasi koos muusi teinud. Samas on see hea väljalamisplatvorm ja rooste mahalihvimise võimalus vanadele rokipeerudele. Avangari ees on pidevalt noori tegelasi, kes harjutavad legaalselt seinal graffi või teevad nende taustal pilte. Kuna Ajuokse teemaks on olnud algusest peale punglik *lowbrow* (pohhui-wave), mitte hullult oma varjust ülehüppamine, siis saab julgemat tegutseda. See on ideaalne platvorm ja ühine müts, mille all saab julgelt eksperimenteerida ja miks mitte ka vahepeal eksida. Kentsakas, lõbus, teraapiiline, mänguline ja vaba,“ võtab Roland Ajuokse olemuse kokku. „Olen saanud tagasisidet, et inimesed, kes ise Ajuokse avastanud või kelle mina olen avastanud, tunnevad, et nad ei ole ükski. Isegi kui neid isiklikult ei tea, tekitab see äratundmisrõõmu. Ja on ka neid, kes on öelnud, et neid on väga palju inspireerinud ja toetanud see, et ma jagan nende asju või uusi tegijaid,“ räägib Stina ise. Tema puhul jääbki kõige enam kõlama siiras missioonitunne pakkuda noortele platvormi ja neid innustada. Kui ta kellestki vaimustusse satub, teeb ta kõik endast oleneva, et see jõuaks ka teisteni, ning see näib läbivat nähtava niidina kõiki Ajuokse tegemisi. Head ajuksendamist!

ALTERNATIIVNE KLUBI-KULTUUR LÕIMIB INIMESI

Vaba ja avatud keskkond ning ühine väärtusruum, mida alternatiivsed klubid pakuvad, võiks olla võti lõimumise edendamiseks. Selle mõju tuleks arvestada rohkem ka riigi tasandil otsuste tegemisel.

Natalie Mets

Aastaid tagasi vestlesin ühe oma venekeelse tuttava populaarse Tallinna söögikoha Burger Boxi terrasil maast ja ilmast. Jõudsime jutuga tema kui hea näite ni täielikult Eesti ühiskonda integreerunud venekeelsest inimesest. Ta väitis, et tema jaoks on olnud kõige kaasavamateks keskkondadeks ja integratsiooni käivitajateks alternatiivsed klubid, põhjendades seda neis valitseva spontaansusega, mis julgustab omavahel suhtlema ka neid, kes on üksteisele võõrad või räägivad eri keelt.

Kellelegi, kes on ööelus aega veetnud, võib see väide tunduda iseenesestmõistetav, kuid ilmselt on rohkem neid, kellele see on üllatav, sest peavoolumeediasse jõuavad ööelu puudutavad teemad ju ennekõike seoses müra, alkoholi ja illegaalselt narkootikumide tarvitamise või kellegi surmaga.

Tuttava kirjeldus ööelust kui potentsiaalselt integreerijast väärtsüvenemist ja otsustasin pikemalt mõtlemata oma magistritöös uurida, kuidas integreerib alternatiivne klubikultuur venekeelseid inimesi eesti-keelsetega. Keskendusin Sveta Baarile, mis oli toona, aastal 2022 oma parimas vormis ning kus olin kohanud lisaks eesti ja inglise keele kõnelejatele palju venekeelseid inimesi.

Taustaks lugejale, kes Sveta Baari ei jõudnud: tegu oli Põhja-Tallinnas Kalamajas Depoo alal asunud armasta-

Sellele vastandub peavoolu klubikultuur, mille keskmes on pigem lühiajalised kontaktid ning ühekordsed elamused.

SUHTLEMISEKS LOODUD KESKKOND

Vaatamata positiivsetele arengutele on integratsioon Eestis endiselt väljakutse. Lõimumisprogramm 2023–2026 toob välja, et võtmeteguriks on keeleline eraldatus. Räägitakse palju haridussüsteemist, kuid märksa ootamatuma teema ehk öise kultuurielu osatähtsust pole seni uuritud, ka avalikus arutelus on integratsiooni ja ööelu võimalikud seosed puudulikud.

See ei ole nii ainult Eestis. Üleilmselt on klubikultuuri võimekus inimesi ühiskonda lõimida poliitika- ja kultuurilise samuti suuresti tähelepanuta jäänud. Keskendutakse pigem ööelu majanduslikele, kriminaalsetele või terviseiga seotud aspektidele. Küll aga on sotsiaalteadlased juba taibanud, et klubikultuuril võib olla märkimisväärne sotsiokultuuriline

Klubikultuuri kaudu jõutakse sageli aktiivse loometegevuse, mis ongi alternatiivkultuurile omane – autor ja pealtvaataja on tihti raskesti eristatavad.

Klubikultuuri kaudu jõutakse sageli aktiivse loometegevuse, mis ongi alternatiivkultuurile omane – autor ja pealtvaataja on tihti raskesti eristatavad.

Klubikultuuri kaudu jõutakse sageli aktiivse loometegevuse, mis ongi alternatiivkultuurile omane – autor ja pealtvaataja on tihti raskesti eristatavad.

väärtus ning see võib aidata kaasa lõimumisele ja kuuluvustunde loomisele. Nii võiks selle mõju arvestada rohkem ka otsuste tegemisel – olgu selleks linnaosa-

Lekker, HALL ja Kauplus Aasia. Klubikultuuri kaudu jõutakse omakorda sageli aktiivse loometegevuse, olgu selleks muusikamängimine, ürituste korraldamine või esinemine, mis ongi alternatiivkultuurile omane – autor ja pealtvaataja on tihti raskesti eristatavad.

Muusikanautimise kõrval käiakse väljas selleks, et suhelda ja laiendada oma sotsiaalset võrgustikku. Ööelus toimub see loomulikult, nagu kirjeldas minu intervjuueeritud **Aleksandr**: „Sõber toob kaasa oma sõbra, omavahel hõlpsalt rääkima, vestluse käigus saadakse tuttavaks ning tekib uus side.” Veel soovivad inimesi üksteisega muu sotsiaalne kontekst, ümbrisev keskkond, sarnane maailmavaade, ühised huvid, aga ka näiteks frustratsioon poliitikas ja ühiskonnas toimuva pärast.

Nagu ütles uurimistöö allikas **Mia**: „Mulle tundub, et see, et saame lõpuks ennast koos välja elada näiteks valitsuse vastu, on see, mis meid ühendab.” Hoollimata sellest, mis peamiselt klubikultuuri juurde tõukab, pakub sealne keskkond vabadust ja avatust, mis soodustab tutvumist, suhtlemist ja kuuluvustunnet.

EESTI- JA VENEKEELSETE INIMESTE VAHELINE SUHTLUS

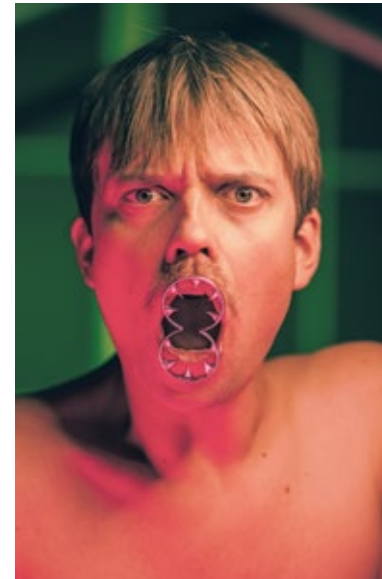
Tallinna klubikultuuris on venekeelse inimeste juurdepääs üritustele sageli piiratud, kuna turundus on suunatud peamiselt eesti-keelsele publikule. Sveta Baar paistis siin silma teadlikult avatud lähenemisega, kasutades ingliskeelset turundust ja sihtides rahvusvahelist publikut. Klubi asutajate mitmekesine rahvuslik taust lõi sõbraliku ja koduse keskkonna, kus venekeelsed inimesed ja välismaalased tundsid end oodatuna.

Sveta Baar oli paljude venekeelsete eestlaste jaoks esimene kontakt Tallinna klubikultuuriga, pakkudes turvalist ja avatud teekonda sealse kogukonnani. Aleksandr mainis, et eesti- ja venekeelsetel inimestel on kindlasti kergem tutvuda just klubis: „Rahvahulk on kontsentreeritud ja sa eeldad automaatselt, et kui inimene tuleb sinna üritusele, siis sul on temaga mingisugune ühine teema või side olemas.”

Burger Boxis istusin viimati paar päeva tagasi ja nautisin vaadet kõrvallaudades istuvate seltskondadele, kelle jututeemad varieerusid olmeküsimustest keerulisemate arutelude ja, kes teab, ehk isegi integratsioonini. Lõimumisega tuleb tegeleda veel pikalt, sest erinevalt Sveta Baarist astutakse paljudes kohtades ja tervetes valdkondades alles esimesi suuremaid samme. Neid ei saa ka liialt tagant suruda, sest muutused on püsivad vaid siis, kui need toimuvad loomulikult.

Alternatiivsete klubide potentsiaali integreerijana tuleks rohkem ära kasutada. Näiteks võiksid riik ja kohalikud omavalitsused suunata sinna rohkem vahendeid, selle asemel et algatada ainult ise uusi projekte, millel ei pruugi olla mingit mõju.

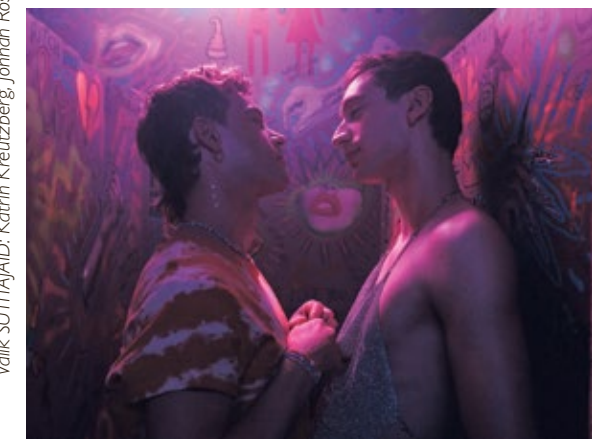
Sveta Baar sulges uksed 2024. aasta esimesel päeval. Kuigi põhjusel ahel oli pikem, rõran osuse lõplikult majanduslik olukord. Kui **Roman Demtšenko**, Sveta Baari üks asutajatest, võttis Eesti Muusikaettevõtluse Auhindade galal vastu erilise tänu auhinna koha pidamise eest, pani ta auditooriumile pisarsilmil südamele, et peaksmi svetbaarlike olulisi kohti väärtustama siis, kui need veel olemas on, mitte siis, kui neid enam pole.



Valik SÜTITAJAD: Karim Kreuzberg, Jafhan Roseberg, Aisija-Elisabet Jevljukova ja Sim Tõneste. Fotod: Anastasia Semjonova

04.–06.10. LGBT+ FILMIDE HOOAEG

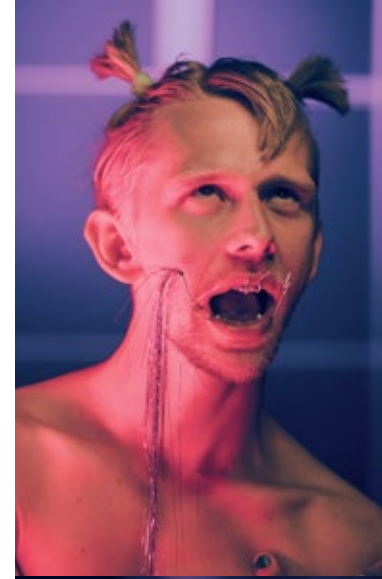
Juba 4.–6. oktoobrini saab Rakveres taas värskeimaid LGBT+ linatöid silmitseda, sest nagu ikka, sügis toob meieni Festhearti. Kinolinal näeb teiste seas mitmekesisusest pakatavat romantilist komöödiat eri kultuuride ja vanusegruppide suhtumisest naiste suhetesse („Milline tunne!”, Austria, 2024), seksikait road movie’i illusioonideta noortest itaallastest, kes vabadust ihates endaks püüavad jääda („Patagonia”, Itaalia, 2023) ning romantilist draamafilmi drag-artistide elude eri tahkudest („Soolo”, Kanada, 2023). Lähemalt: festheart.ee



„Soolo”. Kaader filmist

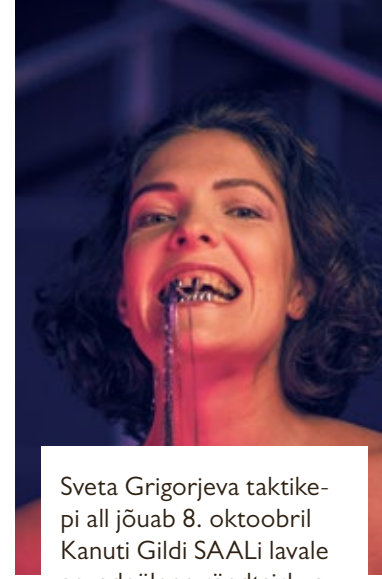
04.–12.10. LÄBI LINNA ÜLE PIIRI

Mis ühendab Eestit ja Lätit peale Pedeli jõe, kunagise Liivimaa alade ja jaanipäeva? Või selle, et meie Kalevipoeg käis ka lätlaste eeposes „Läplõpsis” kaklema? Hea küsimus. Kakskeelne rännaklavastuste sari „Läbi linna” läheb esimest korda üle piiri, kinnitades 4.–12. oktoobrini (kokku kuuel korral) kanda Valga-Valka kaksiklinnas. Eestikeelne rada algab Valga poolelt, läti-keelne trajektoor teispool jõge. Teekonda juhivad professionaalsed näitlejad, kaasa teeb ligi sada kohalikku. Lähemalt: labilinna.ee/valga



08.–13.10. MOOD KINOLINAL

Kino näeme sügisel ka Tallinnas ja Tartus, sest selgi aastal toob MoeKunstiKino Sõpruskes ja Elektriatriis suurele ekraanile värske valiku moedokumentaale. 8.–13. oktoobrini toimuva ürituse peategelastena kohtame kinolinal sedakorda John Galliano, Patricia Fieldi, Alexandre Mattiussit, Gaby Agioni ning teisi moemaailma suurkujusid. Seanssidele teevad sissejuhatused kodumaised asjatundjad. Täpsem info: moekunstikino.ee



Sveta Grigorjeva taktikepi all jõuab 8. oktoobril Kanuti Gildi SAALI lavale aegadeülene rändtsirkus „SÜTITAJAD”. SÜTITAJAD on korraga nii triksterid, erootilised kehahäkkerid, mõtete painutajad, parema maailma supermanifesteerijad kui ka allakäigu kiirendajad. Kas tegemist on heade või halbade tüüpidega? Kas see on status quo õõnestamise katse või hoopis kapitalismikarnaval? Elame-näeme. Kava, piletid, info: saal.ee

10.–12.10. A-FESTIVAL

Sõltumatu ja tudengiteatrite A-festival tähistab sel aastal kõige muu kõrval ürituse ellukutsuja Tartu Üliõpilasteatri 25. sünnipäeva, nõnda peaks Emajõe Ateenas tänavu 10.–12. oktoobrini eriti pidulik õhkkond valitsema. Kavas TÜTI enda stuudiolavastus „Kohtumised”, külas veel Vilniuse Ülikooli kineetilise teater ning Dada Zirkus Austriast. Ei puudu mõistagi ka tulelendus „Suured leegid ja väikesed katastroofid!”. Uuri: yliõpilasteater.ee/a-festival

14.–25.10. AGNÈS VARDA RETROSPEKTIIV

14.–25. oktoobrini toimub paralleelselt Kinossõprus ning Tartu Elektriatriis Agnès Varda filmide retrospektiiv. Tristan Primäe valikus jõuab ekraanile julge käekirjaga naisrežissööri 12 filmi. Linastuvad nii tema esimene („Pointe Courte”, 1955) kui ka viimane film („Varda kui Agnès”, 2019), lisaks muidugi prantsuse uue laine üks stilseim näide „Cléo 5-st 7-ni” (1962). Aga tuttavate vahele on sattunud ka vähem tuntud meistriteoseid, sh tema lahutust peegeldav ilusalt kurb „Dokumenteeriya”. Vaata: kinossõprus.ee, elektriiteater.ee



„Cléo 5-st 7-ni”. Kaader filmist

17.10.–16.11. BIG BÄNGI TUUR

Kohalik palaganibluusikollektiiv Kaisa Ling Thing, kes on teatavasti daamidele laulnud juba küllaldaselt, pühendas uusima albumi „Big Bäng” viimaks ometi meeste! Plaat sisaldab väidetavasti teatrimuusikat ja spirituaale aastatest 2021–2023 ning esitlema asutakse seda 17. oktoobrist. Esimene kontsert toimub Raplas, seejärel käiakse risti-rästi läbi ülejäänud Eestis, et 16. novembril viimaks(?) Rakveres maanduda. Kogu teave, piletid jne: facebook.com/kaisalingthing

26.10. BRODINSKI @ SHELTER @ HUNGR

26. oktoobril toimub HUNGRI peosarja Shelter pidu, mille peaesinejaks (esimest korda Eestis!) on tuntud prantsuse DJ ja produtsent Brodinski. Brodinski omapäraks on sulatada omavahel kokku techno’t ja hiphoppi. Öhtu jooksul astuvad oma vanema ja uuea loominguuga üles ka armastatud kodumaised artistid Kitty Florentine ja Karl Martian, mitmekesise ja energilise atmosfääri kogu öhtuks tagavad DJ Vaatab Jooksvalt, TTAN ning Shelteri residentid Dharma Doom ja Shah Rud. Uksed avatakse kell 22. Lähemalt: facebook.com/FeelTheHungry

01.11. TWIN PEAKS NIGHT

Terminali baari-plaadipoe halloween’i-pidu jääb küll napilt oktoobrist välja, kuid märkimist väärib igal juhul. Ilu ja õudus, sõõrikud ja kohv, õõtsuv doo-wop ja kriipiv müra üheskoos – viies „Twin Peaks” teemaline halloween’i-pidu Terminalis toimub 1. novembril. Roadhouse’i lavale on palutud Apparatus & Apparata ning CAPE.WRATH, suurel ekraanil soojenduseks David Lynch’i 1992. aasta „Twin Peaks: Fire Walk with Me”, vahepealsetel hetkedel valib lynchlikku muusikat Sander Varusk. Uuri: facebook.com/TerminalRecordsandBar

TEATER

TESTOSTEROONIST JA PISARATEST

VAT Teater on toonud esimest korda Eestis lavale Kristo Šagori (Saksamaa) esiknäidendi „Kolmekas ilma Simoneta”, mis nägi ilmavalgust 1998. aastal. See on lugu noorte meeste võitlusvaimust ja haprusest, testosteroonist ja pisaratest; kolmest kutist, kel on kana kitkuda nii üksteise, ühiskonna kui ka iseendaga. Lavastanud Leeni Linna, laval Richard Ester, Laurits Muru, Rasmus Vendel. Järgmised etendused Sakala 3 teatrimajas 16. ja 17. oktoobril. Infot: vatteater.ee

RAAMAT

MAAILMA NOVELL

Esimest korda ajaloos on ilmunud „Eesti novelli” sõsarväljaanne „Maailma novelli”. Kogumik sisaldab uudisjutte nüüdiskirjanikel üle kogu maailma, eestindajateks Maarjamaa tõlkijate koorekiht. Teos viib lugeja muu hulgas ühte Prantsuse pühapäeva, lõpmatusse aega, mis jääb autost väljumise ja kodussest sisseastumise vahele, hobuse pähe, India tänavatele, maailma lõppu, surrogaatema igapäeva, kokandustundi ja muidugi reisile inimhinge südamesse. Jälgi: facebook.com/EestiNovell

FOTO

ALASTI KEHA FOTOGRAFISKAS

Fotografiskas on kuni jaanuarini avatud näitus „NUDE”, mis toob kokku 32 naiskunstniku käsitletule alasti kehast. Teiste seas näeme eesti kunstnikke Cloe Jancise ja Marlen Kärema töid. Erinevate loominguiliste lähenemiste kaudu öeldakse lahti alasti keha traditsioonilisest kujutamist ning esitletakse keha selle häbitus aususes ja hiilguses, seda aga just naise pilgu läbi. Nõnda võib juhtuda, et harjumuslik vaatenurk muutub ja võimuhierarhiad saavad ümber pööratud. Teavet: tallinn.fotografiska.com

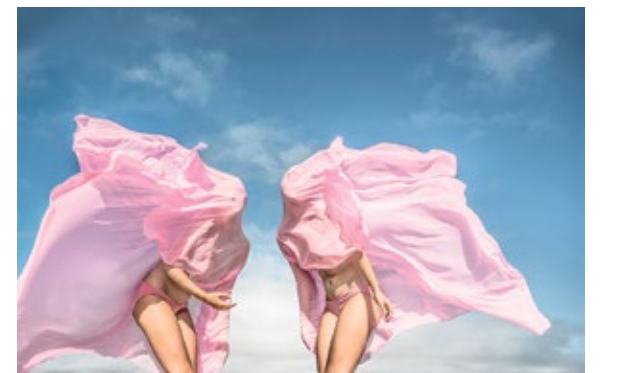


Foto: Prue Stent & Honey Long



Foto: Marleen Muuhuste

tud kogukonnaklubiga, mis oli külastajate suhtes väga avatud olenemata kellegi rahvuslikust kuuluvusest või seksuaalsest sättumusest. Sveta Baar oli vaba, autentne ja esindas mitmekesisust – need omadused on iseloomulikud alternatiivsele klubikultuurile laiemalt. Alternatiivsed klubikultuuris on esikohal muusikaline kogemus, selle kogukonna liikmed külastavad klubisid järjepidevalt ja väärtustatakse pikaajalisi suhteid.

de detailplaneeringud, öise liikuvuse korraldamine või rahastamisküsimused.

Lõimumiseni viivad seosed on iseenesest lihtsad ja loogilised ning neid on korduvalt uuritud. Muusika on ühendav jõud ja suur osa inimeste identiteedist. Nii jõutakse huvist muusika vastu ka klubikultuuri juurde, mis oligi aidanud paljudel avastada enda jaoks Sveta Baari, aga ka teised Tallinna alternatiivsed klubid, nagu

Natalie Mets on tegutsenud üle kümne aasta kultuuri, ööelu, tehnoloogia ja hariduse vallas. Ta on IDA Raadio kaasasutaja, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna liige ning alates 2021. aastast Tallinna öölinnapea.

EKA 110

**SÜNNIPÄEVA-
NÄDAL**

4—8.11.2024

Pidu!

Kokkutulek

Avatud loengud

Näituste tuurid

Oksjon

Kino

Programm
artun.ee/eka110